

ΔΗΜΗΤΡΗΣ. Ι. ΛΟΪΖΟΣ

**Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ & ΣΥΓΓΡΑΦΗ
ΕΝΑΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ**

Έκδοση 2.0 / Ιανουάριος 2012

<http://users.hol.gr/~dilos/anistor/ell/ShortBooks/History-Guide.pdf>

**Καλός ιστορικός είναι αυτός που έχει μάθει πού και πώς να βρίσκει τα πάντα
Καλός ιστορικός είναι αυτός που έχει γλαφυρό και επιστημονικό λόγο
Καλός ιστορικός είναι αυτός που έχει πάθος με την Ιστορία**

Αθήνα
2003-2012
ISBN 960-91873-1-5

© 2003-2012, Δημήτρης Ι. Λοΐζος
ISBN 960-91873-1-5

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Συντακτική Επιτροπή του περιοδικού ΑΝΙΣΤΟΡΗΤΟΝ <http://www.anistor.gr/> αποτελείται από επιστήμονες που έχουμε περατώσει το μεγαλύτερο μέρος ή ολόκληρες τις σπουδές μας σε αγγλόφωνα πανεπιστήμια (Η.Π.Α., Μεγάλη Βρετανία, Καναδάς). Οι ιστορικές σπουδές, μελέτες και διατριβές μας βασίσθηκαν σε θεμελιώδες μάθημα για την συγγραφή επιστημονικής ιστορικής εργασίας, το οποίο διδαχθήκαμε στο πρώτο έτος ή στο τρίτο εξαμήνου των προπτυχιακών μας σπουδών. Όταν, λοιπόν, αποφασίσαμε το 1997 να ιδρύσουμε το περιοδικό ανακαλύψαμε ότι υπήρχαν ελάχιστοι οδηγοί για την συγγραφή επιστημονικής εργασίας. Εξ αυτών, ένας μόνο αφορούσε την ιστορική συγγραφή αλλά ήταν δυσεύρετος ενώ οι υπόλοιποι ήταν πολύ γενικοί. Κατά συνέπεια, πολλές από τις ιστορικές εργασίες που υποβάλλονται από Έλληνες φοιτητές αλλά και πτυχιούχος για δημοσίευση στο ΑΝΙΣΤΟΡΗΤΟΝ δεν πληρούν τους βασικούς κανόνες ιστορικής επιστημονικής συγγραφής. Το γεγονός αυτό μας ώθησε στο να συνθέσουμε αυτόν τον οδηγό για την συγγραφή επιστημονικής ιστορικής εργασίας για τους προπτυχιακούς φοιτητές. Ο ίδιος οδηγός θα φανεί χρήσιμος ακόμη και σε μεταπτυχιακούς φοιτητές αφού η μεθοδολογία συγγραφής επιστημονικής ιστορικής εργασίας είτε από προπτυχιακούς φοιτητές είτε από υποψήφιους διδάκτορες διαφέρει μόνο στην εμβάθυνση της έρευνας και στο μήκος της συγγραφής.

Θελήσαμε να συνθέσουμε έναν οδηγό σαφή, περιεκτικό, με πολλά παραδείγματα, που να αποτελεί μια ολοκληρωμένη ανάλυση και εφαρμογή της τεχνικής και μεθόδου συγγραφής ιστορικής εργασίας. Επειδή πιστεύουμε ακράδαντα στο μέλλον της ηλεκτρονικής ιστορικής έρευνας και συγγραφής, βασίσαμε την μεθόδό μας στην χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του Διαδικτύου (Internet) στο μέγιστο δυνατό. Ο υποψήφιος συγγραφέας, όμως, πρέπει να καταλάβει καλά ότι η τεχνολογία δεν είναι παρά ένα σημαντικότατο εργαλείο στην εργαλειοθήκη του ιστορικού. Η χρήση της τεχνολογίας δεν μπορεί από μόνη της να κάνει ούτε τον ιστορικό ούτε την Ιστορία του καλύτερη. Μπορεί όμως να κάνει την ιστορική έρευνα ανετότερη, περιεκτικότερη, βαθύτερη και πληρέστερη. Με την βοήθεια της τεχνολογίας, αναλύουμε ένα προς ένα τα βήματα για την έρευνα και συγγραφή της επιστημονικής ιστορικής εργασίας αλλά δίνουμε και ιδιαίτερη έμφαση στην αξιολόγηση και χρήση των διαφόρων ιστορικών πηγών, δηλαδή της πρώτης ύλης της ιστορικής συγγραφής. Ακόμη, συζητάμε την ηλεκτρονική σύνθεση και δημοσίευση της εργασίας ή διατριβής με την χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του Διαδικτύου. Τέλος, παραθέτουμε τον Γενικό Οδηγό του Ιστορικού στο Διαδίκτυο και τον Οδηγό Γενικών Έργων για την Συγγραφή ιστορικής Εργασίας/Διατριβής καθώς και ειδικό Παράρτημα με τις συνηθέστερες συντμήσεις.

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΣΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ

- Τι επαγγέλλεσθε;
- Ιστορικός;
- Μα αυτό δεν είναι επάγγελμα, είναι χόμπυ!

Αυτός ο διάλογος δεν απέχει καθόλου από την ελληνική πραγματικότητα, μια που ο μέσος Έλληνας νομίζει ότι η συγγραφή της Ιστορίας είναι κάτι εύκολο που μπορεί να γίνει από τον καθένα ενώ δεν μπορεί να είναι απασχόληση ζωής αλλά μόνο πάρεργο. Είναι πολύ συνηθισμένο στην πατρίδα μας, ένας ιστοριοδίφης, ένας δημοσιογράφος, ένας πλοίαρχος, ένας μηχανικός ή, στην καλύτερη περίπτωση, ένας φιλόλογος να είναι και ιστορικός συγγραφέας, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως είναι και κατ' ανάγκη κακός ιστορικός. Είναι πλέον απαραίτητο, όμως, η έρευνα και η μελέτη της Ιστορίας και ιδίως της Γενικής Ιστορίας να περάσει στα χέρια εκπαιδευμένων ιστορικών. Για να γίνει φυσικά αυτό θα πρέπει στον ελληνικό πανεπιστημιακό χώρο να γίνει απόλυτος διαχωρισμός της Ιστορίας από την αρχαιολογία, την εθνολογία, την κοινωνική ανθρωπολογία, τις πολιτικές επιστήμες και όλα τα άλλα επι-

κουρικά της Ιστορίας επιστημονικά πεδία. Η κάθε μία από αυτές τις επιστήμες χρησιμοποιεί δικά της επιστημονικά εργαλεία τα οποία δεν πρέπει να αναμειγνύονται στις προπτυχιακές σπουδές σε τέτοιο βαθμό ώστε να προκαλούν στον απόφοιτο σύγχυση γύρω από το πώς και κατά πόσο διαφέρει η μελέτη και έρευνα της Ιστορίας από τις άλλες επιστήμες. Από την άλλη πλευρά κανείς δεν αρνείται ότι ο ιστορικός επιβάλλεται να έχει έρθει σε επαφή με επιστήμες και τις μεθόδους τους, οι οποίες θα συμπληρώσουν τις ιστορικές του σπουδές. Ο ιστορικός, όμως, για να ονομάζεται ιστορικός πρέπει να έχει εστιάσει το μεγαλύτερο μέρος των μελετών και ερευνών του σε ιστορικά θέματα τα οποία έχει συνειδητά μελετήσει ακολουθώντας μία ή περισσότερες από τις ιστορικές μεθόδους.

Εξ αιτίας, λοιπόν, της συγκεκριμένης αυτής καταστάσεως, στην Ελλάδα, έχουμε συνηθίσει να αναζητούμε τους εκπαιδευμένους ιστορικούς μόνο σε διδακτικές θέσεις στο πανεπιστήμιο ή στην μέση εκπαίδευση. Στην τελευταία περίπτωση μάλιστα δεν τους ξεχωρίζουμε από τους φιλόλογους. Θα μπορούσε, όμως, η ιστορική σπουδή να αποτελέσει την βάση για οποιαδήποτε θέση στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα που απαιτεί οργανωτικότητα, καλή γνώση της κουλτούρας άλλων λαών, γνώση τρόπων διερευνησεως ενός θέματος (research skills), γνώσεις χειρισμού του χρόνου (time management) αλλά και διοικητικές ικανότητες. Ένας πτυχιούχος Ιστορίας θα μπορούσε, για παράδειγμα, να απασχοληθεί στα Υπουργεία Εξωτερικών και Εσωτερικών, στις Υπηρεσίες Αποδήμου Ελληνισμού και Εισερχόμενων Μεταναστών αλλά και σε εταιρείες μάρκετινγκ, διαφημίσεως και σε θέσεις μανάτζμεντ (ίσως με κάποιες επιπρόσθετες γνώσεις οικονομικών). Στον αγγλόφωνο, τουλάχιστον, κόσμο είναι τετριμμένη πραγματικότητα η απασχόληση εκπαιδευμένων ιστορικών σε επιχειρήσεις, χωρίς να λείπουν και ορισμένες περιπτώσεις στα καθ' ημάς. Τα πιο πρόσφατα παραδείγματα είναι η κα Κάρλι Φιορίνα, πρώην επικεφαλής της Hewlett Packard-Compaq, η οποία έλαβε το πρώτο της πτυχίο στην Μεσαιωνική Ιστορία και Φιλοσοφία http://en.wikipedia.org/wiki/Carly_Fiorina αλλά και η κα Μ. Κουμούλη (κάποτε φοιτήτρια του συγγραφέα) η οποία έχει σπουδάσει μόνο Σύγχρονη Ιστορία (*Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 20 Μαΐου 2000, σ. 18) και σήμερα κατέχει υψηλές θέσεις στον τραπεζικό τομέα.

Αλλά, τι γνώσεις και τι προσόντα άραγε θα πρέπει να διαθέτει ο ιστορικός του 21^{ου} αιώνα; Ο ιδανικός Έλληνας ιστορικός θα πρέπει να γνωρίζει αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, αρχαία και βυζαντινά ελληνικά και λατινικά ενώ θα πρέπει να είναι και εξοικειωμένος/η με την χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών. Βέβαια, μέχρι σήμερα, και απ' όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, οι μεγάλοι βυζαντινολόγοι είναι αυτοί οι οποίοι συνήθως πληρούν τις προϋποθέσεις του ιδανικού ιστορικού ως προς τις γλώσσες (π.χ. Δ. Ζακυθινός, Ι. Καραγιαννόπουλος, Steven Runciman), ακριβώς διότι η εποχή που μελετούν απαιτεί γνώση πλήθους αρχαίων και συγχρόνων γλωσσών. Παρ' όλα αυτά, εμείς πιστεύουμε ότι ο σύγχρονος ιστορικός πρέπει να διαθέτει ως ελάχιστα αρχικά εφόδια την γνώση τουλάχιστον της αγγλικής και άλλης μίας ξένης γλώσσας αλλά και να είναι εξοικειωμένος/η με την χρήση των υπολογιστών. Βέβαια, ανάλογα με την περίοδο στην οποία θα ειδικευτεί, πρέπει επιπλέον να γνωρίζει τις ανάλογες αρχαίες ή σύγχρονες γλώσσες στις οποίες είναι καταγραμμένες οι ιστορικές πηγές αλλά και τις σύγχρονες γλώσσες στις οποίες έχει δημοσιευθεί η σχετική βιβλιογραφία.

Δεν αρκούν όμως τα τυπικά προσόντα. Ο μέλλον ιστορικός πρέπει να ειδικευτεί στην χρήση της σύγχρονης βιβλιοθήκης, στην τεχνική της ιστορικής έρευνας, στην αξιολόγηση των πηγών, στην σωστή αποτίμηση και χρήση των ιστορικών τεκμηρίων, στην τεχνική της βιβλιογραφικής παραπομπής και σημείωσης, στην ιστορική σύνθεση και στην σωστή χρήση της ιστορικής γραπτής έκφρασης.

Η μελέτη της Ιστορίας, όμως, είναι πάνω απ' όλα πάθος. Εάν η καρδιά σας φτερουγίζει όταν βρίσκετε ένα σημαντικό βιβλίο. Εάν η αδρεναλίνη σας εκτοξεύεται στα ύψη όταν ανακαλύπτετε ένα νέο ιστορικό τεκμήριο. Εάν τα μηνίγγια σας καίνε όταν ξαφνικά φανερώνονται μπροστά σας διαυγέστατα οι αιτίες που ψάχνατε τόσο καιρό για το ιστορικό γεγονός που ερευνάτε. Εάν δεν ησυχάζετε μέρα και νύχτα μέχρι να βρείτε έστω και μια μερική λύση στο ιστορικό ζήτημα που σας βασανίζει. Εάν διασκεδάσετε διαβάζοντας τα ευτράπελα της Ιστορίας. Εάν νοιώθετε απέραντη αγαλλίαση όταν ολοκληρώνετε μια ιστορική σας εργασία, τότε είστε πλασμένος/η για την Επιστήμη και την Τέχνη της Ιστορίας.

Κάποτε ένας νεαρός συγγραφέας επισκέφθηκε τον Άντον Τσέχοφ με σκοπό να τον παρακαλέσει να διαβάσει τα πρωτόλειά του. Ήθελε να του πει ο μαιτρ την γνώμη του πριν αρχίσει να ψάχνει εκδότη για τα κείμενά του. Ο Τσέχοφ, που ήταν γιατρός, τον κοίταζε προσεκτικά από την κορφή μέχρι τα νύχια και τον ρώτησε:

- Υποφέρετε καθόλου νεαρέ μου;
- Όχι, απάντησε εκείνος παραξενεμένος
- Μήπως σας πονάει ποτέ το κεφάλι σας;
- Καθόλου, είπε πάλι απορημένος ο νέος
- Κοιμάστε καλά και ήσυχα κάθε βράδυ;
- Μα βέβαια, μαιτρ, είπε ο νεαρός, δεν έχω καμία ανησυχία. Αλλά δεν ήρθα εδώ για να με εξετάσετε, τα γραπτά μου ήθελα να δείτε!
- Αχ, νέε μου. Δεν χρειάζεται να διαβάσω τα γραπτά σας. Εάν δεν υποφέρετε, δεν πονάτε και δεν ξενυχτάτε ανήσυχος, τότε τα γραπτά σας δεν αξίζουν τίποτα. Γυρίστε στο σπίτι σας και ασχοληθείτε με κάτι πιο πεζό από την συγγραφή.

Με τον ίδιο σοφό τρόπο έγραψε γύρω στα 1980 ο μέγας βυζαντινολόγος Ιωάννης Καραγιαννόπουλος ότι «το μεγαλύτερο βάρος [στην γνώση] πέφτει στη μεριά του φοιτητή. Γιατί και ο καλύτερος δάσκαλος και ο μεγαλύτερος σοφός δεν μπορεί να αποδώσει, αν έχει μπροστά του φοιτητές αδιάφορους, απρόθυμους να εργαστούν, φοιτητές που νομίζουν ότι η επιστημονική έρευνα είναι κάτι το εύκολο και το εμπειρικό, για το οποίο δεν χρειάζεται να καταβάλουν ιδιαίτερο κόπο [...]» [*Εισαγωγή στην Τεχνική της Επιστημονικής ιστορικής Εργασίας* (Θες/κη: Βάνιας, 1988) σ. 10].

Η ιστορική έρευνα όμως δεν είναι “all work and no fun”, το αντίθετο μάλιστα. Η Ιστορία γίνεται εξαιρετικά διασκεδαστική όταν περιγράφει γεγονότα όπως η διαβίωση του Ιούλιου Καίσαρα με τους πειρατές της Κιλικίας, γύρω στα μέσα του 1^{ου} αιώνα π.Χ..

[Αφού ο Καίσαρ έμεινε λίγο στην Βιθυνία] κατόπιν έφυγε με ένα πλοίο, αλλά κοντά στο νησί Φαρμακούσα [πλησίον της Λέρου] αιχμαλωτίστηκε από πειρατές [...]. Αρχικά εκείνοι ζήτησαν για την απελευθέρωσή του λύτρα 20 τάλαντα αλλά ο Καίσαρ έβαλε τα γέλια λέγοντάς τους πως δεν ξέρουν ποιον έχουν στα χέρια τους. Τους υποσχέθηκε πως θα τους δώσει 50 εάν άφηναν να στείλει τους φίλους του σε διάφορες πόλεις για να συγκεντρώσουν τα χρήματα. Έτσι απόμεινε μόνος του στο νησί, με ένα φίλο του και δυο υπηρέτες, ανάμεσα στους πιο αιμοβόρους ανθρώπους, όπως ήταν οι Κίλικες πειρατές. Εν τούτοις, τους φερόταν με τέτοια περιφρόνηση που, όποτε πήγαινε να κοιμηθεί, έστελνε τους υπηρέτες του για να τους προστάζουν να μην μιλάνε. Τριάντα οκτώ ημέρες έπαιζε και γυμναζόταν μαζί τους χωρίς κανένα φόβο, λες και οι πειρατές δεν ήταν φρουροί του αλλά σωματοφύλακές του. Όταν έγραφε ποιήματα ή λόγους, τους χρησιμοποιούσε σαν ακροατήριό του και όσους δεν πρόσεχαν την ώρα που απάγγειλε, τους αποκαλού-

σε αμόρφωτους και βάρβαρους και μάλιστα πολλές φορές, γελώντας, τους απειλούσε πως θα τους κρεμάσει. Εκείνοι πάλι διασκέδαζαν να τον ακούνε γιατί το θάρρος του το λογάριζαν ότι ήταν αφέλεια και αστεϊσμός. Όταν ήρθαν τα λύτρα από την Μίλητο [...].

Την συνέχεια θα την διαβάσετε στον Πλούταρχο, «Γάιος Καίσαρ», *Βίοι Παράλληλοι*, 1-2 (Αθήνα: Γεωργιάδης, χ.χ.).

Εν κατακλείδι, ο οδηγός αυτός γράφτηκε για να δώσει στους επιμελείς φοιτητές ένα σύγχρονο εργαλείο για την έρευνα και συγγραφή ιστορικών εργασιών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών. Θέλουμε να γίνει πυξίδα για όλα τα σύγχρονα τεχνολογικά εργαλεία που βρίσκονται στην διάθεση των νέων ιστορικών, που μόλις κάνουν τα πρώτα βήματα στην ιστορική έρευνα. Ο οδηγός θα φανεί χρήσιμος ακόμη και στους συναδέλφους που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους πριν πολλά χρόνια μέχρι και πολύ πρόσφατα αλλά μόλις τώρα κάνουν τα πρώτα τους βήματα στην ηλεκτρονική Ιστορία (χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, επιστημονικά CD-ROMs και DVD-ROMs, Διαδίκτυο). Επαναλαμβάνουμε, για μια ακόμη φορά, ότι η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων στην μελέτη και συγγραφή της Ιστορίας δεν είναι παρά τα πιο σύγχρονα εργαλεία, που όμως από μόνα τους δεν μπορούν να φτιάξουν ένα καλό ιστορικό δοκίμιο ή βιβλίο. Ο ιστορικός πρέπει πάλι να ακολουθήσει την επίπονη εργασία του Θουκυδίδη για το πόνημά του: κοπιώδη έρευνα, συγκέντρωση, ανάλυση και βαθιά μελέτη των πηγών, εξαντλητική θεώρηση των αιτιών και των αποτελεσμάτων, γράψιμο, σβήσιμο, ξαναγράψιμο του ιστορικού δοκιμίου μέχρι το αποτέλεσμα να ικανοποιήσει τον συγγραφέα.

ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το Θέμα και η Υπόθεση Εργασίας ή Κεντρική Ιδέα

Η συγγραφή της επιστημονικής ιστορικής εργασίας αρχίζει από την εύρεση του θέματος. Ας υποθέσουμε ότι καλείστε να συγγράψετε εργασία που να αφορά την Ιστορία της Ελλάδας στον 19^ο αιώνα και συγκεκριμένα από το 1830 (δημιουργία του επίσημου νεοελληνικού κράτους) μέχρι το 1909 (επανάσταση στο Γουδί). Τα εν δυνάμει θέματα, πολλά: Όθων, αντιπολίτευση, καθαίρεση, προύχοντες, Βαυαροί, 3^η Σεπτεμβρίου, Γεώργιος Α', Τρικούπης, Δεληγιάννης, Ελληνο-Τουρκικός Πόλεμος, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Κρητικό ζήτημα, Βενιζέλος, σταφίδα, αγροτική πολιτική, εκπαίδευση, διανομή γης, τσιφλίκια, κολίγοι, ενδυμασία, οι ξένοι, ληστεία κ.ο.κ. Από πού να αρχίσει και πού να τελειώσει κανείς. Λογικό είναι να νοιώθετε πελαγωμένοι. Στην πραγματικότητα, όμως, η επιλογή του θέματος είναι απλή υπόθεση: πρέπει να διαλέξετε ένα ζήτημα που να σας ενδιαφέρει πραγματικά.

Εάν ο καθηγητής δεν έχει δώσει προτεινόμενα θέματα, πρέπει να σκεφθείτε και να συντάξετε μόνοι/ες σας μία λίστα (χωρίς συγκεκριμένη σειρά) με θέματα που θα σας ενδιέφερε να μελετήσετε και να γράψετε γι' αυτά. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή στον αγγλόφωνο επιστημονικό κόσμο ως *brain storming* (ανάκατες ιδέες). Κατά την πρώτη φάση της παραγωγής ιδεών, συνιστούμε να γράψετε στον κειμενογράφο σας (π.χ. Word) οποιοδήποτε πολιτικό, στρατιωτικό, κοινωνικό ή οικονομικό θέμα σκεφθείτε, ακόμη και εάν νομίζετε πως δεν πρόκειται τελικά να ασχοληθείτε μαζί του. Με αυτόν τον τρόπο θα έχετε σχηματίσει μια ιδέα του τι περιλαμβάνει η ιστορική περίοδος με την οποία καλείστε να ασχοληθείτε αλλά και πιθανές παραμέτρους του τελικού σας θέματος, που πιθανόν να μην τις υποψιασθείτε εξ αρχής. Φυσικά, πριν σκεφθείτε για το θέμα σας, πρέπει να διαβάσετε κάποιο γενικό εγχειρίδιο (βιβλίο) για ολόκληρη την περίοδο για να γνωρίσετε τα πρόσωπα, τα ζητήματα και την κατάσταση των πραγμάτων κατά την εξεταζόμενη εποχή. Στην προκειμένη περίπτωση θα συνι-

στούσαμε την *Ενοποίηση της Ελλάδας* του Douglas Dakin ή την *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας* του Richard Clogg, και τα δύο μεταφρασμένα στα ελληνικά.

Από το δικό μας brain storming θα διαλέξουμε δύο θέματα: την 3^η Σεπτεμβρίου 1843 και την διανομή εθνικών γαιών το 1871. Το πρώτο μας θέμα είναι πολιτικο-στρατιωτικό και ανήκει στην παραδοσιακή Ιστορία ενώ το δεύτερο είναι κοινωνικο-οικονομικό και ανήκει στην ονομαζόμενη 'Νέα Ιστορία'. Προσέξτε ότι τα θέματά μας είναι ακόμη πολύ γενικά και θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως αφηρημένες γενικές ιδέες παρά ως ιστορικά ζητήματα προς εξέταση. Αυτό το γεγονός δεν θα πρέπει να μας ενοχλεί καθόλου διότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα σε κάποιο ύστερο στάδιο της έρευνάς μας να αποφασίσουμε πως το επιλεγμένο θέμα δεν είναι το κατάλληλο και πρέπει να το μετασχηματίσουμε ή ακόμη και να το αλλάξουμε τελείως.

Μετά την επιλογή του γενικού θέματος πρέπει να αναπτύξετε κάποιο επιχειρήμα (argument) το οποίο θα μετασχηματισθεί στην υπόθεση εργασίας (working hypothesis) ή την κεντρική ιδέα (focal point) της εργασίας σας. Πριν γίνει όμως αυτό πρέπει να επισκεφθείτε την βιβλιοθήκη της σχολής μας ή κάποια άλλη βιβλιοθήκη και να βρείτε 1-2 βιβλία που να σχετίζονται άμεσα με το θέμα σας ή να περιέχουν τουλάχιστον ένα κεφάλαιο που να αναφέρεται σ' αυτό. Εναλλακτικά, σε αυτή την φάση θα μπορούσατε να διαβάσετε το σχετικό κεφάλαιο από την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* της Εκδοτικής Αθηνών (όχι του Παπαρηγόπουλου). Σκοπός αυτής της φάσεως είναι να καταλήξετε σε μια υπόθεση εργασίας ή προσωρινή κεντρική ιδέα έτσι ώστε να κατευθύνετε την μετέπειτα έρευνά μας προς ένα συγκεκριμένο σημείο του μεγάλου γενικού θέματος που επιλέξατε.

Η μελέτη των βιβλίων ή κεφαλαίων για τα θέματα που έχουμε διαλέξει ως παραδείγματα, μας οδηγεί τελικά στο να διατυπώσουμε την υπόθεση εργασίας ή την προσωρινή κεντρική ιδέα για καθένα από αυτά. Για το θέμα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου αποφασίσαμε να μελετήσουμε τα βασικά γεγονότα της περιόδου και να εξετάσουμε γιατί ο ελληνικός στρατός στράφηκε εναντίον του βασιλιά. Για το ζήτημα της διανομής των γαιών αποφασίσαμε να μελετήσουμε την κατάσταση στην αγροτική Ελλάδα από το 1830 μέχρι το 1871 και να εξετάσουμε τι ήταν αυτό που ανάγκασε την κυβέρνηση Κουμουνδούρου να προβεί στην διανομή των εθνικών γαιών στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Οι Πηγές

Κάθε ιστορική μελέτη, είτε πρόκειται για μικρή εργασία είτε για διδακτορική διατριβή, πρέπει οπωσδήποτε να βασίζεται στις πηγές της Ιστορίας ή ιστορικά τεκμήρια, όπως ονομάζονται από ορισμένους. Γενικώς, ως πηγή της Ιστορίας νοείται οποιαδήποτε πληροφορία σύγχρονη ή ύστερη και σε οποιαδήποτε μορφή, αφορά το υπό μελέτη θέμα. Δηλαδή, ένας νόμος της εποχής του Όθωνα, μια ιστορική μελέτη για την συνταγματική μεταρρύθμιση επί Όθωνος, ένα άρθρο εφημερίδας για την διανομή των γαιών το 1871, τα πρακτικά της βουλής, μια γελοιογραφία, μια φωτογραφία, ένας χάρτης σε σχέση με τον αναδασμό της γης αποτελούν πηγές της Ιστορίας. Γενικώς, οποιαδήποτε καταγεγραμμένη και σε οποιαδήποτε μορφή (έντυπη, οπτική, ηχητική) ή προφορική μαρτυρία ή και αντικείμενα κινητά ή ακίνητα (ένα μετάλλιο, ένα κτήριο) αποτελούν ιστορικές μαρτυρίες.

Οι ιστορικές πηγές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στις πρωτογενείς πηγές και στις δευτερογενείς πηγές. Πρωτογενείς πηγές (primary sources) ονομάζουμε αυτές οι οποίες συντέθηκαν ή δημιουργήθηκαν την ίδια εποχή (μέρα/ες, μήνας/ες, έτος/η) κατά την οποία λάβαινε χώρα το υπό εξέταση ζήτημα ή σε ύστερη εποχή αλλά από πρωταγωνιστές ή αυτόπτες μάρτυρες. Άρθρα εφημερίδων του Σεπτεμβρίου 1843 ή του 1871, διπλωματικά έγγραφα ξένων

πρεσβειών για το 1843, νόμοι και επίσημες στατιστικές για τα τσιφλίκια το 1871, απομνημονεύματα ή αναμνήσεις πρωταγωνιστών (πολιτικών αλλά και απλών ανθρώπων) αποτελούν μόνο μερικές από τις πρωτογενείς πηγές που αφορούν τα θέματά μας.

Ως δευτερογενείς πηγές (secondary sources) νοούνται όλες οι αναφορές (άρθρα, βιβλία, κινηματογραφικές ταινίες κλπ) που αναφέρονται στα υπό μελέτη θέματα και δημιουργήθηκαν σε ύστερο χρόνο, κυρίως από ιστορικούς. Για παράδειγμα το άρθρο της Barbara Jelavich, “Russia and the Greek Revolution of 1843” που δημοσιεύθηκε στην επιθεώρηση *Südost-europäische Arbeiten*, αρ. 66, (1966) αλλά και το έργο *Στατιστικά Μελέται 1821-1971* που εκδόθηκε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών είναι δευτερογενείς πηγές.

Κατά τεκμήριο, ο ιστορικός ερευνά κυρίως τις πρωτογενείς πηγές για να εξαγάγει τα δικά του συμπεράσματα αλλά δεν παραλείπει να μελετήσει και τις δευτερογενείς πηγές για να γνωρίζει τι έχουν γράψει οι συνάδελφοί του για το θέμα. Παρά τον γενικό διαχωρισμό τους, οι πρωτογενείς αλλά και οι δευτερογενείς ιστορικές πηγές, συγκρινόμενες ακόμη και μεταξύ τους, δεν φέρουν την ίδια βαρύτητα για τον ιστορικό. Παραδείγματος χάριν, ένα λιβελογράφημα εναντίον του Όθωνα που δημοσιεύθηκε σε κάποια εφημερίδα την εποχή του κινήματος του 1843 δεν έχει την ίδια ιστορική αξία με την αποδοχή της βασιλικής δημοκρατίας από τον βασιλιά που δημοσιεύθηκε στην ίδια εφημερίδα την ίδια εποχή. Ούτε η ανάλυση της βασιλείας του Όθωνα από έναν βασιλόφρονα ιστοριοδίφη των ημερών μας μπορεί να έχει την ίδια ιστορική αξία με την μονογραφία ενός εκπαιδευμένου ιστορικού. Συνεπώς, καμία πηγή, είτε πρωτογενής είτε δευτερογενής, δεν πρέπει να θεωρείτε από τον ιστορικό εκ των προτέρων ως αξιόπιστη προτού μελετηθεί και συγκριθεί με άλλες.

Η Συγκρότηση της Βιβλιογραφίας

Αφού, τέλος πάντων, καταλήξετε στο θέμα για το οποίο θα γράψετε την εργασία ή την διατριβή σας, πρέπει να αρχίσετε με μεθοδικό τρόπο να συγκεντρώνετε και να καταγράφετε τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές που θα χρησιμοποιήσετε. Οι πηγές αυτές, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι δημόσια έγγραφα, απομνημονεύματα, αλληλογραφία, συζητήσεις στην Βουλή, νομοθεσία, διάφορα άλλα βιβλία και άρθρα που αφορούν το θέμα σας αλλά και εικόνες, γελοιογραφίες, κινηματογραφικές ταινίες κλπ.

Οι πηγές που θα χρησιμοποιήσετε βρίσκονται σε κλασσικές και ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες, σε αρχεία, σε ιδιωτικές συλλογές και γενικά σε χώρους φυσικούς ή ιδεατούς όπου βρίσκεται συγκεντρωμένη η γνώση. Ο πιο γνωστός μας χώρος συγκεντρωμένης γνώσης είναι το κτίριο ή η αίθουσα της βιβλιοθήκης. Η βιβλιοθήκη είναι το ορυχείο του ιστορικού. Μια σύγχρονη βιβλιοθήκη διαθέτει ηλεκτρονική καρτελοθήκη ή Ανοικτό Δημόσιο κατάλογο (ΑΔΚ ή OPAC=Online Public Access Catalog), ο οποίος είναι εγκατεστημένος και προσβάσιμος μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή. Με την βοήθεια κάποιου ηλεκτρονικού προγράμματος επικοινωνίας με τον κατάλογο της βιβλιοθήκης, μπορείτε να αναζητήσετε βιβλία συγκεκριμένου συγγραφέα ή βιβλία με ένα συγκεκριμένο θέμα ή γενικά να διερευνήσετε βιβλιογραφικά ένα θέμα. Σκοπός σας είναι να συγκεντρώσετε μια αρχική βιβλιογραφία (working bibliography) σχετική με το θέμα σας, την οποία θα αξιολογήσετε και θα μελετήσετε σταδιακά.

Η συγκρότηση της βιβλιογραφίας γίνεται σε τρία στάδια. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, στην αρχή θα αναζητήσετε βιβλία και άρθρα γενικού περιεχομένου που σχετίζονται με το θέμα σας (π.χ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*) και τα οποία θα καταγράψετε στην αρχική σας βιβλιογραφία. Στα βιβλία, η βιβλιογραφία είναι συγκεντρωμένη είτε στις τελευταίες σελίδες (πριν το ευρετήριο, εάν υπάρχει) κατά το αγγλοσαξονικό σύστημα είτε στις πρώτες κατά το γερμανικό και γαλλικό σύστημα. Εάν το βιβλίο περιέχει υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους,

τότε είναι πολύ πιθανόν ο συγγραφέας του να έχει συμπεριλάβει επιπλέον βιβλιογραφικές παραπομπές που δεν αναφέρει στην γενική βιβλιογραφία. Στα άρθρα, η βιβλιογραφία είναι συνήθως καταγεγραμμένη υπό μορφή υποσημειώσεων στον πόδα κάθε σελίδας ή σπανιότερα στο τέλος του άρθρου. Προτού, λοιπόν, μελετήσετε διεξοδικά ένα βιβλίο ή άρθρο, πρέπει να εξετάσετε αυτήν την βιβλιογραφία και να δείτε τι άλλες πηγές θα μπορούσατε να συλλέξετε για την εργασία του. Έτσι θα έχετε ολοκληρώσει την δεύτερη φάση συγκεντρώσεως της βιβλιογραφίας σας. Η βιβλιογραφία των γενικών βιβλίων βοηθάει τον ιστορικό να εντοπίσει, κατά το δεύτερο στάδιο, ειδικότερες μελέτες και άρθρα, των οποίων πάλι καταγράφει τις βιβλιογραφίες και παραπομπές για να οδηγηθεί σε ακόμη πιο εξειδικευμένες βιβλιογραφίες. Με άλλα λόγια, η βιβλιογραφία μιας μελέτης μας οδηγεί σε άλλες μελέτες κοκ μέχρι να εξαντλήσουμε (όσο αυτό είναι δυνατό) βιβλιογραφικά το θέμα μας.

Το τρίτο στάδιο συγκροτήσεως της βιβλιογραφίας είναι και το τελικό και διεξάγεται μετά το πέρας συγγραφής της εργασίας. Αφού έχετε τελειώσει την εργασία ή διατριβή σας, θα πρέπει να ελέγξετε προσεκτικά ποια βιβλία έχετε πραγματικά χρησιμοποιήσει και ποιων η μελέτη απέδειξε πως δεν είχαν σχέση με το θέμα ή δεν ήταν τόσο σημαντικά για να συμπεριληφθούν στην τελική βιβλιογραφία της εργασίας ή διατριβής. Πρέπει, λοιπόν, να συγκρίνετε τις βιβλιογραφικές σας παραπομπές (δες παρακάτω) με την αρχική βιβλιογραφία και να αφαιρέσετε από την τελευταία όσες πηγές δεν έχουν τελικά χρησιμοποιηθεί. Ορισμένοι ιστορικοί, στις διατριβές ή μονογραφίες τους, αφαιρούν από την τελική τους βιβλιογραφία ακόμη και πηγές τις οποίες έχουν χρησιμοποιήσει λιγότερο από τρεις φορές. Εμείς συστήνουμε πάντως, στην διατριβή σας να αναφέρετε στο τέλος του έργου σας και υπό τον τίτλο «Βιβλιογραφία» όλες τις πηγές που έχετε χρησιμοποιήσει στις βιβλιογραφικές σας παραπομπές, ακόμη και εάν η παραπομπή έγινε μία και μοναδική φορά. Είναι επιστημονικά ανεπίτρεπτο πάντως να παραθέσετε στην βιβλιογραφία σας πηγές που δεν έχετε χρησιμοποιήσει στις βιβλιογραφικές παραπομπές. Εάν όμως θεωρήσετε σκόπιμο για τον αναγνώστη να γνωρίζει ότι ασχοληθήκατε με πηγές τις οποίες τελικά αποφασίσατε πως δεν έπρεπε να χρησιμοποιήσετε στην διατριβή σας, τότε μπορείτε να παραθέσετε αυτές τις πηγές σε ξεχωριστή κατηγορία μετά την κανονική σας βιβλιογραφία και υπό τον τίτλο «Πηγές που Μελετήθηκαν». Σε αυτή την περίπτωση συστήνουμε να γράψετε μετά τον παραπάνω τίτλο, μερικές προτάσεις στις οποίες θα εξηγείτε γιατί αναφέρετε την επιπλέον αυτή βιβλιογραφία. Όπως γίνεται φανερό από τα ανωτέρω, η συγκρότηση της βιβλιογραφίας πραγματοποιείται σταδιακά και καθ' όλη την διάρκεια της συγγραφής ενώ ταυτοχρόνως πραγματοποιείται και η αξιολόγησή της.

Γλαφυρή αλλά όχι Λογοτεχνική Γραφή

Η μελέτη της βιβλιογραφίας που έχετε συγκεντρώσει, οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα που θα εξαγάγετε θα σας οδηγήσουν τελικά στην ιστορική συγγραφή. Κύριος σκοπός της συνθέσεως μιας ιστορικής εργασίας ή διατριβής είναι ή πρέπει να είναι η μετάδοση γνώσεων και απόψεων του συγγραφέα προς τους ομότεχνούς τους αλλά και προς το ενδιαφερόμενο πλατύ κοινό. Ο ιστορικός πρέπει, από την μια μεριά, να είναι απόλυτα πιστός στην επιστημονική ιστορική μεθοδολογία όταν ασχολείται με εξειδικευμένη μελέτη, την οποία συγγράφει για την προαγωγή της επιστήμης του, αλλά, από την άλλη, πρέπει να γίνεται απόλυτα κατανοητός και στο πλατύ μορφωμένο κοινό. Έτσι, θα πάψουμε να παραδίδουμε την Ιστορία σε απαίδευτους ιστορικά ιστοριοδίφες ή δημοσιογράφους, οι οποίοι (τις περισσότερες φορές) καταπατούν κάθε δεοντολογία και συγγράφουν έργα μονομερή, εμπαθή, ατεκμηρίωτα. Συνεπώς, είναι πολύ σημαντικό να μπορεί ο συγγραφέας να γίνεται απόλυτα κατανοητός από τους αναγνώστες του, είτε αυτοί είναι εκπαιδευμένοι ιστορικοί είτε ενδιαφερόμενοι αναγνώστες.

Δεν αρκεί, λοιπόν, να έχετε διερευνήσει το θέμα σας σε βάθος μελετώντας πληθώρα πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, αλλά πρέπει και να μπορείτε να συνθέσετε τις πηγές και τις απόψεις σας σε ένα εύληπτο κείμενο. Είναι ανάγκη, δηλαδή, ο συγγραφέας να συνθέσει ένα κατανοητό και γλαφυρό κείμενο που θα προτρέψει τον αναγνώστη του να διαβάσει όλο και περισσότερο. Το κείμενο του απαιτείται να είναι γραμματικά και συντακτικά άρτιο, γραμμένο σε γλαφυρό τόνο αλλά όχι σε μορφή λογοτεχνίζουσας ή λογοτεχνικής Ιστορία. Ο ιστορικός συγγραφέας πρέπει να θυμάται ότι άλλη είναι η ιστορική συγγραφή και άλλο το ιστορικό μυθιστόρημα. Η μυθιστορηματική συγγραφή είναι διανθισμένη με ωραίες λέξεις και νοήματα που δεν βασίζονται σε ανάλυση των πηγών αλλά βρίσκονται μόνο στην φαντασία του συγγραφέα. Αντιθέτως, η γλαφυρή ιστορική συγγραφή είναι και ταυτόχρονα στιβαρή, βασίζεται στις πηγές και τεκμηριώνεται απ' αυτές. Όταν συνεπώς αναφερόμαστε σε γλαφυρή γραφή δεν εννοούμε μόνο σωστές λέξεις και ωραία νοήματα ή εικόνες αλλά μία σύνθεση που η κάθε της παράγραφος, η κάθε ενότητα, το κάθε κεφάλαιο αποτελούνται από μικρές προτάσεις, που η μία είναι συνέχεια της άλλης. Με αυτόν τον τρόπο, η εργασία θα έχει εισαγωγή, ανάπτυξη και συμπεράσματα, που θα γίνονται αμέσως διακριτά. Η γλαφυρή ιστορική συγγραφή απαιτεί μεγάλη εξάσκηση του συγγραφέα και επιτυγχάνεται μόνο με την τριβή και τον χρόνο.

«Μαυρομύτα» και Χαρτί ή Φορητός Υπολογιστής

Μέχρι πολύ πρόσφατα, οι ιστορικοί ήταν δέσμοι του μολυβιού («μαυρομύτας»), του στυλό και του χειρόγραφου κειμένου. Το σημερινό όπλο του νέου ιστορικού είναι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και μάλιστα ο φορητός υπολογιστής (notebook). Με τον φορητό υπολογιστή ο ιστορικός αφενός αυτοματοποιεί και επιταχύνει τα μηχανιστικά μέρη της εργασίας του και αφετέρου έχει το τελικό του κείμενο σε τέτοια μορφή ώστε να μπορεί να δοθεί στο τυπογραφείο για έντυπη έκδοση, να εκδοθεί ηλεκτρονικά στο Διαδίκτυο (Internet) ή σε Αναδραστικό Δίσκο (CD-ROM ή DVD-ROM) αλλά και να διορθωθεί εύκολα στην περίπτωση δεύτερης εκδόσεως.

Πολλοί φοιτητές των Ανθρωπιστικών Επιστημών ρωτάνε: «Τι υπολογιστή να αγοράσω;» Η ερώτηση είναι εύλογη αφού στην πραγματικότητα δεν γνωρίζουν τι ακριβώς θα κάνουν με τον υπολογιστή. Ας αφιερώσουμε λοιπόν λίγες γραμμές με συμβουλές για το υλικό (hardware) και το λογισμικό (software) που πρέπει να διαθέτει ο υπολογιστής του φοιτητή και επιστήμονα των ανθρωπιστικών επιστημών (π.χ. ιστορικός, αρχαιολόγος, ιστορικός της Τέχνης). Προτείνουμε να αγοράσετε έναν φορητό υπολογιστή (notebook) διότι έτσι θα μπορείτε να τον έχετε μαζί σας παντού: στο σπίτι, στην βιβλιοθήκη, στο αρχειοφυλακείο. Ο φορητός υπολογιστής λειτουργεί με το ρεύμα αλλά και με μπαταρία, η οποία μπορεί να του δώσει αυτονομία (πριν να χρειάζεται επαναφόρτιση) αρκετών ωρών. Ο φορητός υπολογιστής διαθέτει εξ ορισμού ειδική οθόνη (δεν κουράζει τα μάτια), η οποία πρέπει να φροντίσετε να μην είναι μικρότερη από 13" (ίντσες) για να διακρίνεται άνετα το κείμενό σας. Οι υπολογιστές αυτού του τύπου προσφέρονται σε διάφορες συνθέσεις. Εμείς προτείνουμε ως απολύτως απαραίτητα τον οδηγό DVD-RW έτσι ώστε να μπορείτε να μεταφέρετε ή να ανταλλάσσετε μεγάλα αρχεία σε αναδραστικούς (CD-ROM) και επανεγγράψιμους δίσκους (RW), αλλά και τις θύρες USB για να μπορείτε να συνδέσετε φορητούς δίσκους μεγέθους δακτύλου (USB stick) για την μεταφορά αρχείων. Ακόμη, πρέπει να υπάρχει ενσωματωμένη ασύρματη δικτύωση (Wi-Fi) και μικροκάμερα για την επικοινωνία σας με άλλους χρήστες του Διαδικτύου. Γενικά, σιγουρευτείτε ότι ο φορητός είναι κατασκευασμένος από μεγάλο και γνωστό διεθνή κατασκευαστή. Μην εμπιστευέστε άγνωστες μάρκες ή αγνώστου προελεύσεως μηχανήματα με εγχώρια ετικέτα ακόμη και εάν σας βεβαιώσουν ότι σε περίπτωση βλάβης θα σας αλλάξουν τον υπολογιστή ή τα χαλασμένα εξαρτήματα. Μην ξεχνάτε ότι ο φορητός υπολογιστής σας χρειάζεται κάθε μέρα και κάθε ώρα είτε κάνει πολικό ψύχος είτε καύσιμα. Δεν μπορείτε να περιμένετε

πότε θα σας τον επισκευάσουν, να ζεσταθεί ή να κρυώσει για να εργασθείτε. Σας συμβουλεύουμε να μην φεισθείτε χρημάτων και να επενδύσετε σε ένα αξιόπιστο μηχάνημα γνωστού και μεγάλου κατασκευαστή.

Αυτό που πρέπει οπωσδήποτε να κάνετε για να μην χάσετε ποτέ τα αρχεία σας και κυρίως την εργασία/διατριβή σας είναι να κρατάτε ημερήσια αντίγραφα (backup) σε περισσότερα από ένα ηλεκτρονικά μέσα: στον σκληρό δίσκο του φορητού σας, φυσικά, αλλά και σε δίσκους δακτύλου (USB stick) αλλά και σε CD-ROM/DVD-ROM. Έτσι ότι και εάν συμβεί στον υπολογιστή σας, εσείς θα έχετε ένα εξασφαλισμένο αρχείο όλης της εργασίας σας.

Ως προς το λογισμικό οι συμβουλές μας θα περιοριστούν στα απολύτως απαραίτητα. Στην αρχή θα ασχοληθείτε μόνο με κείμενα και άρα οι απαιτήσεις σας σε λογισμικό θα είναι μικρές. Ο υπολογιστή σας θα σας παραδοθεί με προεγκατεστημένο το κύριο πρόγραμμα λειτουργίας του (στην συντριπτική πλειοψηφία κάποια έκδοση του λειτουργικού Windows της Microsoft) το οποίο περιλαμβάνει έναν βασικό κειμενογράφο (Wordpad) και ένα σημειωματάριο (Notepad). Τα δύο αυτά προγράμματα δεν είναι κατάλληλα για να γράψετε την εργασία σας. Ορισμένοι κατασκευαστές, όμως, προσφέρουν προεγκατεστημένη κάποια έκδοση του προγράμματος Works (Microsoft) ή και το πρόγραμμα Word (Microsoft), τα οποία είναι κατάλληλα για συγγραφή εργασίας ή διατριβής. Σε αντίθετη περίπτωση ίσως χρειασθεί (αλλά διαβάστε και την επόμενη παράγραφο) να επενδύσετε στην αγορά του πακέτου MSOffice Home & Student http://www.plaisio.gr/Computers/Software_/Programs.htm της Microsoft (περίπου €150), το οποίο περιλαμβάνει κειμενογράφο (Word), λογιστικό φύλλο (Excel), πρόγραμμα παρουσιάσεων (PowerPoint) αλλά και οργάνωση σημειώσεων (OneNote). Τα περισσότερα, εάν όχι όλα, θα σας φανούν χρήσιμα όσο πιο πολύ ασχολείστε με την ηλεκτρονική Ιστορία. Ο υπολογιστής θα γίνει ο απόλυτος βοηθός σας στην ιστορική έρευνα και συγγραφή.

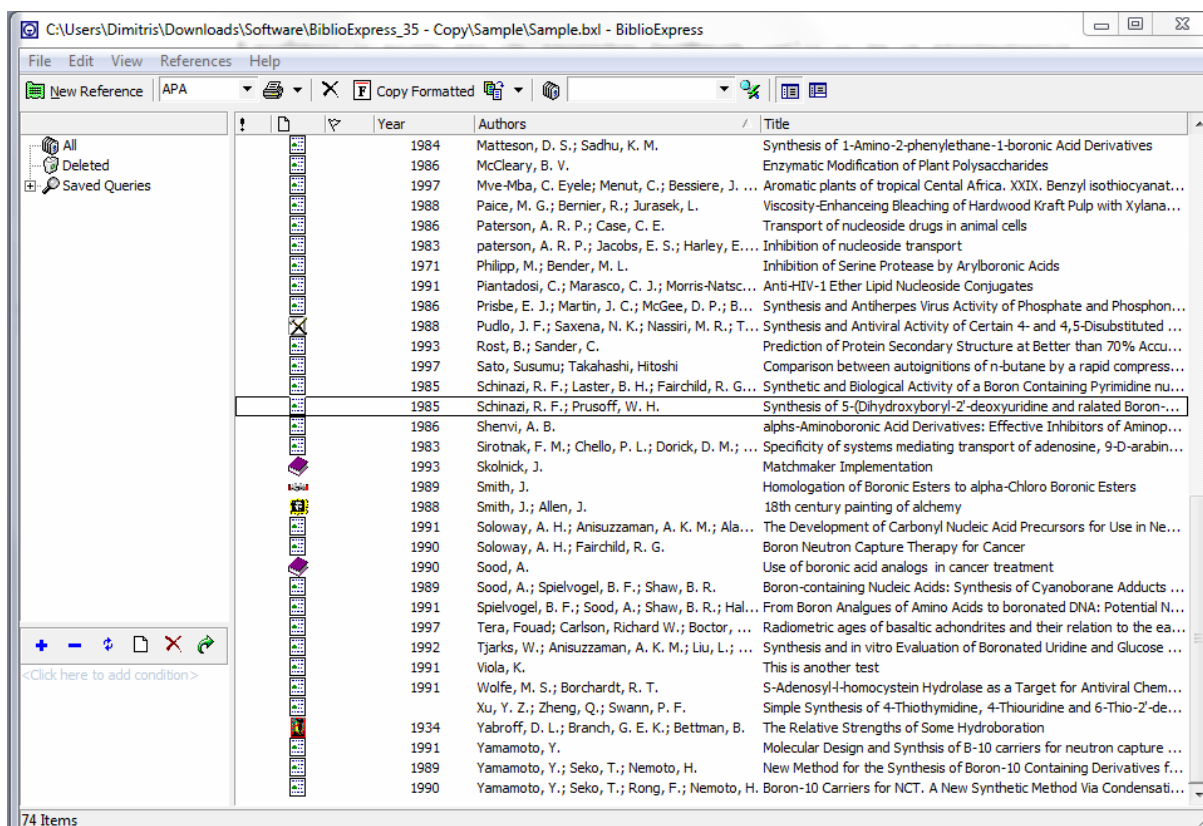
Εάν τελικά δεν θέλετε να επενδύσετε στο πακέτο MSOffice της Microsoft, μπορείτε να κατεβάσετε το δωρεάν πακέτο OpenOffice <http://el.openoffice.org/> που δεν έχει να ζηλέψει σε τίποτα από το αντίστοιχο της Microsoft ενώ διαβάζει και αποθηκεύει σε αρχεία MSOffice Word. Αυτό σημαίνει πως κάλλιστα μπορείτε να γράφετε τα κείμενα σας σε OpenOffice και να τα διαβάζουν όσοι διαθέτουν Microsoft MSOffice και αντιστρόφως. Το OpenOffice περιλαμβάνει κειμενογράφο (Writer), λογιστικό φύλλο (Calc), πρόγραμμα παρουσιάσεων (Impress), σχεδιαστικό πρόγραμμα (Draw), ελληνικό ορθογραφικό έλεγχο, συλλαβισμό, Unicode ελληνικές μονοτονικές και πολυτονικές γραμματοσειρές.

Η Ηλεκτρονική Καταγραφή της Βιβλιογραφίας

Όπως εξηγήσαμε παραπάνω, ο ιστορικός συγκεντρώνει την βιβλιογραφία του για να γνωρίζει τις πηγές (πρωτογενείς και δευτερογενείς) που διατίθενται για το θέμα του. Ένας απλός τρόπος καταγραφής είναι η αναγραφή σε αλφαβητική σειρά των βιβλιογραφικών στοιχείων της κάθε πηγής στο Notepad ή στο Wordpad των Windows. Εάν πρόκειται για 10-15 εγγραφές, το σύστημα αυτό είναι το πιο εύκολο και εύχρηστο αλλά εάν ο αριθμός των εγγραφών είναι μεγαλύτερος τότε χρειάζεται κάτι πιο εξειδικευμένο. Για την ηλεκτρονική σας βιβλιογραφία προτείνουμε το δωρεάν διανεμόμενο πρόγραμμα BiblioExpress έκδοση 3.5 από την διεύθυνση <http://www.softpedia.com/get/Others/Home-Education/BiblioExpress.shtml> ή <http://download.fyxn.net/BiblioExpress-90551.html> ή <http://indir.biz/en/business/several/biblioexpress-91367-download.html>, για το οποίο θα δώσουμε και μερικές οδηγίες χρήσεως.

Κατεβάστε το αρχείο από την παραπάνω διεύθυνση, τρέξτε το για να αποσυμπίεστεί και μετά βάλτε όλα τα αρχεία στον φάκελο C:\BiblioExpress ή όπου αλλού θέλετε και που θα

δημιουργήσετε εσείς. Μετά την αποσυμπίεση, το BiblioExpress θα ξεκινήσει αυτόματα με το παράθυρο που φαίνεται στην αμέσως επόμενη εικόνα.

Για να δημιουργήσετε την δική σας βιβλιογραφική βάση κάντε κλικ με το ποντίκι σας στο αρχείο BiblioExpress για να ξεκινήσετε το πρόγραμμα με εξαίρεση την πρώτη εκκίνηση που έγινε αυτόματα. Από το κεντρικό παράθυρο του BiblioExpress και από τις επιλογές (menu) διαλέξτε "File\New Database" και γράψτε στο παράθυρο που ανοίγει το όνομα του αρχείου που εσείς θέλετε για την βιβλιογραφία σας (π.χ. OttoBibliography ή KtimataBibliography). Γενικώς, συμβουλεύουμε τα αρχεία που δημιουργείτε μέσα από προγράμματα να είναι με λατινικούς χαρακτήρες. Παρότι ο υπολογιστής σας μπορεί να καταλαβαίνει άνετα ελληνικά στον κειμενογράφο, σε επίπεδο γλώσσας μηχανής η επικοινωνία του λειτουργικού συστήματος με την μητρική πλακέτα του υπολογιστή σας γίνεται με λατινικούς χαρακτήρες που μεταφράζονται σε δυαδικούς αριθμούς. Έτσι, εάν κάτι πάει στραβά, μπορεί να χάσετε το αρχείο 'ΒιβλιογραφίαΟθωνα' αλλά είναι πιο πιθανό ότι θα ξαναβρείτε το 'OttoBibliography'. Μόλις δημιουργήσετε λοιπόν το αρχείο στο οποίο θα συλλέξετε την βιβλιογραφία σας, κάντε κλικ στο "New Reference" στην μπάρα εργαλείων κάτω από το μενού και συμπληρώστε όσα στοιχεία από την πηγή νομίζετε ότι σας χρειάζονται. Πρώτα-πρώτα επιλέξτε πάνω αριστερά στο πεδίο Reference Type το είδος της πηγής (συνήθως Book ή Journal Article) διότι αυτή καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα παρουσιάζεται η εγγραφή στην τελική σας βιβλιογραφία. Κάντε κλικ στο βελάκι στην δεξιά πλευρά του παραθύρου του BiblioExpress και βρείτε την επιθυμητή περιγραφή της πηγής που επιθυμείτε να καταγράψετε. Επίσης, ακολουθήστε την μέθοδο "Επώνυμο, Όνομα" όπως φαίνεται στις δύο επόμενες εικόνες.

C:\Users\Dimitris\Downloads\Software\MyBibliography\MyBibliography.bxl - BiblioExpress

File Edit View References Help

Save Reference New Reference

User Defined Abstract Document All Fields

Reference Type	Book
Authors	Παπαϊωάννου, Νίκος
Title	Η Αγροτική Ελλάδα
Year	1990
Series Editors	
Series Title	
Volume	
Number of Volumes	
Number of Pages	
Notes	
Keywords	
Publisher	Καστανάς
City	Αθήνα
ISBN	
Edition	
Translator	
Original Publication	
Abstract	
Reprint	
Label	
Call Number	
Accession Number	
Author Address	
URL	
Attachment	

0 Items

C:\Users\Dimitris\Downloads\Software\MyBibliography\MyBibliography.bxl - BiblioExpress

File Edit View References Help

Save Reference New Reference

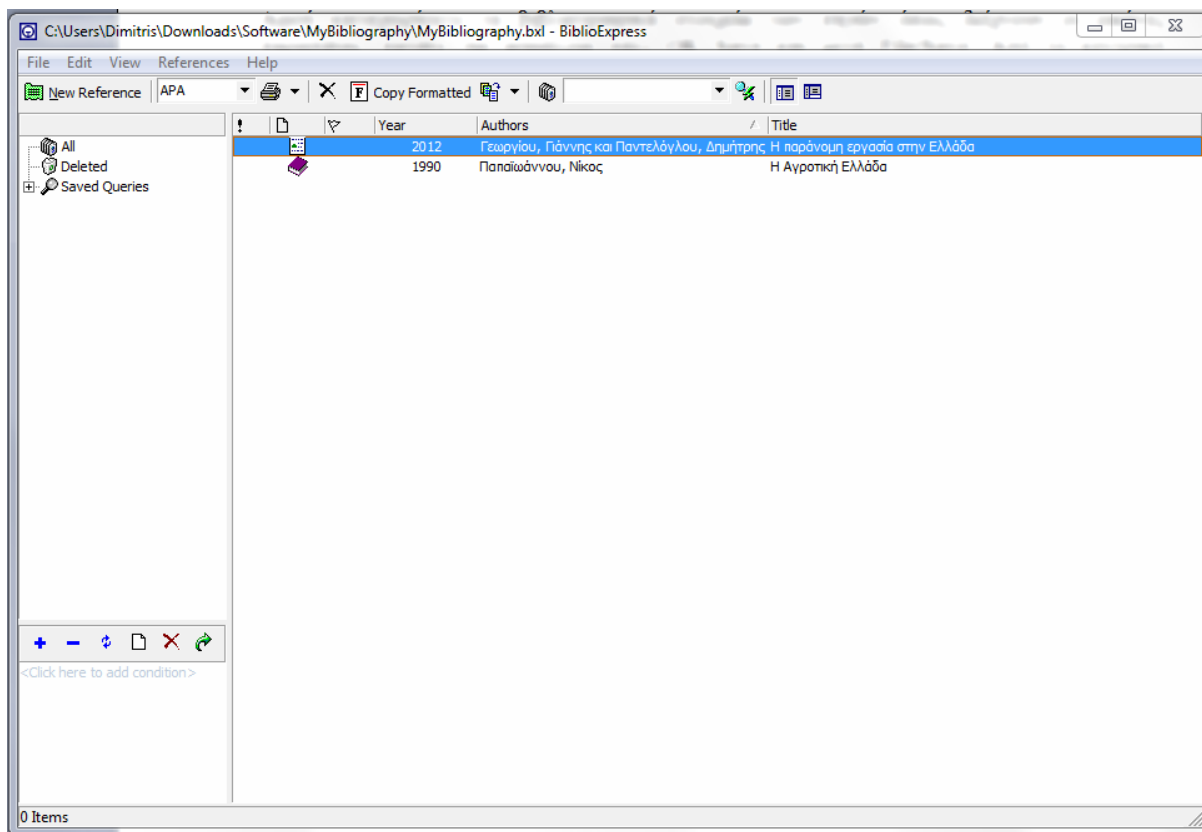
User Defined Abstract Document All Fields

Reference Type	Journal Article
Authors	Γεωργίου, Γιάννης και Παντελάγλου, Δημήτρης
Title	Η παράνομη εργασία στην Ελλάδα
Year	2012
Journal	Εργασία
Volume	2
Issue	3
Start Page	14
End Page	23
Notes	
Keywords	
Work Reviewed	
Alternate Title	
Original Publication	
Abstract	
Reprint	
Label	
Call Number	
Accession Number	
Author Address	
URL	
Attachment	

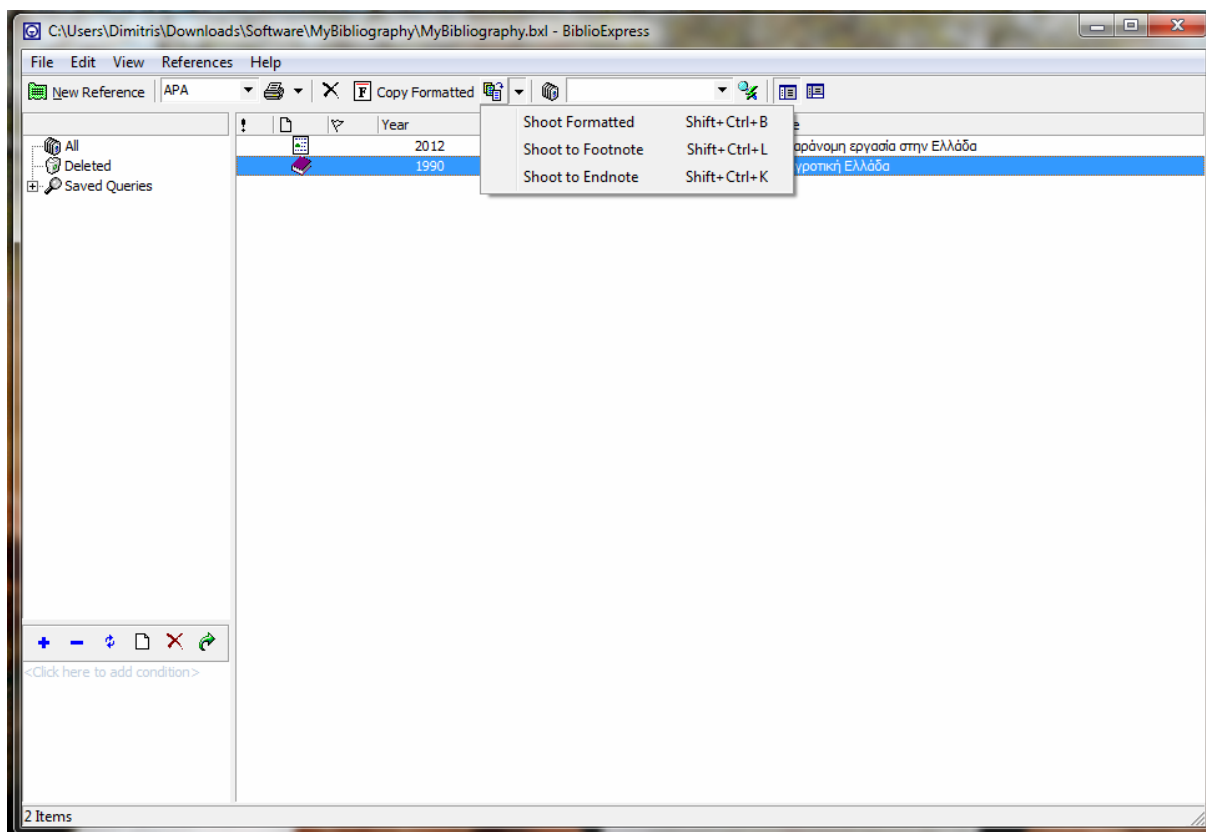
0 Items

Κατόπιν, επιλέξτε "Save Reference" στην μπάρα εργαλείων για να καταχωρίσετε την νέα βιβλιογραφική εγγραφή.

Αφού καταχωρίσετε τα βιβλιογραφικά στοιχεία των πηγών όπως δείχνουν οι εικόνες παραπάνω και επιστρέψτε στο παράθυρο με όλες της εγγραφές, όπως φαίνεται στην εικόνα παρακάτω, κάντε κλικ στο κουμπί Authors για να αλφαβητίσετε τις εγγραφές με βάση το επώνυμο του συγγραφέα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο πρέπει να έχετε χρησιμοποιήσει την μέθοδο "Επώνυμο, Όνομα", όπως περιγράψαμε παραπάνω.

Για την βιβλιογραφική ενημέρωση της εργασίας/διατριβής που συγγράφετε ανοίξτε το κείμενο σας στον κειμενογράφο (π.χ. Word) και τοποθετήστε τον κέρσορα στο σημείο που πρέπει να τοποθετήσετε την βιβλιογραφική αναφορά (σημειώσεις ή υποσημειώσεις ή βιβλιογραφία). Κάντε κλικ στο βελάκι της μπάρας εργαλείων (δες επόμενη εικόνα) και επιλέξτε "Shoot Formatted" για εισαγωγή σε βιβλιογραφική λίστα ή μία από τις άλλες επιλογές για εισαγωγή σε υποσημείωση ή σημείωση τέλους. Η βιβλιογραφική σας αναφορά θα περάσει αμέσως στο κείμενό σας και μπορείτε εύκολα να την προσαρμόσετε στις ανάγκες σας, εάν χρειάζεται.

Για περισσότερες πληροφορίες για τον τρόπο χρήσεως του BiblioExpress 3.5 χρησιμοποιείτε την βοήθεια "Help" από το μενού επιλογών ή δείτε μία σύντομη αλλά ολοκληρωμένη παρουσίαση στην διεύθυνση BiblioExpress 3 <http://support.biblioscape.com/book/export/html/1250>.

Οι Πηγές σε Ηλεκτρονικές Σημειώσεις

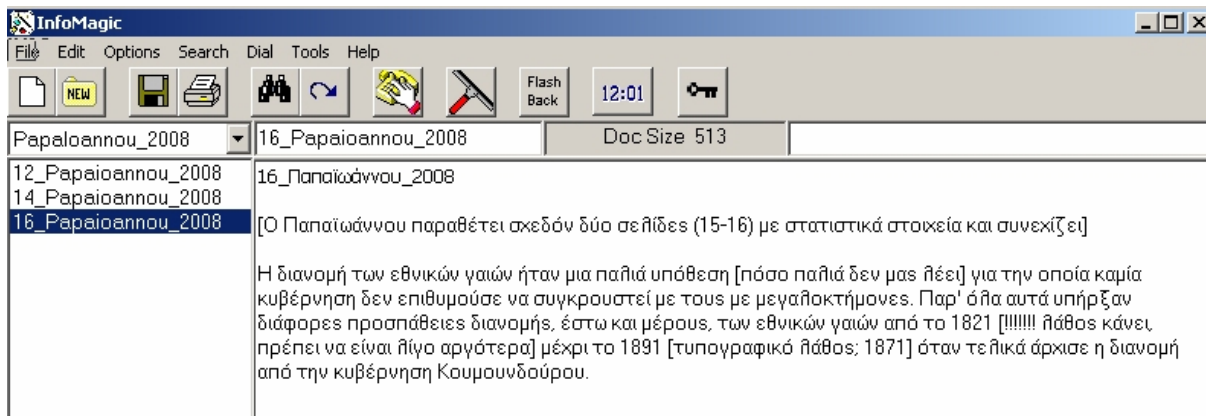
Η Ιστορία είναι μία επιστήμη στην οποία απαιτείται η ακρίβεια των στοιχείων. Με άλλα λόγια, ο αναγνώστης πρέπει ανά πάσα στιγμή να είναι σε θέση να επαληθεύσει τους ισχυρισμούς του συγγραφέα, δηλαδή να ανατρέξει στις πηγές που παραθέτει ο ιστορικός. Για να γίνει αυτό, όμως, πρέπει ο ιστορικός να δίνει ακριβείς παραπομπές στις πηγές του υπό την μορφή υποσημειώσεων ή σημειώσεων τέλους στην εργασία του. Για να μπορεί ο συγγραφέας να το κάνει αυτό, πρέπει να έχει κρατήσει καλές σημειώσεις/περιλήψεις των πηγών του την στιγμή που τις διαβάζει. Είναι επίσης σημαντικό να σημειώνει ο ιστορικός και τις σκέψεις που κάνει όταν μελετάει τις πηγές του ή οτιδήποτε άλλο αφορά τα ιστορικά τεκμήρια που μελετά.

Ο πιο σύγχρονος τρόπος να κρατήσετε σημειώσεις για την εργασία σας είναι η αγορά ενός ηλεκτρονικού τετραδίου (tablet <http://www.plaisio.gr/Laptop-and-Tablet/Notebook/Tablets-iPAD.htm>). Με το ηλεκτρονικό τετράδιο μπορείτε να φωτογραφήσετε ή και να καταγράψετε με το ηλεκτρονικό πληκτρολόγιο της συσκευής το τμήμα του κειμένου που σας ενδιαφέρει με λατινικούς χαρακτήρες (δες επόμενη εικόνα) αλλά και με ελληνικούς.

Ένας τρόπος για να κρατάτε σημειώσεις από τις πηγές στον φορητό σας υπολογιστή, είναι το δωρεάν διανεμόμενο πρόγραμμα σημειώσεων InfoMagic <http://www.factsfacts.com/IMagic/>. Το InfoMagic είναι πρόγραμμα γενικών σημειώσεων αλλά εμείς θα το χρησιμοποιήσουμε για την Ιστορία. Κατεβάστε, αποσυμπέστε και εγκαταστήστε το InfoMagic. Μετά την εγκατάσταση μπορείτε να το τρέξετε από το 'Εκκίνηση\Προγράμματα\InfoMagic'. Όταν ανοίξει το κεντρικό παράθυρο, επιλέξτε το κίτρινο εικονίδιο New (πάνω αριστερά) και στο μικρό παράθυρο που θα ανοίξει γράψτε την πηγή από την οποία θα κρατήσετε σημειώσεις. Για βιβλίο ή άρθρο από περιοδικό γράψτε με λατινικούς χαρακτήρες το επώνυμο του συγγραφέα με το έτος εκδόσεως ή μέρος του τίτλου ή συνδυασμό των δύο (π.χ. Papaniannou_1983 ή Dianomi_Gaion ή Papaniannou_Dianomi). Το σύστημα "Έτος_Επώνυμο" στο InfoMagic σε συνδυασμό με την βιβλιογραφική καταχώρηση της πηγής στο BiblioExpress σας δίνει την δυνατότητα να γνωρίζετε αμέσως από ποια ακριβώς πηγή προέρχονται οι σημειώσεις. Πάντως, φροντίστε ό,τι γράψετε να μην περνάει κατά πολύ τους 20 χαρακτήρες για να μπορείτε μετά να το διαβάσετε στο κουτί κειμένου πάνω αριστερά. Επίσης, θεωρείτε καλή πρακτική να μην αφήνετε κενά ανάμεσα στις λέξεις του τίτλου ενός φακέλου ή αρχείου αλλά να τις συνδέεται με το σημείο της υπογράμμισης _. Με τον τρόπο που μόλις περιγράψαμε θα έχετε δημιουργήσει έναν φάκελο στην θέση C:\Program Files\InfoMagic μέσα στον οποίο θα συλλέξετε όλες τις σημειώσεις σας από την συγκεκριμένη πηγή.

Για να κρατήσετε την πρώτη σας σημείωση κάντε κλικ στο πρώτο εικονίδιο αριστερά με την λευκή σελίδα και γράψτε τον αριθμό της σελίδας από την οποία κρατάτε σημειώσεις μαζί με το επώνυμο και το έτος εκδόσεως με λατινικούς χαρακτήρες (12_Papaniannou_2008). Αμέσως μετά μπορείτε να αρχίσετε να πληκτρολογείτε την σημείωσή σας στον μεγάλο λευκό χώρο κειμένου δεξιά. Πριν γράψετε οτιδήποτε άλλο, γράψτε πάλι στην πρώτη σειρά και αριστερά τον αριθμό της σελίδας από την οποία κρατάτε σημειώσεις μαζί με το επώνυμο και το έτος εκδόσεως με ελληνικούς χαρακτήρες αυτή την φορά (12_Παπαϊωάννου_2008). Όταν έχετε τελειώσει την πληκτρολόγηση κάντε κλικ στο εικονίδιο με την δισκέτα για να σώσετε το κείμενό σας. Για να γράψετε νέα σημείωση επαναλάβετε την διαδικασία με μόνη αλλαγή τον αριθμό της σελίδας στον τίτλο.

Στην εικόνα επάνω φαίνεται ο τρόπος με τον οποίο κρατάμε καλές σημειώσεις. Οι σκέψεις μας, οι παρατηρήσεις μας ή οτιδήποτε άλλο δεν αναφέρεται από τον συγγραφέα τοποθετείται ανάμεσα σε αγκύλες έτσι ώστε να γνωρίζουμε ότι είναι ξένο σε σχέση με την πηγή.

ΠΡΟΣΟΧΗ: Εάν τυπώσετε την σημείωση και δείτε ότι δεν τυπώνονται ελληνικά τότε μπορείτε να την τυπώσετε με τον τρόπο που περιγράφετε παρακάτω. Βρείτε στον δίσκο σας τον φάκελο C:\Program Files\InfoMagic .Μέσα στον φάκελο αυτό θα βρείτε τον φάκελο Papaioannou_2008, μέσα στον οποίο θα βρείτε όλες τις σημειώσεις σε αρχεία όπως 12_Papaioannou_2008 κλπ. Επιλέξτε μόνο τα αρχεία που έχουν αυτή την εικόνα και έχουν

όνομα που διαφέρει στον αρχικό αριθμό (τον αριθμό σελίδας). Κάνοντας κλικ σε κάθε ένα από αυτά τα αρχεία θα τα ανοίξετε και μπορείτε να τα τυπώσετε στα ελληνικά χρησιμοποιώντας την επιλογή File\Print ή 'Αρχείο\Εκτύπωση' του προγράμματος (NotePad των Windows) στο οποίο ανοίγουν.

Στόχος των ηλεκτρονικών σημειώσεων δεν είναι να αντιγράψετε τις πηγές σας σε σελίδες υπολογιστή. Σκοπός σας είναι να μελετήσετε μία-μία τις πηγές προσεκτικά (είτε είναι βιβλία, είτε άρθρα, είτε πρωτογενείς πηγές, είτε στατιστικά στοιχεία, είτε εικόνες και σχέδια) και να μεταφέρετε στις ηλεκτρονικές σας σημειώσεις τα σημεία που νομίζετε ότι θα σας χρειασθούν για την σύνθεσή σας. Οι περισσότερες σημειώσεις θα αποτελούνται από δικά σας λόγια παρά από τα ίδια τα λόγια του συγγραφέα της πηγής. Θα συνοψίζετε τις σελίδες ή τα κεφάλαια που νομίζετε ότι θα χρησιμοποιήσετε, θα γράφετε τις δικές σας σκέψεις καθώς μελετάτε την πηγή και σε λίγες περιπτώσεις θα αντιγράφετε αυτούσια τμήματα της πηγής. Αντιγράφετε μόνο ό,τι είναι εξαιρετικά σημαντικό και πιστεύετε ότι πρέπει να το παραθέσετε στην σύνθεσή σας με τα λόγια του συγγραφέα. Εάν βρείτε τις ίδιες απόψεις σε δύο ή περισσότερες πηγές, μην βαρεθείτε να το καταγράψετε στις σημειώσεις σας. Όσο πιο πολλές πηγές σας επιβεβαιώνουν ένα γεγονός ή μια άποψη τόσο πιο ισχυρό γίνεται και το επιχειρημά σας για το γεγονός ή την συγκεκριμένη θέση κατά την συγγραφή. Φυσικά αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να αποκρύψετε ή να ξεπεράσετε αντίθετες απόψεις. Ό,τι επιβεβαιώνει αλλά και ό,τι αναιρεί την αρχική σας ιδέα για ένα θέμα πρέπει να καταγράφεται σχολαστικά στις σημειώσεις σας.

Σε πολλές περιπτώσεις θα έχετε την δυνατότητα να αποκτήσετε φωτοαντίγραφα των πηγών σας. Μην επιχειρήσετε να υπογραμμίσετε ή να μαρκάρετε ή ακόμη και να κόψετε τα τμήματα εκείνα που θεωρείτε ότι σας είναι χρήσιμα αντί να τα μετατρέψετε σε σημειώσεις. Σε αντίθετη περίπτωση, στο τέλος της έρευνας, θα βρεθείτε με εκατοντάδες ή και χιλιάδες αποκόμματα ή και σελίδες με καμία σειρά και θα είναι αδύνατον να γράψετε μια γραμμή κει-

μένου διότι δεν θα γνωρίζετε από πού να αρχίσετε ή ποια σημεία από το κείμενο 1 και το κείμενο 15 και το κείμενο 32 χρειάζονται για την αρχή του κειμένου σας. Εργασθείτε μεθοδικά και με απόλυτη τάξη. Όσο πιο πολύ κουραστείτε στην αρχή, τόσο πιο εύκολο θα είναι να συγγράψετε την εργασία ή διατριβή σας.

Το Γενικό Σχέδιο ή ο Σκελετός σε Ηλεκτρονική Μορφή

Αφού μετατρέψετε τις πηγές σας σε σημειώσεις, θα έχετε σελίδες σημειώσεων ταξινομημένες ανά συγγραφέα ή πηγή. Τυπώστε όλες αυτές τις σημειώσεις (δες την παράγραφο **ΠΡΟΣΟΧΗ** παραπάνω), την κάθε μία σε ξεχωριστό χαρτί και διαβάστε τις στα γρήγορα μια φορά όλες. Έτσι, θα έχετε μια γενική ιδέα για το τι υλικό έχετε συλλέξει. Μετά, ταξινομήστε τις με κριτήριο την θεματολογία αδιαφορώντας για το σε ποιον συγγραφέα ανήκουν. Με βάση το υλικό από τις σημειώσεις και την ταξινόμηση ανά θέμα, θα μπορείτε εύκολα να δημιουργήσετε ένα γενικό σχέδιο της εργασία ή τον σκελετό της, τον οποίο θα καταγράψετε στον κειμενογράφο σας. Ο σκελετός πρέπει να αποτελείται από τρία μέρη: Εισαγωγή, Ανάπτυξη, Συμπέρασμα.

Για μια ιστορική εργασία με θέμα τα εθνικά κτήματα τον 19^ο αιώνα, ο σκελετός που θα βασίζοταν στις ταξινομημένες σημειώσεις θα μπορούσε να είναι ο εξής:

Εισαγωγή

Ανάπτυξη

- Τα εθνικά κτήματα κατά την Επανάσταση (1823-1828)
- Οι ενέργειες του Καποδίστρια (1828-1831)
- Υπολογισμός της Έκτασης των Εθνικών Κτημάτων και Κριτική
- Στατιστικοί Πίνακες
- Περιορισμένη διανομή (1832) σε παθόντες κατά την Επανάσταση
- Περιορισμένη διανομή (1834) σε στρατιωτικούς
- Δυνατότητες αγοράς (1835) τμημάτων ορισμένου μεγέθους
- Η πρόθεση για εκποίηση περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα του 1844
- Δωρεάν διάθεση σε ελάχιστες Ελληνίδες (1835-1856)
- Η πρόθεση για εκποίηση επαναλαμβάνεται στο Σύνταγμα του 1864
- Γενική κριτική των μέχρι τότε ενεργειών του κράτους
- Παράθεση της ανάλυσης του Θ. Σταυρόπουλου για την περίοδο του Καποδίστρια
- Κριτική της ανάλυσης του Θ. Σταυρόπουλου για την περίοδο του Καποδίστρια
- Κριτική της ανάλυσης του Δ. Ζωγράφου για την περίοδο του Καποδίστρια
- Νέα στοιχεία από γράμμα του Καποδίστρια
- Απόψεις των Γκ. Έιχταλ, Γ. Κορδάτου και Κ. Βεργόπουλου για την εθνική γη επί Όθωνα
- Ο τρόπος διανομής το 1871
- Κριτική του Α. Σιδέρη για την διανομή του 1871
- Κριτική του Θ. Σταυρόπουλου για την διανομή του 1871
- Κριτική του Β. Φίλια για την διανομή του 1871

Συμπέρασμα

Κάθε τμήμα του γενικού Σχεδίου αποτελεί και μία (σε ελάχιστες περιπτώσεις δύο) παραγράφους που θα συγγραφούν και βασίζεται στα ταξινομημένα θέματα από τις σημειώσεις, χωρίς κανέναν επιπλέον κόπο.

Η ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ/ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Αφήγηση, Ανάλυση και Κεντρική Ιδέα

Μία ιστορική εργασία ή διατριβή πρέπει να περιέχει και αφήγηση και ανάλυση. Δηλαδή, πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει μία ιστορία για να διηγηθείτε αλλά και ένα ζήτημα να αναλύσετε. Σε πολλές περιπτώσεις, ιδίως όταν πραγματοποιείτε πρωτογενή ιστορική συγγραφή (δηλαδή κανείς ή ελάχιστοι έχουν ήδη μελετήσει το θέμα μας), η ιστορία σας η ίδια (η

αφήγηση) θα γεννήσει τα ερωτήματα που θα εξετάσετε παράλληλα με αυτήν και που τελικά θα γίνουν και το κύριο επιχείρημά σας (η κεντρική ιδέα). Το ποσοστό στο οποίο θα χρησιμοποιήσετε αφηγηματικό και αναλυτικό λόγο εξαρτάται από το είδος της συγγραφής σας αλλά και το αναγνωστικό σας κοινό. Μία φοιτητική ιστορική εργασία περιέχει αφήγηση κατά περίπου 70% και ανάλυση κατά 30%. Ένα ιστορικό επιστημονικό άρθρο θα περιέχει 30% αφήγηση και 70% ανάλυση, μία διατριβή για ένα θέμα που είναι λίγο γνωστό μπορεί να περιέχει 60% αφήγηση και 40% ανάλυση ή ένα θέμα που είναι αρκετά γνωστό τα αντίστροφα ποσοστά. Το διδακτικό εγχειρίδιο πρέπει να περιέχει τουλάχιστον 80% αφήγηση και το μέγιστο 20% ανάλυση. Όπως έχει γίνει ήδη κατανοητό δεν είναι δυνατόν να συγγράψετε ένα ιστορικό έργο που είναι απλώς μία διήγηση των συμβάντων της 3^{ης} Σεπτεμβρίου χωρίς καθόλου τις απόψεις άλλων και φυσικά την δική σας γνώμη. Ούτε είναι δυνατόν να γράψετε γνώμες διαφόρων για την διανομή του 1871 χωρίς να έχετε αφηγηθεί, έστω και σε λίγες παραγράφους, τι συνέβη και πώς συνέβη.

Θα πρέπει, επίσης, η εργασία ή διατριβή να έχει έναν κεντρικό άξονα, το κύριο επιχείρημα ή κεντρική ιδέα, γύρω από τον οποίο θα υφανθεί η αφήγηση και η ανάλυση. Το κύριο επιχείρημα θα πρέπει είτε να αναπτυχθεί στην εισαγωγή είτε στις πρώτες παραγράφους της ιστορικής εργασίας και είτε στην εισαγωγή είτε στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής. Επίσης θα πρέπει να επαναλαμβάνεται στο συμπέρασμα με τέτοιο τρόπο που να δείχνει ότι αυτό που τέθηκε σαν υπόθεση εργασίας στην αρχή του ιστορικού κειμένου, έχει τώρα αποδειχθεί.

Το παράδειγμα που παραθέτουμε παρακάτω είναι η δεύτερη παράγραφος από ιστορική εργασία που αφορά την διανομή των εθνικών κτημάτων. Με μερικές προτάσεις ο συγγραφέας εκθέτει τις υποθέσεις εργασίας του και τα κύρια επιχειρήματά που θα αναπτύξει θέτοντας έτσι και τα όρια της εργασίας του.

Με αυτή την εργασία θα προσπαθήσουμε κατ' αρχάς να περιγράψουμε την κατάσταση σχετικά με τα εθνικά κτήματα από την εποχή της επανάστασης μέχρι το 1871. Επίσης, θα εξετάσουμε εάν η απόφαση του κράτους να μη διανείμει την γη μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα ήταν ωφέλιμη ή όχι για τους Έλληνες και την αγροτική οικονομία και κοινωνία. Τέλος, θα συζητήσουμε την τελική διάθεση της γης και την κριτική που έχει υποστεί από τους ιστορικούς.

Η Εισαγωγή

Όπως γίνεται φανερό από τον σκελετό που παραθέσαμε παραπάνω, μια ιστορική εργασία αλλά και μια διατριβή χωρίζονται σε γενικές γραμμές σε τρία μέρη: Εισαγωγή, Ανάπτυξη, Συμπέρασμα. Η διαφορά είναι ότι ενώ στην ιστορική εργασία το κείμενο είναι ενιαίο (το πολύ να χωρίζετε σε τμήματα με επιμέρους τίτλους) η διατριβή πρέπει να χωριστεί σε κεφάλαια, το κάθε ένα από τα οποία είναι μια αυτοτελής εργασία από μόνο του.

Η Εισαγωγή στην ιστορική εργασία είναι το πολύ μια ή δύο παράγραφοι με μήκος μισής σελίδας (όλες οι αναφορές σε σελίδες αφορούν φύλλα μεγέθους Α4 εκτυπωμένα από την μία πλευρά και σε διπλό διάστημα). Η Εισαγωγή σε μία διατριβή δεν πρέπει να ξεπερνά το 8% του συνολικού μήκους της, για παράδειγμα 8 σελίδες ανά 100 σελίδες κειμένου κεφαλαίων. Γενικά, συνιστούμε στις διατριβές να γράψετε μια πρόχειρη Εισαγωγή όταν πρωταρχίζετε την σύνθεση και αφού έχετε συγγράψει όλα τα κεφάλαια, να διορθώσετε εκτενώς ή και να ξαναγράψετε την Εισαγωγή από την αρχή, έτσι ώστε να συνδέεται απολύτως με το τι έχετε γράψει στο υπόλοιπο κείμενο. Εάν διαπιστώσετε ότι η Εισαγωγή σας ξεπερνάει το επιτρεπτό όριο αλλά θεωρείτε πως πρέπει να συμπεριλάβετε τις πληροφορίες αυτές στην διατριβή σας,

τότε απλά δημιουργείστε ένα ακόμη κεφάλαιο, το οποίο θα γίνει το πρώτο σας κεφάλαιο, και περιορίστε την Εισαγωγή στα φυσιολογικά της όρια.

Για μια ιστορική εργασία προπτυχιακού φοιτητή με θέμα την διανομή των εθνικών κτημάτων στον 19^ο αιώνα, η Εισαγωγή θα μπορούσε να είναι η εξής:

Όταν η Ελληνική Επανάσταση του 1821 τελείωσε, ο Κόμης Καποδίστριας έφτασε στην Ελλάδα (1828) ως ο πρώτος κυβερνήτης του νέου κράτους. Εκείνη την εποχή, η Ελλάδα ήταν οικονομικά κατεστραμμένη. Η Επανάσταση και τα δύο εξωτερικά δάνεια (1824 και 1825) είχαν οδηγήσει στην αφαίμαξη της ελληνικής οικονομίας. Η μόνη περιουσία του κράτους ήταν τα εθνικά κτήματα. Όταν οι Τούρκοι, που είχαν στην ιδιοκτησία τους μεγάλες εκτάσεις γης, έφυγαν από την Ελλάδα, ο Μαυροκορδάτος πρότεινε την εθνικοποίηση αυτών των κτημάτων. Έτσι, λοιπόν, η γη η οποία πριν την Επανάσταση ανήκε στους Τούρκους, αποτελούσε τώρα την περιουσία του κράτους και ονομάστηκε εθνική γη ή εθνικά κτήματα. Ο λαός ήθελε αυτές οι εκτάσεις να διανεμηθούν στους ακτήμονες καλλιεργητές. Το κράτος όμως για διάφορους λόγους δεν διέθεσε στους αγρότες τα κτήματα παρά μόνο το 1871, όταν ο πρωθυπουργός Κουμουνδούρος υλοποίησε τελικά την διανομή της εθνικής γης.

Μέσα σε λίγες προτάσεις, ο φοιτητής δίνει στον αναγνώστη τα χρονικά όρια μέσα στα οποία θα κινηθεί η εργασία του, εξηγεί και ορίζει τα εθνικά κτήματα και προτρέπει τον αναγνώστη να διαβάσει την υπόλοιπη εργασία για να μάθει γιατί δεν διανεμήθηκε η εθνική γη από το 1828 μέχρι το 1871. Η Εισαγωγή για μία διατριβή με παρόμοιο θέμα θα ήταν λίγο πιο λεπτομερής, κυρίως σε ότι αφορά τα ερευνητικά ερωτήματα και απαντήσεις («διάφοροι λόγοι») που έχει δώσει ο συγγραφέας.

Το Συμπέρασμα

Το συμπέρασμα σε μια ιστορική εργασία ή διατριβή πρέπει να συνοψίζει ό,τι έχει αναλυθεί από τον συγγραφέα κατά την ανάπτυξη του θέματος και να αποδεικνύει την κεντρική ιδέα (το κύριο επιχείρημα) που προτάθηκε στην αρχή της εργασίας ή διατριβής. Δεν πρέπει να περιέχει νέα στοιχεία ούτε να είναι ένα κείμενο με κριτική απόψεων ή οτιδήποτε άλλο θέμα που δεν έχει συμπεριληφθεί στην Ανάπτυξη. Με λίγα λόγια, ο ιστορικός συγγραφέας πρέπει πάντοτε να προσέχει τα συμπεράσματά του να υποστηρίζονται από τα στοιχεία που έχουν παρατεθεί στην Ανάπτυξη. Το Συμπέρασμα δεν πρέπει να είναι μεγαλύτερο από μισή σελίδα ή το 8% του συνολικού κειμένου μιας διατριβής.

Ένα δείγμα συμπερασματικής παραγράφου για ιστορική εργασία μπορεί να είναι το εξής:

Η μη διανομή των εθνικών κτημάτων κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα είχε θετικά και αρνητικά αποτελέσματα για την Ελλάδα και τους Έλληνες. Πρώτα-πρώτα, η ελληνική γεωργική παραγωγή ήταν μειωμένη διότι μεγάλες εκτάσεις γης που μπορούσαν να καλλιεργηθούν και να δώσουν παραγωγή έμεναν ανεκμετάλλετες. Δεύτερον, η εθνική γη αποτέλεσε τελικά την εγγύηση για την σύναψη δανείων από το εξωτερικό και τρίτον, πολλοί Έλληνες υπέφεραν από οικονομικής και κοινωνικής πλευράς διότι ήσαν αγρότες και δεν είχαν γη να καλλιεργήσουν. Νομίζω ότι οι κυβερνήσεις είχαν να διαλέξουν ανάμεσα σε μια κοινωνική πολιτική (να διανείμουν την γη) και

μια πολιτική που ωφελούσε το κράτος (να την κρατήσουν). Διάλεξαν την δεύτερη. Ήταν ένα δίκικο μαχαίρι.

Η Παράγραφος της Ιστορικής Εργασίας/Διατριβής

Η κάθε παράγραφος ιστορικού κειμένου πρέπει να αποτελείται από τρία μέρη. Οι πρώτες μία ή δύο εισαγωγικές προτάσεις εκφράζουν την θέση ή άποψη του συγγραφέα (αυτό που θέλει να αποδείξει στην συγκεκριμένη παράγραφο). Μετά ακολουθούν τα αποδεικτικά στοιχεία, οι αποδείξεις του ισχυρισμού που εκφράστηκε στην θέση και τέλος μία ή δύο προτάσεις, η κριτική, δείχνουν πώς οι αποδείξεις υποστηρίζουν την θέση. Για παράδειγμα, ας μελετήσουμε την παρακάτω πρόταση η οποία έχει χρωματισθεί με **γαλάζιο** για την θέση, **κόκκινο** για τις αποδείξεις και **πράσινο** για την κριτική.

Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια το 1831, διατάγματα που τυπώθηκαν στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* δείχνουν ότι ένα μικρό μέρος των εθνικών κτημάτων δόθηκε σε ανθρώπους που είχαν υποφέρει κατά την διάρκεια της Επανάστασης. Συγκεκριμένα το 1832, το Ι΄ ψήφισμα της Εθνικής Συνελεύσεως¹⁷ επιτρέπει στην κυβέρνηση να διανείμει 1.500.000 στρέμματα γης για αποζημιώσεις χηρών, ορφανών και γενικά δεινοπαθημένων κατά τον Αγώνα ατόμων. Επίσης, το ΙΓ΄ ψήφισμα του ίδιου έτους, επαναλαμβάνει την απόφαση για εκποίηση της εθνικής γης, καθορίζει την τιμή σε 4000 φοίνικες (νομισματική μονάδα της εποχής του Καποδίστρια) το κομμάτι¹⁸ και επιτρέπει στον αγοραστή να πληρώσει μετά από ένα χρονικό διάστημα. Η μεταβατική κυβέρνηση από τον Κυβερνήτη (Καποδίστρια) στον Βασιλιά (Οθωνα) προσπαθεί να ικανοποιήσει, έστω και αποσπασματικά, το αίτημα των Ελλήνων και Ελληνίδων για μεταβίβαση της γης από το κράτος στους πολίτες. Παρ' όλα αυτά η πραγματική διανομή ή εκποίηση που συντελέστηκε είναι μικρή σε σχέση το σύνολο των εθνικών γαιών.

¹⁷ *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αρ. 17, 2 Μαρτίου 1832.

¹⁸ *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αρ. 18, 5 Μαρτίου 1832.

Οι Υποσημειώσεις ή Σημειώσεις Τέλους

Στο παράδειγμα που παραθέσαμε για την δομή της ιστορικής παραγράφου, το γαλάζιο και το πράσινο τμήμα είναι κείμενα γραμμένα από τον συγγραφέα που βασίζονται όμως στο κόκκινο τμήμα, τις αποδείξεις. Θα προσέξετε επίσης ότι στο κόκκινο τμήμα υπάρχουν οι αριθμοί 17 και 18 που παραπέμπουν στις πηγές που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας για την σύνταξη αυτής της παραγράφου. Εάν οι βιβλιογραφικές παραπομπές θα τυπωθούν στο κάτω μέρος της ίδιας σελίδας με το κείμενο ονομάζονται υποσημειώσεις, εάν θα τυπωθούν στο τέλος της εργασίας ή διατριβής ονομάζονται σημειώσεις τέλους.

Οι υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους αποτελούν ένα από τα σημαντικά στοιχεία που διακρίνουν τον τυχαίο ιστοριογράφο από τον εκπαιδευμένο ιστορικό. Επίσης, είναι αυτές οι οποίες μετατρέπουν ένα λογοτεχνίζον ιστοριογραφικό κείμενο στην επιστήμη της Ιστορίας. Με άλλα λόγια, ένα ιστορικό κείμενο έχει αξία μόνο εάν οι απόψεις του συγγραφέα υποστηρίζονται από τις πηγές του, πράγμα που φαίνεται από την χρήση βιβλιογραφικών παραπομπών στις υποσημειώσεις ή τις σημειώσεις τέλους. Σε αντίθετη περίπτωση δεν έχουμε Ιστορία αλλά μυθιστόρημα. Οι υποσημειώσεις είναι απολύτως απαραίτητες για να μπορεί ο αναγνώστης να επαληθεύσει τους ισχυρισμούς του συγγραφέα. Οι βιβλιογραφικές παραπομπές είναι για την Ιστορία ό,τι και η επανάληψη πειράματος στις φυσικές επιστήμες. Είναι αυτό το στοιχείο που κάνει την Ιστορία επιστήμη.

Εάν ένα γεγονός ή μία άποψη επιβεβαιώνεται από περισσότερες της μίας πηγές, μην διστάσετε να τις αναφέρεται όλες στις υποσημειώσεις σας. Οι περισσότερες πηγές δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στα επιχειρήματά σας ενώ δείχνουν και το εύρος της έρευνάς που πραγματοποιήσατε. Φυσικά, δεν πρέπει να γίνεται και κατάχρηση. Δεν είναι σωστό να παραπέμπετε συνεχώς τον αναγνώστη και σε κάθε υποσημείωση σε ένα γενικό έργο, το οποίο εκ των πραγμάτων έχει συνοψίσει ιδέες που θα έχετε συνοψίσει και εσείς. Το περιεχόμενο των υποσημειώσεων πρέπει να είναι μόνο αυτό που χρειάζεται στον αναγνώστη για να βεβαιωθεί ή για να επαληθεύσει τις πηγές σας. Να επαναλαμβάνετε μία παραπομπή με μέτρο και όπου αυτό χρειάζεται.

Η αναγραφή του αριθμού της υποσημείωσης που παραπέμπει στην πηγή πρέπει να χρησιμοποιείται εκεί όπου γίνεται η αναφορά στην συγκεκριμένη πηγή (στο παράδειγμά μας παραπάνω, στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*). Παρ' όλα αυτά, ορισμένοι συγγραφείς αλλά και εκδότες πιστεύουν ότι όταν οι συγκεντρωμένες σε κάθε παράγραφο παραπομπές είναι πάνω από τρεις, είναι άσχημο να διακόπτει ο αναγνώστης κάθε τόσο την ανάγνωσή του για να διαβάζει τις υποσημειώσεις. Έτσι, προτείνουν συγκέντρωση όλων των παραπομπών της παραγράφου σε μία υποσημείωση στο τέλος των αποδείξεων. Η μέθοδος αυτή είναι καλή όταν δεν υπάρχει περίπτωση να προκληθεί σύγχυση στον αναγνώστη ως προς το ποια παραπομπή αναφέρεται σε ποιο τμήμα των αποδείξεων. Σε αντίθετη περίπτωση είναι προτιμότερο να ακολουθήσετε την κλασσική μέθοδο συνοψίζοντας τις παραπομπές σας όπου αυτό είναι δυνατό.

Εάν χρειασθεί να παραθέσετε δύο πηγές στην ίδια υποσημείωση, πρέπει να τις ξεχωρίσετε βάζοντας ανάμεσά τους παύλα (–) ή διπλό ενωτικό (--). Για παράδειγμα μελετήστε την υποσημείωση 3 παρακάτω:

³ Νίκος Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα* (Αθήνα: 1851), σ. 505 -- Χρυσός Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1950), σ. 44.

Σε μια ιστορική εργασία, οι υποσημειώσεις ακολουθούν συνεχόμενη αρίθμηση. Οι σύγχρονοι κειμενογράφοι (τύπου Word) φροντίζουν αυτόματα για την σωστή αρίθμηση ακόμη και εάν χρειασθεί να προσθέσετε σε κάποιο σημείο μια νέα υποσημείωση αφού έχετε ήδη ολοκληρώσει την συγγραφή του κειμένου. Σε μία διατριβή οι υποσημειώσεις μπορεί να έχουν είτε συνεχόμενη αρίθμηση σε όλο το κείμενο ή να αρχίζουν πάλι από το 1 σε κάθε κεφάλαιο. Εάν ο συνολικός αριθμός των υποσημειώσεων είναι μεγάλος (π.χ. πάνω από 200) τότε είναι προτιμότερο η αρίθμηση τους να αρχίζει από τον αριθμό ένα σε κάθε κεφάλαιο.

Εκτός από τον κλασσικό τρόπο βιβλιογραφικών παραπομπών (υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους) που περιγράφεται παραπάνω, ορισμένοι ιστορικοί χρησιμοποιούν την μέθοδο «Συγγραφέας Έτος, Σελίδα(ες)» εντός του κειμένου με πλήρη παραπομπή μόνο στην τελική βιβλιογραφία. Παραδείγματος χάριν: «Συγκρίνει την ελληνική επανάσταση με την γαλλική και συμπεραίνει ότι ήταν η αστική τάξη στην Γαλλία εκείνη η οποία πίεσε για την διανομή της γης (Φίλιας 1974, 69)». Η μέθοδος αυτή προέρχεται από τις φυσικές επιστήμες και χρησιμοποιείται ευρέως στην αρχαιολογία αλλά, κατά την γνώμη μας, δεν ενδείκνυται για την ιστορική συγγραφή. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο ιστορικός συγγραφέας θα χρειασθεί να παραπέμψει τον αναγνώστη του σε περισσότερες από μία πηγές ταυτοχρόνως, σε πηγές χωρίς συγγραφέα ή σε διπλωματική αλληλογραφία. Τότε το σύστημα αυτό γίνεται προβληματικό. Παρ' όλα αυτά, όταν συγγράφουμε μία εργασία ή διατριβή σχετιζόμενη με την αρχαία ιστορία, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε μία παραλλαγή του συστήματος για τους αρχαίους συγ-

γραφείς ενώ ταυτοχρόνως να έχουμε υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους με το κλασικό σύστημα για την δευτερογενή βιβλιογραφία μας.

The sentiment can readily be paralleled in Xenophon's *Cyrus* (*Cyrop.*, VIII.1.22) or Aristotle's ideal monarchy (*Pol.*, III.1284b 25-34),²⁸² but in the highly charged atmosphere of flattery [...]

²⁸² Cf. Volkman 1975, 65-73 ; Braunert 1968 ; Farber 1979.

[A. B. Bosworth, *Conquest and Empire* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988-Canto edition, 1993), p. 115]

Στο παράδειγμα από το βιβλίο του A. B. Bosworth που μόλις αναφέραμε μπορούμε να κάνουμε και μια ακόμη παρατήρηση. Όπως μπορείτε να διακρίνετε, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το σύστημα «Συγγραφέας Έτος, Σελίδα(ες)» στις υποσημειώσεις τους (αλλά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και στις σημειώσεις τέλους). Αυτή η μέθοδος είναι αποδεκτή όταν χρειάζεται (κυρίως στην διατριβή) να παραπέμπετε συχνά σε συγκεκριμένες πηγές και άρα δεν είναι λογικό να επαναλαμβάνετε ολόκληρη την βιβλιογραφική παραπομπή κάθε φορά που παραπέμπετε σ' αυτή. Όπως και να έχουν τα πράγματα, φροντίστε να χρησιμοποιήσετε το ίδιο σύστημα βιβλιογραφικών παραπομπών σε ολόκληρη την εργασία σας και να μην αναμείξετε τα συστήματα που αναφέραμε.

Ως ιδανικό σύστημα βιβλιογραφικών παραπομπών προτείνουμε το σύστημα υποσημειώσεως ή σημειώσεων τέλους με πλήρη πρώτη αναγραφή και συντομευμένες επόμενες. Δηλαδή, την πρώτη φορά που παραπέμπετε σε μία πηγή χρησιμοποιήστε την πλήρη παραπομπή:

³ Νίκος Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα* (Αθήνα: 1851), σ. 505

Όλες τις επόμενες φορές που χρειάζεται να παραπέμπετε στην ίδια πηγή, χρησιμοποιήστε μία συντόμευσή της:

⁸ Σπηλιάδης, 1851, σ. 508-509

Προβλήματα μπορεί να προκύψουν εάν χρησιμοποιείτε δύο ή περισσότερα βιβλία του ίδιου συγγραφέα που έχουν εκδοθεί το ίδιο έτος. Σε αυτή την περίπτωση προτείνουμε την χρήση και του τίτλου (εάν είναι μονολεκτικός) ή συντομευσεώς του. Στο παράδειγμα παρακάτω χρησιμοποιούμε και το φανταστικό βιβλίο Χρυσός Ευελπίδης, *Η Ελληνική Οικονομία* (Αθήνα: 1950) για να δείξουμε πώς πρέπει να γίνουν οι παραπομπές.

¹⁸ Χρυσός Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1950), σ. 44.

³⁵ Χρυσός Ευελπίδης, *Η Ελληνική Οικονομία* (Αθήνα: 1950), σ. 113.

⁴³ Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία*, 1950, σ. 83 -- Ευελπίδης, *Η Ελληνική Οικονομία*, 1950, σ. 118-119.

Προσέξτε ότι η πλήρης παραπομπή στις υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους αναγράφεται με συγκεκριμένο τρόπο. Ακολουθείτε πάντοτε τον τύπο και τα σημεία στίξεως όπως

παρουσιάζονται στα παραδείγματά μας (δες παρακάτω). Σε γενικές γραμμές, ο τίτλος βιβλίου ή ο γενικός τίτλος συλλογής άρθρων ή συλλογικού έργου ή ο τίτλος άλλων πηγών γράφονται ανάμεσα σε εισαγωγικά ή με πλάγια γράμματα ή υπογραμμίζονται ενώ οι τίτλοι των περιοδικών γράφονται με πλάγια γράμματα ή υπογραμμίζονται.

Οι υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους περιέχουν βιβλιογραφικές παραπομπές στις πηγές του συγγραφέα αλλά μπορούν να περιέχουν και επεξηγηματικές ή συμπληρωματικές προτάσεις που ο συγγραφέας πιστεύει ότι δεν χρειάζεται να ενσωματωθούν στο κυρίως κείμενό του. Αυτό το κείμενο πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο σύντομο και να μην σχηματίζει ολόκληρη παράγραφο με πολλές προτάσεις. Εάν ανακαλύψετε ότι η επεξηγηματική σας υποσημείωση πρέπει να ξεπεράσει τις 3-4 γραμμές κειμένου ή τις τρεις μικρές προτάσεις τότε είναι μάλλον σημαντική και πρέπει να ενσωματωθεί στο κυρίως κείμενο της εργασίας ή διατριβής σας. Δείτε για παράδειγμα τις παρακάτω σύντομες επεξηγηματικές προτάσεις της σημειώσεως 6:

⁶ Το Πανελλήνιο ιδρύθηκε από τον Καποδίστρια το 1828 και το αποτελούσαν 27 μέλη. Διαιρούνταν σε τρία τμήματα: οικονομικών, εσωτερικών υποθέσεων και στρατιωτικών.

Τρόποι Γραφής των Σημειώσεων

Οι υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους ακολουθούν μια αυστηρή τυπολογία η οποία βοηθάει τον αναγνώστη αλλά και τον ίδιο τον συγγραφέα να ανατρέξει στις πηγές που παραθέτει όταν χρειασθεί. Οι υποσημειώσεις παραθέτονται με γράμματα μικρότερα κατά δύο στιγμές από το μέγεθος των γραμμάτων του κυρίως κειμένου (π.χ. 12 στιγμές για το κείμενο και 10 για τις υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους). Σε γενικές γραμμές η τυπολογία των σημειώσεων εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο για την παραπομπή σε βιβλία και με διαφορετικό τρόπο για την παραπομπή σε άρθρα από συλλογικά έργα ή περιοδικά. Στις υποσημειώσεις σας πρέπει απαραίτητα να ακολουθείτε τους τύπους που παραθέτουμε παρακάτω, με όλα τα κόμματα, τις τελείες και τα άλλα σημάδια. Επίσης, οι τίτλοι των βιβλίων πρέπει είτε να είναι μέσα σε εισαγωγικά, είτε με πλάγια γράμματα, είτε υπογραμμισμένοι. Οι τίτλοι των άρθρων πρέπει οπωσδήποτε να είναι μέσα σε εισαγωγικά ενώ η συλλογή ή το περιοδικό από το οποίο προήλθαν να παρατίθεται υπογραμμισμένο ή με πλάγια γράμματα. Γενικά, όποια τυπολογία και να χρησιμοποιήσετε, φροντίστε να είναι η ίδια σε ολόκληρο το κείμενό σας.

Εμείς προτείνουμε την τυπολογία που περιγράφουμε παρακάτω (οι παραπομπές είναι κατά παρέκκλιση σε μεγαλύτερο από το κανονικό μέγεθος γραμμάτων για να διακρίνονται όλα τα σημεία στίξεως):

A. Τύπος Παραπομπής σε Βιβλίο:

1. Ένας Συγγραφέας

Χρυσός Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1950), σ. 44-53.

2. Δύο Συγγραφείς

Στέλλα Δρούγγου και Γιάννης Τουρατσόγλου, *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας* (Αθήνα: Ταμ. Αρχαιολ. Πόρων, 1980), σ. 6.

3. Τρεις ή Περισσότεροι Συγγραφείς

B. Σπανδάτος και άλλοι, *Οι Μαθηματικοί της Αρχαίας Ελλάδας* (Αθήνα: Αίθρα, [1994;]), σ. 13, 18, 20-21.

Το όνομα που χρησιμοποιείται είναι αυτό του πρώτου συγγραφέα. Το έτος εκδόσεως τίθεται ανάμεσα σε αγκύλες διότι δεν είναι τυπωμένο στο βιβλίο αλλά συνάγεται από άλλα στοιχεία (π.χ. η ένδειξη 'Αθήνα, 25 Νοεμβρίου 1994' είναι τυπωμένη στο τέλος της εισαγωγής).

Β. Τύπος Παραπομπής σε Άρθρο από Συλλογικό Έργο και Περιοδικό

1. Συλλογικό Έργο

Ευ. Χρυσός, «Οδικές αρτηρίες, πόλεις και κάστρα της Ηπείρου» στο Μ. Β. Σακελλαρίου, επιμ. *Ηπειρος. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1997), σ. 149.

2. Περιοδικό Ευρείας Κυκλοφορίας

Παναγιώτης Δερτιλής, «Η Επανάσταση του 1821 και τα Εθνικά Κτήματα», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 15 Ιουλίου 1971, σ. 11-12.

3. Επιστημονικό Περιοδικό

Έλλη Σκοπετέα, «Ο Ρήγας και το οθωμανικό πλαίσιο του ελληνικού διαφωτισμού», *Τα Ιστορικά*, τόμος 19 (Δεκέμβριος 2002) : 278-280.

Εάν το περιοδικό αριθμείται κατά τεύχη και όχι κατά τόμους, τότε αντί για την λέξη 'τόμος' χρησιμοποιείστε την λέξη 'τεύχος'.

Γ. Τύπος Παραπομπής σε Πρωτογενή Πηγή

1. Τυπωμένη Πρωτογενής Πηγή

Ελλάδα, *Σύνταγμα* (Αθήνα: 1844), άρθρο 102.

Ιωάννης Καποδίστριας, *Επιστολαί*, μετάφραση Μ. Σχινάς, τόμος Δ' (Αθήνα: 1841) : 124-126.

2. Ανέκδοτη Πρωτογενής Πηγή

[Νικόλαος] Κολυβάς [;] *Ιστορικό Σημείωμα επί της Νομοθεσίας των Εθνικών Κτημάτων*, Εθνικά Αρχεία ([Αθήνα]: 1919), σ. 18 [δακτυλογραφημένο].

Σε γενικές γραμμές, στις παραπομπές που παραθέτετε στις σημειώσεις φροντίστε να συμπεριλάβετε όλα τα εκδοτικά ή αρχειακά στοιχεία που θα βοηθήσουν τον αναγνώστη να τοποθετήσει την πηγή στον χρόνο, να εντοπίσει την προέλευσή της και να κατανοήσει την σοβαρότητα και σπουδαιότητά της. Εκδοτικά ή αρχειακά στοιχεία που δεν υπάρχουν στην πηγή αλλά είναι γνωστά από αλλού ή συμπεραίνονται από την ίδια την πηγή (π.χ. χρονολόγηση) πρέπει να αναγράφονται μέσα σε αγκύλες. Στο τελευταίο παράδειγμά μας ανωτέρω, το όνομα Κολυβάς είναι γραμμένο με γαλάζιο μολύβι πάνω στο δακτυλόγραφο. Η εγκυκλοπαίδεια *Υδρία*, τόμος 34, μας διευκρινίζει ότι ο Νικόλαος Κολυβάς υπήρξε γνωστός νομικός στις αρχές του 20ου αιώνα στην Ελλάδα και άρα επιβεβαιώνει τον συγγραφέα της πηγής μας. Παρ' όλα αυτά, το μικρό όνομα του συγγραφέα που δεν αναγράφεται πουθενά πάνω στην πηγή μας έπρεπε να τεθεί σε αγκύλες ενώ το ερωτηματικό ανάμεσα σε αγκύλες μετά το επώνυμο υπονοεί ότι το όνομα του συγγραφέα δεν είναι μέρος του υπόλοιπου κειμένου (στην περίπτωση μας είναι γραμμένο με μολύβι). Επίσης, ο τόπος συγγραφής ή εκδόσεως δεν αναγράφεται πουθενά στην πηγή μας και κανονικά θα έπρεπε να τον παραλείψουμε τελείως. Επειδή όμως και με

βάση την βιογραφία του ο Ν. Κολυβάς έγραψε κατά πάσα πιθανότητα το κείμενο στην Αθήνα, προτιμήσαμε να αναφέρουμε τον τόπο σε αγκύλες.

Δ. Τύπος Παραπομπής σε Ηλεκτρονικές Πηγές

1. Αναδραστικός Δίσκος (CD-ROM ή DVD-ROM)

Αλέξιος Α΄, «Η ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του κλήρου από τον Αλέξιο Α΄» στο *Σοφία* (Αθήνα: Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, 1997). [CD-ROM]: Επιλέξτε: Βυζαντινά Κείμενα/Αλέξιος Α΄

Εικόνα: «Ειδώλιο γυμνής καθιστής γυναίκας» στο *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη* (Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη/Καστανιώτης, 2002). [DVD-ROM]: Επιλέξτε: Αναζητώντας το στίγμα της Αρχαιότητας/Νεολιθική περίοδος/[εικόνα 6 από πάνω, Δωρεά Γ. Τσολοζίδη (32602)].

Οι πλάγιες γραμμές στο τελευταίο τμήμα δείχνουν την πορεία που πρέπει να ακολουθήσει ο αναγνώστης κατά την ανάγνωση του αναδραστικού δίσκου (CD-ROM ή DVD-ROM) για να εντοπίσει το κείμενο ή την εικόνα στην οποία παραπέμπει ο συγγραφέας. Τα στοιχεία που δίνονται στην τελευταία αγκύλη είναι προαιρετικά αλλά στην προκειμένη περίπτωση βοηθάνε τον αναγνώστη να εντοπίσει την ακριβή εικόνα στην οποία γίνεται η αναφορά του συγγραφέα.

3. Πηγή από το Διαδίκτυο [σε δεύτερη παρουσίαση]

M. B. Hatzopoulos, "Alexander en Perse: La Revanche et l' Empire," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 116 (1997) : 41–52. [ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ]: αρχείο PDF

<http://www.uni-koeln.de/phil-fak/ifa/zpe/downloads/1997/116pdf/116041.pdf>

[Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Το άρθρο του Χατζόπουλου τυπώθηκε αρχικά στο *Zeitschrift für Papyriologie und Epigraphik* αλλά υπάρχει διαθέσιμο και στο Διαδίκτυο στην διεύθυνση που δίνεται και μάλιστα σε μορφή αρχείου PDF. Στα ξενόγλωσσα περιοδικά ο αριθμός πριν από το έτος (εδώ 116) αναφέρεται στον αριθμό του τόμου και ποτέ στο τεύχος.

4. Πηγή από το Διαδίκτυο [μόνο στο Διαδίκτυο]

Fotini Orphanos, "The Expansionist Policy of Catherine the Great towards the Ottoman Empire (1763-1796)" *Anistoriton* E012 (June 2001).

<http://www.anistor.gr/english/enback/e012.htm> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Η τελευταία ημερομηνία σε παραπομπή στο Διαδίκτυο αναφέρεται στην χρονολογία που ο συγγραφέας είδε την σελίδα. Επειδή, δυστυχώς, μπορεί η πηγή στην οποία παραπέμπουμε στο Διαδίκτυο να μην είναι προσβάσιμη στο μέλλον είναι επιβεβλημένο να γράψουμε την ημερομηνία αυτή. Επίσης, συνιστούμε να κατεβάζετε στον υπολογιστή σας ή να εκτυπώνετε τις πηγές που χρησιμοποιείτε από το Διαδίκτυο έτσι ώστε ακόμη και εάν η πηγή δεν είναι στο μέλλον προσβάσιμη, να υπάρχει αντίγραφο της στο αρχείο σας.

5. Μήνυμα σε Λίστα Συζητήσεως

Doug Schwartz dougschwartz@JUNO.COM, “Re: Meaning vs Function of Mounds” [DISCUSSION LIST] : ARCH-L, 28 January 1999, 21:44:46 <http://listserv.tamu.edu/cgi/wa?A2=ind9901&L=arch-l&F=&S=&P=62577> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

6. Μήνυμα σε Ομάδα Συζητήσεων του USENET schon (cldodgson@optusnet.net.au), “Re: Archery in Archaic Greece” [USENET GROUP]: alt.archaeology, 2002-01-11, 12:40:10, Ψάξε τίτλο μηνύματος στο <http://groups.google.com/> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Τρόπος Γραφής της Βιβλιογραφίας

Εάν έχετε χρησιμοποιήσει αρκετές πρωτογενείς πηγές (περισσότερες των τριών), είναι καλή πρακτική να ξεχωρίσετε την βιβλιογραφία σας σε «Πρωτογενείς Πηγές» και «Βοηθήματα» (δευτερογενείς πηγές). Στην κατηγορία Πρωτογενείς Πηγές συμπεριλάβετε με αλφαβητική σειρά όλες τις αρχαιολογικές και τυπωμένες πηγές που έχουμε χαρακτηρίσει ως πρωτογενείς (δες παραπάνω) ενώ με την ίδια σειρά αναγράψτε όλες τις άλλες στα Βοηθήματα.

Η αναγραφή της βιβλιογραφίας ακολουθεί ακριβώς τους ίδιους τρόπους με τις υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους με μία σημαντική διαφορά: το επώνυμο του πρώτου ή μοναδικού συγγραφέα τίθενται πρώτο και το όνομά του έπεται έτσι ώστε η βιβλιογραφία να είναι σε αλφαβητική σειρά. Επίσης, στις περισσότερες περιπτώσεις, όπου χρησιμοποιούνται στις υποσημειώσεις παρενθέσεις, στην βιβλιογραφία μετατρέπονται σε τελείες.

Σημ.: Οι ερμηνευτικές σημειώσεις για κάθε παραπομπή αναλύονται στο τμήμα «Τρόποι γραφής των Υποσημειώσεων» παραπάνω.

A. Τύπος Παραπομπής σε Βιβλίο:

1. Ένας Συγγραφέας

Ευελπίδης, Χρυσός. *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1950.

2. Δύο Συγγραφείς

Δρούγγου, Στέλλα και Γιάννης Τουρατσόγλου. *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας*. Αθήνα: Ταμ. Αρχαιολ. Πόρων, 1980.

3. Τρεις ή Περισσότεροι Συγγραφείς

Σπανδάτος, Β. και άλλοι. *Οι Μαθηματικοί της Αρχαίας Ελλάδας*. Αθήνα: Αίθρα, [1994;].

B. Τύπος Παραπομπής σε Άρθρο από Συλλογικό Έργο και Περιοδικό

1. Συλλογικό Έργο

Χρυσός, Ευ. «Οδικές αρτηρίες, πόλεις και κάστρα της Ηπείρου» στο Μ. Β. Σακελλαρίου. Επιμ. *Ήπειρος. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1997.

2. Περιοδικό Ευρείας Κυκλοφορίας

Δερτιλής, Παναγιώτης. «Η Επανάσταση του 1821 και τα Εθνικά Κτήματα», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 15 Ιουλίου 1971, σ. 11-12.

3. Επιστημονικό Περιοδικό

Σκοπετέα, Έλλη. «Ο Ρήγας και το οθωμανικό πλαίσιο του ελληνικού διαφωτισμού». *Τα Ιστορικά*. Τόμος 19 (Δεκέμβριος 2002) : 275-282.

Κατά την αναγραφή της βιβλιογραφίας, οι σελίδες που αναφέρονται στα άρθρα από περιοδικά είναι η πρώτη και η τελευταία του κάθε άρθρου ασχέτως εάν εμείς έχουμε ουσιαστικά χρησιμοποιήσει μόνο ορισμένες από αυτές στην εργασία μας ή διατριβή.

Γ. Τύπος Παραπομπής σε Πρωτογενή Πηγή

1. Τυπωμένη Πρωτογενής Πηγή

Ελλάδα. *Σύνταγμα*. Αθήνα: 1844.

Καποδίστριας, Ιωάννης. *Επιστολαί Μετάφραση Μ. Σχινάς*. 10 τόμοι. Αθήνα: 1840-1843.

2. Ανέκδοτη Πρωτογενής Πηγή

Κολυβάς [;],[Νικόλαος]. *Ιστορικό Σημείωμα επί της Νομοθεσίας των Εθνικών Κτημάτων*. Εθνικά Αρχεία. [Αθήνα]: 1919 [δακτυλογραφημένο].

Δ. Τύπος Παραπομπής σε Ηλεκτρονικές Πηγές

1. Αναδραστικός Δίσκος (CD-ROM ή DVD-ROM)

Σοφία. Αθήνα: Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, 1997. [CD-ROM].

Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη/Καστανιώτης, 2002. [DVD-ROM].

3. Πηγή από το Διαδίκτυο [σε δεύτερη παρουσίαση]

Hatzopoulos, M. B. "Alexander en Perse: La Revanche et l' Empire." *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 116 (1997) : 41–52. [ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ]: Αρχείο PDF

<http://www.uni-koeln.de/phil-fak/ifa/zpe/downloads/1997/116pdf/116041.pdf>

[Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

4. Πηγή από το Διαδίκτυο [μόνο στο Διαδίκτυο]

Orphanos, Fotini. "The Expansionist Policy of Catherine the Great towards the Ottoman Empire (1763-1796)". *Anistoriton* E012 (June 2001).

<http://www.anistor.gr/english/enback/e012.htm> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

5. Μήνυμα σε Λίστα Συζητήσεως

Schwartz, Doug. dougschwartz@JUNO.COM . "Re: Meaning vs Function of Mounds" [DISCUSSION LIST] : ARCH-L, 28 January 1999, 21:44:46

<http://listserv.tamu.edu/cgi/wa?A2=ind9901&L=arch-l&F=&S=&P=62577> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

6. Μήνυμα σε Ομάδα Συζητήσεων του USENET schon cldodgson@optusnet.net.au. “Re: Archery in Archaic Greece” [USENET GROUP]: alt.archaeology, 2002-01-11, 12:40:10, Ψάξτε τίτλο μηνύματος στο <http://groups.google.com/> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πώς πρέπει να καταγράφονται οι βιβλιογραφικές παραπομπές σε ηλεκτρονικές πηγές δείτε στο Crouse, Maurice. Citing Electronic Information in History Papers. The University of Memphis. 27 March 2003. <http://cassian.memphis.edu/history/mcrouse/elcite.html> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Ένας καλός Τίτλος

Ο τίτλος της ιστορικής εργασίας ή διατριβής πρέπει να είναι σύντομος και να ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο του κειμένου. Εάν δεν είναι δυνατόν να γίνει αυτό, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την μέθοδο του γενικού τίτλου και του ειδικού υπότιτλου. Να μερικά παραδείγματα καλών τίτλων ή τίτλων και υπότιτλων:

Ο Α. Κουμουνδούρος και η διανομή των εθνικών κτημάτων

Ο Όθωνας και η 3^η Σεπτεμβρίου 1843

Η Συνταγματική Επανάσταση του 1843

Γιατί ο Όθων αναγκάστηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα

Η Αγροτική Ελλάδα το 1871

Προβλήματα, Κρίσεις και Σκέψεις για την διανομή των εθνικών κτημάτων

Οι Χρυσοί Κανόνες της Ιστορικής Συγγραφής

Κατά την διάρκεια της συνθέσεως της εργασίας ή διατριβής, ο ιστορικός πρέπει να έχει πάντα στον νου του ορισμένους χρυσούς κανόνες της ιστορικής συγγραφής. Ο συγγραφέας πρέπει να προσέξει να μην χρησιμοποιήσει ιδέες άλλων για δικές του αλλά να διατυπώσει πρωτότυπες ιδέες βασισμένες στις πηγές του, να μην εκφράσει θέσεις που να απορρέουν από προσωπικά του πιστεύω αλλά να συζητήσει θέσεις αντίθετες με τις δικές του.

Όταν ο ιστορικός χρησιμοποιεί στο κείμενό του ιδέες που έχει διαβάσει σε μελέτες άλλων πρέπει οπωσδήποτε να υποδεικνύει τον αρχικό εμπνευστή τους τοποθετώντας υποσημείωση όπου χρειάζεται. Σε αντίθετη περίπτωση υποπίπτει στο σοβαρότατο παράπτωμα της λογοκλοπής (plagiarism) και γίνεται αναξιόπιστος για ολόκληρο το έργο του. Οι βιβλιογραφικές παραπομπές δεν χρησιμοποιούνται μόνο όταν ενσωματώνουμε στο κείμενό μας σκέψεις κάποιου άλλου όπως τις έγραψε εκείνος (με την χρήση εισαγωγικών) αλλά και όταν παραφράζουμε σκέψεις άλλων. Δηλαδή, όταν διατυπώνουμε με δικά μας λόγια τις ιδέες άλλων συγγραφέων ή και όταν συνοψίζουμε ένα πρωτογενές κείμενο (π.χ. απομνημονεύματα).

Φυσικά, μία ιστορική εργασία που απλώς συνοψίζει πηγές ή ιδέες άλλων χωρίς να περιέχει και τις σκέψεις του συγγραφέα δεν έχει λόγο υπάρξεως. Πρέπει όμως ο ιστορικός να είναι πολύ προσεκτικός να μην διατυπώνει σκέψεις οι οποίες δεν υποστηρίζονται από τις πηγές του ή να είναι εικασίες που δεν βασίζονται πουθενά. Για παράδειγμα, εάν διατυπώσουμε την θέση ότι ο Κουμουνδούρος επιχείρησε την διανομή των εθνικών κτημάτων για να ωφε-

λήσει τους μεγαλοτσιφλικάδες και απλώς παραθέσουμε σωρεία δικών μας σκέψεων και χωρίς καμία παραπομπή σε πηγές, τότε η εργασία μας είναι ιστορικά αναξιόπιστη. Αντιθέτως, είναι σωστό το να χρησιμοποιήσουμε μία πηγή για να βασίσουμε μια μικρή μας υπόθεση. Η παρακάτω παράγραφος δείχνει την σωστή χρήση υποθέσεως βασισμένης σε πηγή:

Το έτος 1834, η κυβέρνηση διένειμε στους αξιωματικούς και στρατιώτες του στρατού και του ναυτικού εθνική γη η οποία ήταν μεν ακαλλιέργητη αλλά καλλιεργήσιμη (άρθρο 1) και καθόρισε την αξία της παραχωρηθησόμενης γης μεταξύ 1200 δρχ. και 7000 δρχ. της εποχής, ανάλογα με τον βαθμό τους (άρθρο 4).¹⁹ Αυτή η παραχώρηση γαιών από την Αντιβασιλεία που κυβερνούσε τότε την Ελλάδα πρέπει να ήταν μια πολύ καλά υπολογισμένη πολιτική κίνηση. Με αυτόν τον τρόπο η Αντιβασιλεία πήρε με το μέρος της το σύνολο του στρατού και έτσι ένοιωθε περισσότερο θωρακισμένη εναντίον πιθανής στρατιωτικής εξεγέρσεως.

¹⁹ *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αρ. 22, 16 Ιουνίου 1834.

Στην παράγραφο που παραθέσαμε παρατηρείστε ότι η πηγή (ο νόμος από την *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*) παραφράζεται και η υποσημείωση τίθεται στο τέλος της παραφράσεως ενώ η ιστορική υπόθεση, η οποία εκφράζει και το κίνητρο της Αντιβασιλείας, είναι απολύτως δικαιολογημένη από την πηγή. Παρ' όλα αυτά ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την λέξη «πρέπει» («πρέπει να ήταν μια πολύ καλά υπολογισμένη κίνηση») για να τονίσει ακριβώς τον υποθετικό χαρακτήρα της προτάσεώς του.

Πριν αρχίσει την συγγραφή, ο ιστορικός πρέπει να έχει απαλλαγεί από τα προσωπικά του πιστεύω για πρωταγωνιστές της περιόδου που μελετά ή ακόμη και το ίδιο το γεγονός. Στην πραγματικότητα, από την εποχή που αρχίζει την έρευνά του και συγκεντρώνει τις σημειώσεις του για την εργασία ή διατριβή, πρέπει να προσεγγίζει τις πηγές του ως εξωτερικός παρατηρητής, απαλλαγμένος από προαποφασισμένες θέσεις ή απόψεις. Για παράδειγμα, δεν θα συγγραφεί καν ιστορική εργασία ή διατριβή εάν εκ των προτέρων πιστεύω ότι οι βασιλείς της Ελλάδας ήταν όλοι τους προδότες και μάλιστα επιλέξω μόνο εκείνες τις πηγές που (κατά την γνώμη μου) αποδεικνύουν ακριβώς αυτό. Ο καλός ιστορικός τρώγεται πάντα από το σαρράκι της γνώσης και της αμφιβολίας και γι' αυτό αφήνει τις πηγές του να τον καθοδηγήσουν στα συμπεράσματα που θα εξαγάγει στο τέλος της μελέτης του. Σήμερα, είναι ευρέως γνωστό ότι οι ιστορικές μελέτες πολλών μαρξιστών ιστορικών (ιδίως αυτών που έζησαν στην Σοβιετική Ένωση) είναι ιστορικά αναξιόπιστες διότι οι συγγραφείς τους χρησιμοποίησαν την ιδεολογία τους ως τον μόνο οδηγό για την συγγραφή τους. Επίσης, το ίδιο έπραξαν και οι φανατικοί νεορεπουμπλικάνοι ιστορικοί της δεκαετίας του 1980 στις ΗΠΑ. Αντιθέτως, ιστορικοί οι οποίοι υπήρξαν μαρξιστές (π.χ. Eric Hobsbawm) ή συντηρητικοί (π.χ. Samuel Flagg Bemis) αλλά έμεινα πιστοί στην ιστορική μεθοδολογία, έδωσαν τεράστια προώθηση στην ιστορική επιστήμη. Συνεπώς, ο ιστορικός πρέπει να καθοδηγείται από τις πηγές του για την εξαγωγή των συμπερασμάτων του και να μην επιλέγει μόνο εκείνες που εξυπηρετούν τα ήδη αποκρυσταλλωμένα επιχειρήματά του.

Είναι ακόμη, πολύ σημαντικό, ο ιστορικός να μην παραβλέπει, αποσιωπά ή απορρίπτει χωρίς καμία κριτική απόψεις άλλων μελετητών που είναι αντίθετες με τις δικές του επί του ιδίου θέματος. Πρέπει ή να μεταβάλλει τις ιδέες του εάν πεισθεί από τα επιχειρήματα των άλλων ή να αναπτύξει τα δικά του επιχειρήματα για να αντικρούσει τους άλλους ιστορικούς ή τουλάχιστον (είτε μέσα στο κείμενό του είτε σε υποσημείωση) να αναφέρει την ύπαρξη αντι-

θέτων απόψεων. Στην παρακάτω παράγραφο δείτε πώς ένας ιστορικός αντικρούει επιχείρημα συναδέλφου του.

Ο Θ. Σταυρόπουλος πιστεύει ότι αυτό το γράμμα [παρατίθεται αμέσως πριν] αποκαλύπτει ότι ο Καποδίστριας ήρθε σε επαφή με τους πλούσιους Έλληνες εμπόρους στην Ρωσία για να τους πουλήσει εθνική γη. Πιστεύει, επίσης, ότι σκοπός του κυβερνήτη ήταν να εγκαθιδρύσει μια νέα κεφαλαιοκρατική τάξη που θα είχε στην ιδιοκτησία της μεγάλες εκτάσεις γης.²⁹ Αλλά ο Θ. Σταυρόπουλος αρνείται να δει εκείνα τα σημεία του γράμματος στα οποία ο Καποδίστριας αποκαλύπτει ότι σχεδιάζει να διανείμει γη και σε ακτήμονες καλλιεργητές ενώ η πρόταση του προς τους Έλληνες των βορείων παραλίων του Εύξεινου Πόντου αφορά στην σύσταση εταιρίας από εκείνους για εξασφάλιση γης και όχι αγορές από λίγους κεφαλαιούχους.³⁰

²⁹ Θεόδωρος Σταυρόπουλος, *Ιστορική Ανάλυση του Αγροτικού Ζητήματος στην Ελλάδα* (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1979), σ. 40.

³⁰ Ιωάννης Καποδίστριας, *Επιστολαί*, μετ. Μ. Σχινάς, τομ. Δ' (Αθήνα: 1841), σ. 124-126.

Παρατηρείστε στην παραδειγματική παράγραφο παραπάνω ότι οι απόψεις του ιστορικού Θ. Σταυρόπουλου παραφράζονται και ο αναγνώστης παραπέμπεται μέσω της υποσημειώσεως στην σελίδα του βιβλίου στο οποίο διατυπώθηκαν οι ιδέες του. Αμέσως μετά, διατυπώνονται οι αντιρρήσεις του συγγραφέα ενώ η παραπομπή στο ιστορικό τεκμήριο δίνει την ευκαιρία στον αναγνώστη να εντοπίσει την πηγή για την οποία εκφράζονται δύο διαφορετικές απόψεις και να κρίνει μόνος του με ποια από τις δύο θα συνταχθεί ή εάν θα σχηματίσει την δική του.

Καθ' όλη την διάρκεια την συγγραφής, πρέπει ο ιστορικός να έχει στο μυαλό του το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Διαφορετικά θα γράψει κανείς για τους συναδέλφους του, διαφορετικά για το πλατύ κοινό και διαφορετικά για να διδάξει φοιτητές. Όταν μια εργασία είναι πολύ ειδική και πρόκειται να αναγνωσθεί σε επιστημονικό συνέδριο ιστορικών, δεν χρειάζονται επεξηγήσεις για θέματα που γνωρίζουν οι ιστορικοί αλλά πρέπει ο συγγραφέας να επικεντρώσει το κείμενό του στο θέμα του και κυρίως στις νέες πληροφορίες ή ερμηνείες που παρουσιάζει στους συναδέλφους του. Οι ανακοινώσεις σε συνέδρια είναι συνήθως πολύ περιορισμένες (μπορεί και μόνο 5 έως 7 λεπτά με το ρολόι) ενώ δίνεται η δυνατότητα στον ιστορικό να επεκταθεί λίγο περισσότερο στο γραπτό κείμενο που θα παραδώσει. Πάντως πολύ συχνά οι επιστημονικές ανακοινώσεις περιορίζονται με αριθμό λέξεων (συχνά όχι περισσότερες από 2500 ή 10 τυπωμένες σελίδες σε χαρτί μεγέθους Α4 και σε διπλό διάστημα εκτυπώσεως), οι οποίες συμπεριλαμβάνουν και τις υποσημειώσεις.

Όταν ο ιστορικός γράφει ένα κείμενο για το πλατύ κοινό (για όσους ενδιαφέρονται για την Ιστορία γενικά) πρέπει να προσέξει να επεξηγήσει περισσότερο τα σημεία εκείνα που οι αναγνώστες του δεν γνωρίζουν. Επίσης, το διδακτικό βιβλίο, που απευθύνεται σε φοιτητές, πρέπει να είναι ιδιαίτερα φροντισμένο, να είναι γενικής θεματολογίας και όχι μια επέκταση της διατριβής του συγγραφέα, να παρουσιάζει τις πιο πρόσφατες και όλες τις απόψεις των ιστορικών, να μην είναι φορτωμένο με περιττές υποσημειώσεις και να έχει επιμελημένη βιβλιογραφία. Γενικά είναι πιο δύσκολο να γράψει κανείς ένα κείμενο γενικού ενδιαφέροντος παρά μια ειδική μελέτη. Σε σχέση με το αναγνωστικό του κοινό, ο ιστορικός πρέπει να έχει κατά νου την πυραμίδα της μελέτης και συγγραφής της Ιστορίας.

ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΜΕΛΕΤΗΣ & ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Επισκόπηση

Γενική Σύνοψη

Ιστορία Περιόδου

Σύνοψη Γνωστικού Αντικειμένου

Γενική Ερευνητική Επισκόπηση Αντικειμένου

Ειδική Μελέτη ή Έρευνα συγκεκριμένου γεγονότος ή αντικειμένου

Η μελέτη και η συγγραφή της Ιστορίας μπορούν, κατά την γνώμη μας, να συνοψισθούν στο σχήμα μιας πυραμίδας χωρισμένης σε έξι παράλληλες ζώνες από την βάση μέχρι την κορυφή. Στην πρώτη ζώνη, στην βάση της πυραμίδας, κατατάσσονται οι ειδικές μελέτες πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα, όπως π.χ. «Η χρυσή μάσκα από τις Μυκήνες». Τα συμπεράσματα τέτοιων μελετών γίνονται συνήθως γνωστά μόνο σε περιορισμένο αριθμό ειδικών επιστημόνων. Το ίδιο συμβαίνει και με την δεύτερη ζώνη, όπου μπορούμε να τοποθετήσουμε ευρύτερες μελέτες αλλά πάλι απευθυνόμενες σε ειδικούς. Συνήθως περιλαμβάνουν τα συμπεράσματα πολλών μελετών της πρώτης ζώνης, όπως π.χ. «Η Ακρόπολη των Μυκηνών». Στην τρίτη ζώνη κατατάσσονται συνόψεις γνωστικών αντικειμένων που απευθύνονται σε ειδικούς αλλά και σε συγκεκριμένο μορφωμένο κοινό, όπως π.χ. «Ο Μυκηναϊκός Πολιτισμός», και συνοψίζουν συμπεράσματα από όλες τις προηγούμενες ζώνες. Στην τέταρτη και πέμπτη ζώνη κατατάσσονται συγγραφές γενικού χαρακτήρα που απευθύνονται λιγότερο σε ειδικούς και περισσότερο στο ευρύτερο μορφωμένο κοινό ή στους φοιτητές, όπως π.χ. «Ιστορία της Ελληνικής Χαλκοκρατίας, 3000-1100 π.Χ.». Στην κορυφή της πυραμίδας, στην τελευταία ζώνη, βρίσκονται έργα γενικού περιεχομένου που συνοψίζουν τα συμπεράσματα των μελετών από όλες τις προηγούμενες ζώνες όπως π.χ. «Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας».

Η Γλώσσα της Ιστορικής Εργασίας/Διατριβής

Πολύ σημαντικό ρόλο στην συγγραφή του ιστορικού έργου παίζουν η γραμματική και η σύνταξη. Πριν αρχίσει η σύνθεση της εργασίας ή διατριβής, ο συγγραφέας πρέπει να μελετήσει έναν σύντομο οδηγό της ελληνικής γλώσσας για να μπορέσει να γράψει σωστές και κατανοητές προτάσεις. Γενικά, γράφετε μικρές προτάσεις (όχι μεγαλύτερες από 3-4 σειρές στον κειμενογράφο σας) και συνδέετε τα νοήματα με λέξεις όπως «επίσης», «επιπλέον», «συνεπώς», «και», «αλλά», «αντιθέτως», «παρ' όλα αυτά» κλπ. Να συνθέτετε τις παραγράφους σας με τον τρόπο που αναπτύξαμε παραπάνω (θέση, αποδείξεις, κριτική) και να χρησιμοποιείτε παρελθόντα χρόνο (κυβέρνησε, κυβερνούσε, είχε κυβερνήσει). Ορισμένοι ιστορικοί χρησιμοποιούν τον ιστορικό ενεστώτα (κυβερνά) για να δώσουν δύναμη στην περιγραφή τους αλλά ο χρόνος αυτός δεν είναι γενικά ο ενδεδειγμένος για ιστορικό κείμενο. Μελετείστε τα δύο σωστά παραδείγματα χρήσεως του παρελθόντος χρόνου και του ιστορικού ενεστώτα παρακάτω για να κατανοήσετε τις διαφορές τους.

(παρελθών χρόνος):

«Το 64 και το 66 ο Αρμένιος βασιλιάς **ταξίδευσε** στην Ρώμη όπου **στέφθηκε** προσωπικά απ' τον Νέρωνα και **έτυχε** βασιλικών τιμών»

[M. Cary, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, μετ. Αικ. Σταθοπούλου, 2 τόμ. (Αθήνα: Μίνωας, 1960), 2 : 245.]

(ιστορικός ενεστώτας):

«Ο Πλούταρχος είναι γεμάτος θαυμασμό για τον Αιμίλιο Παύλο στην σειρά των *Βίων Πα-ραλλήλων*, όπου τον περιγράφει έχοντας απέναντί του προς σύγκριση τον Τιμολέοντα των Συρακουσών [...] Ο Πλούταρχος αναφέρεται στην παλαιότατη καταγωγή του γένους των Αιμιλιανών και περιγράφει την σταδιοδρομία του Αιμιλίου Παύλου [...]»
[Δημήτρης Κ. Βελισσαρόπουλος, *Ρωμαίοι και Έλληνες*, 2 τόμ. (Αθήνα: Δωδώνη, 1997), 1 : 617.]

Ξεκινήστε την εντρύφησή σας στις απέραντες συγκινήσεις αλλά και δυσκολίες χρή-σεως της ελληνικής γλώσσας με το Α. Ιορδανίδου, επιμ. *Οδηγός της Νεοελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Πατάκης, 1999). Πολύ χρήσιμο επίσης είναι και το Θ. Καρζής, *Τα σωστά ελληνικά*, 4^η έκδοση (Αθήνα: Φιλιππότης, 1995). Εάν χρειάζεται να συμβουλευθείτε μια τυπική γραμ-ματική, διαλέξτε μία ανάμεσα σε αυτές των Τριανταφυλλίδη, Τσοπανάκη, ή Holton (στα ελ-ληνικά) αλλά αποφύγετε τις σχολικές γραμματικές γιατί περιέχουν αυθαίρετες αλλαγές. Όπως και να έχουν τα πράγματα, φροντίστε γενικά να διατηρείτε μία συνέπεια στον τρόπο με τον οποίο χειρίζεστε την γλώσσα και αποφύγετε τις γλωσσικές ακρότητες.

Το Συγγραφικό Στυλ

Το ιστορικού περιεχομένου κείμενο που τελικά θα συγγράψετε πρέπει να διακρίνεται για την πρωτοτυπία των εκφράσεων, την σαφήνεια των προτάσεων, την ποικιλία των λέξεων και την γλαφυρότητα στην αποτύπωση του λόγου. Αποφύγετε επίσης την χρήση πολλών α-ναφορικών ή δευτερευουσών προτάσεων ανάμεσα σε επαναλαμβανόμενα κόμματα ή παρεν-θέσεις. Για να δούμε μερικά καλά παραδείγματα:

Πρωτοτυπία Εκφράσεως

«Χαρακτηριστικά [γνωρίσματα] των μελανοστεφών αγγείων είναι η καθαρότητα του πηλού και τα ιδιαίτερα λεπτά τοιχώματα, που δίνουν την εντύπωση ‘ωοκέλυφων’ σκευών»
[Ευαγγελία Βούλγαρη, «Η διακοσμημένη κεραμική: Αναζητώντας μια κοινωνική πρακτική» στο Γ. Χ. Χουρ-μουζιάδης, επιμ. *Δισπηλιό. 7500χρόνια μετά* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2002), σ. 224.]

Η πρωτοτυπία της προτάσεως έγκειται στην επιτυχή χρήση των φράσεων «μελανοστεφών αγγείων» και «‘ωοκέλυφων’ σκευών».

Σαφήνεια Προτάσεως

«Η οχύρωση αποτελεί πάντα την απάντηση σε μια συγκεκριμένη στρατηγική και σε μια συ-γκεκριμένη πολιορκητική τεχνική, ενώ συγχρόνως είναι υποχρεωμένη να προσαρμοσθεί στην γεωγραφική θέση και στις δυνατότητες της πόλης σε άνδρες και χρήμα.»
[Γεώργιος Σταϊνχάουερ, *Ο πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα* (Αθήνα: Παπαδήμας, 2000), σ. 169.]

Παρ’ ότι η πρόταση είναι σύνθετη, το νόημα της είναι απολύτως σαφές.

Ποικιλία Λέξεων

«Οι Αθηναίοι που ανέτρεψαν τον Ιππία ήταν επόμενο να φοβούνται την επιστροφή του, τόσο μάλλον που γνώριζαν ότι ο έκπτωτος είχε ακόμη μερικούς οπαδούς μέσα στην πόλη και την υποστήριξη του μεγάλου Βασιλέα»
[Μ. Β. Σακελλαρίου, *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία* (Ηράκλειο: Πανεπιστ. Εκδόσεις Κρήτης, 1999), σ. 373.]

Για να αποφύγει ο συγγραφέας να γράψει δύο φορές το όνομα του Ιππία στην ίδια πρόταση, χρησιμοποιεί την λέξη «έκπτωτος»

Γλαφυρότητα Λόγου

Μετά από δύο χιλιάδες τριακόσια δέκα τρία χρόνια, ο Καθηγητής της Αρχαιολογίας Μανόλης Ανδρόνικος, αφού μετακίνησε τεράστιους όγκους χωμάτων που είχαν μέσα στους αιώνες συσσωρευθεί πάνω από το μικρό λοφάκι και έσκαψε βαθιά μέσα στην γη, ανακάλυψε επιτέ-

λους τον ασύλητο μακεδονικό τάφο του βασιλιά. Στις 8 Νοεμβρίου 1977, ο Ανδρόνικος αφαίρεσε την κλείδα του τάφου (ειδική πέτρα), έβαλε το κεφάλι του από την οπή στο εσωτερικό του θαλάμου και ξαναέφερε στο φως τα βασιλικά αντικείμενα που συντρόφευαν τον νεκρό για είκοσι τρεις αιώνες. Ήταν η σημαντικότερη ανακάλυψη του 20ου αιώνα για την Κλασική Αρχαιολογία.

[Δ. Ι. Λοΐζος, *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί Λαοί* (Αθήνα: 2003). [CD-ROM]: Κεφάλαιο 11, αρχείο PDF, σ. 450.]

Μία παράγραφος που προσπαθεί να μεταφέρει στον αναγνώστη με γλαφυρό τρόπο τον κόπο που κατέβαλε αλλά και την συγκίνηση που ένοιωσε ο ανασκαφέας κατά την ανακάλυψη ενός από τους βασιλικούς τάφους στην Βεργίνα.

Κακή χρήση δευτερεύουσας και αναφορικής προτάσεως

«Ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας, που είχε ήδη αποκτήσει έναν γιο (πριν από μερικούς μήνες από την Ρωξάνη), άρχισε να επιδίδεται σε ολονύχτιες διασκεδάσεις (συμπόσια που διαδέχονταν το ένα το άλλο), ανάλογες με του πατέρα του, που περιλάμβαναν την κατανάλωση μεγάλων ποσοτήτων ανέρωτου κρασιού.»

Πιθανή Διόρθωση

«Πριν από λίγους μήνες, ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας είχε αποκτήσει έναν γιο από την Ρωξάνη. Παρά το γεγονός ότι ήταν τώρα πατέρας, ο βασιλιάς (μιμούμενος τον δικό του πατέρα) άρχισε να επιδίδεται σε ολονύχτιες διασκεδάσεις. Τα συμπόσια αυτά, που διαδέχονταν το ένα το άλλο, περιλάμβαναν την κατανάλωση μεγάλων ποσοτήτων ανέρωτου κρασιού.»

Η πιθανή διόρθωση αποτελείται από μικρότερες προτάσεις, με καθαρότερο νόημα και λογική συνέχεια, που μεταδίδουν με μεγαλύτερη σαφήνεια το νόημα των λόγων του συγγραφέα.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Αξιοπιστία και Αξιολόγηση των Πηγών

Οι πρωτογενείς πηγές μπορούν να διαχωρισθούν σε αντικειμενικές και υποκειμενικές ενώ οι δευτερογενείς χαρακτηρίζονται πάντα ως υποκειμενικές. Αντικειμενικές πηγές θεωρούνται οι νόμοι, τα διατάγματα, τα πολεμικά διαγγέλματα, οι συνθήκες ειρήνης και γενικά εκείνες οι οποίες έχουν προστακτικό χαρακτήρα και δεν είναι δυνατόν να αμφισβητηθούν. Αντιθέτως τα απομνημονεύματα πρωταγωνιστών, τα χρονικά, οι εφημερίδες, οι ταινίες, τα ηχητικά αρχεία, η αλληλογραφία επίσημη ή προσωπική και όλες οι πρωτογενείς πηγές που προϋποθέτουν επιλογή στοιχείων ή κριτική προσώπων ή γεγονότων μιας εποχής χαρακτηρίζονται ως υποκειμενικές.

Συνεπώς, το πρώτο πράγμα που πρέπει να ελέγξει ο ιστορικός όταν μελετά μια πηγή είναι η αξιοπιστία της. Η αξιοπιστία μιας πηγής αξιολογείται ανάλογα με τον χαρακτήρα της (αντικειμενικό ή υποκειμενικό) αλλά και με την προέλευσή της. Παραδείγματος χάριν, το κείμενο του συντάγματος του 1844 ή ο νόμος για την διανομή της εθνικής γης του 1871 είναι αντικειμενικές πηγές διότι είναι εντολές αλλά και δεν αμφισβητεί κανείς την ύπαρξή τους. Η αξιοπιστία των υπολοίπων πηγών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Μία υποκειμενική πηγή είναι τόσο αξιόπιστη όσο περισσότερα στοιχεία συνηγορούν στην αξιοπιστία της. Δηλαδή, εάν ο πρωταγωνιστής ενός γεγονότος έγραψε στα απομνημονεύματά του ότι στην επανάσταση συμμετείχαν ο Α, ο Β, ο Γ και ο Δ αλλά η συμμετοχή του Β δεν προκύπτει από καμία άλλη πηγή, αυτό σημαίνει ότι ο συγγραφέας μπορεί και να έχει προσωπικούς λόγους για τους οποίους αναφέρει τον Β και άρα μπορεί να μην είναι αξιόπιστη πηγή. Εάν όμως ανακαλυφθεί μία νέα πηγή η οποία αναφέρει και την συμμετοχή του Β στην επανάσταση, τότε αυτόματα

πρέπει να αναθεωρηθεί η κρίση μας για τον συγγραφέα και την αξιοπιστία των απομνημονευμάτων του. Κλασικό παράδειγμα είναι η μυκηναϊκή εποχή. Μέχρι που ο Ερρίκος Σλήμαν έφερε στο φως την Τροία και τις Μυκήνες, οι ιστορικοί πίστευαν ότι ο Όμηρος ήταν ένας λογοτέχνης με μεγάλη φαντασία. Από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, όμως, οι αναφορές του Ομήρου σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά δεδομένα και την αποκρυπτογράφηση της Γραμμική Β γραφής έφεραν στο φως της Ιστορίας την Μυκηναϊκή Εποχή. Όταν λοιπόν ο ιστορικός διασταυρώνει τις αναφορές στις πηγές του, δοκιμάζει και την αξιοπιστία τους. Φυσικά, και ιδίως όσο ταξιδεύουμε πίσω μέσα στον χρόνο, δεν είναι πάντα δυνατόν να διασταυρώνουμε όλες τις πληροφορίες από τις πηγές μας. Γι' αυτόν τον λόγο πρέπει πάντα να χρησιμοποιούμε τις υποσημειώσεις για να γνωρίζει ο αναγνώστης μας την προέλευση και το είδος των πηγών μας και κατά συνέπεια να κρίνει και εκείνος την αξιοπιστία τους.

Αφορμές, Αιτίες και Αποτελέσματα

Ιστορία είναι λίγο-πολύ η αφήγηση γεγονότων και η εξέταση αφορμών, αιτιών και αποτελεσμάτων. Η σύγχρονη ιστοριογραφία έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ένα γεγονός έχει μία ή πολλές αφορμές, πολλές αιτίες και ένα ή πολλά αποτελέσματα. Μην νομίζετε ότι η 3^η Σεπτεμβρίου είχε ως αιτία μόνο πολιτικούς λόγους ή ότι η διανομή της εθνικής γης το 1871 είχε ως αιτία μόνο οικονομικούς λόγους. Τα ιστορικά αίτια είναι πολυσύνθετα και περιλαμβάνουν πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς λόγους. Το γεγονός ότι δεν είναι πάντα δυνατόν να εντοπίσουμε όλους τους λόγους διότι μας λείπουν οι πηγές δεν σημαίνει πως αυτοί δεν υπάρχουν. Παραδείγματος χάριν, γνωρίζουμε ότι σε κάποια χρονική στιγμή η θεοκρατική κοινωνία της Αρχαίας Μεσοποταμίας μετατράπηκε σε πολιτική και ο πολιτικός αρχηγός έγινε πιο ισχυρός από τον θρησκευτικό ηγέτη των Σουμερικών πόλεων [Δ. Ι. Λοΐζος, *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί Λαοί* (Αθήνα: 2003). [CD-ROM]: Αρχείο PDF, Κεφάλαιο 1, σ. 36-37]. Ενώ η παλιότερη ιστοριογραφία έδινε έμφαση στην πολιτική αλλαγή, η προσεκτικότερη ανάγνωση των σφηνοειδών δέλτων αλλά και αρχαιολογικά δεδομένα υποδεικνύουν οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους, χωρίς να είναι ευδιάκριτο ποιος υπήρξε η αρχική κινητήρια δύναμη (η οικονομική, πολιτική ή κοινωνική ισχύ). Όταν λοιπόν αναλύετε ένα γεγονός, να διερευνάτε πάντα για έναν συνδυασμό αιτιών παρά για μία και μοναδική αιτία.

Σφάλματα Υποθέσεων, Γενικεύσεων και Αναχρονισμού

Οι μελετητές της ιστοριογραφίας (των ιστορικών εργασιών και διατριβών) έχουν διαπιστώσει μερικά σημαντικά σφάλματα στα οποία έχουν υποπέσει οι ιστορικοί, ήδη από την εποχή του Ηροδότου. Η λανθασμένη αξιολόγηση των πηγών και η μονομερής αιτιότητα είναι τα κυριότερα σφάλματα των ιστορικών μαζί με τα σφάλματα της λανθασμένης υποθέσεως, της γενικεύσεως και του ιστορικού αναχρονισμού.

Έχουμε ήδη διαπιστώσει ότι ο ιστορικός πρέπει να συλλέγει τις πηγές του χωρίς να έχει εκ των προτέρων διατυπώσει τα συμπεράσματα στα οποία θα καταλήξει αλλά χρησιμοποιώντας και ελέγχοντας υποθέσεις εργασίας. Αυτές οι υποθέσεις εργασίας πρέπει να είναι ερωτήσεις που η απάντησή τους απαιτεί έρευνα και όχι ερωτήσεις τις απαντήσεις των οποίων γνωρίζουμε ήδη. Για παράδειγμα, η υπόθεση εργασίας σας είναι να διερευνήσετε εάν και κατά πόσο η 3^η Σεπτεμβρίου 1843 μετέβαλε την ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων στην Ελλάδα μέχρι την αποπομπή του Όθωνα και όχι εάν η βασιλική απολυταρχία ήταν χειρότερη από την βασιλευόμενη δημοκρατία (σφάλμα υποθέσεως).

Επίσης, δεν πρέπει να χρησιμοποιήσετε ένα και μοναδικό γεγονός και τις διαπιστώσεις σας γι' αυτό για να εξαγάγετε γενικά συμπεράσματα για μια ολόκληρη εποχή. Λόγου χάριν, το γεγονός ότι μερικοί μεγάλοι γαιοκτήμονες αγόρασαν επιπλέον γη κατά την διανομή

των εθνικών γαιών δεν σημαίνει ότι η εθνικοποίηση είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της μεγάλης ιδιοκτησίας (λανθασμένη γενίκευση). Αντιθέτως εάν διαπιστωθεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της διανεμηθείσης γης κατέληξε στα χέρια μεγαλογαιοκτημόνων, τότε η γενίκευσή μας είναι σωστή.

Ο ιστορικός αναχρονισμός είναι ένα άλλο συχνό σφάλμα των ιστορικών. Δεν μπορείτε να αποδείξετε με ιστορικά επιχειρήματα ότι επειδή οι Αρχαίοι Αθηναίοι είχαν δούλους ήταν το ίδιο ρατσιστές με τους ιδιοκτήτες φυτειών στον αμερικανικό νότο τον 19ο αιώνα, διότι απλώς συγκρίνετε δύο διαφορετικές εποχές και κοινωνίες. Γενικώς, συνιστούμε να αποφεύγετε τις εκτενείς συγκρίσεις παλαιότερων ιστορικών εποχών (πολιτική, οικονομία, κοινωνία) με την σημερινή, διότι η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Υπάρχουν ίσως γεγονότα και καταστάσεις που εξωτερικά μοιάζουν να είναι όμοια αλλά η βαθύτερη ανάλυσή τους αποδεικνύει ότι οι συνθήκες που τα γέννησαν ήταν τελείως διαφορετικές. Ενώ στην αρχαία εποχή η δουλεία ήταν ένας καθ' όλα αποδεκτός θεσμός και από τους ιδιοκτήτες και από τους δούλους, σήμερα είναι απολύτως κατακριτέος. Ενώ κατά την βικτωριανή εποχή στην Αγγλία (19^{ος} αιώνας) το να φιλήσει κανείς την σύζυγό του δημοσίως θεωρούνταν σκάνδαλο, σήμερα θεωρείται κάτι απόλυτα φυσικό ακόμη και ανάμεσα σε φίλους του αντίθετου φύλλου.

Στατιστικά Στοιχεία και Γραφήματα

Η χρήση στατιστικών στοιχείων και γραφημάτων σε μία εργασία ή διατριβή είναι αναγκαία όταν αυτά αποδεικνύουν οφθαλμοφανώς τα επιχειρήματα του συγγραφέα. Δεν έχει νόημα να παραθέσετε εντός κειμένου ή σε παράρτημα στατιστικά στοιχεία τα οποία δεν αναφέρετε πουθενά στο κείμενο ή τα οποία είναι πολύ περισσότερα από αυτά που χρειάζονται. Κυρίως σε εργασίες ή διατριβές οικονομικής ιστορίας, η παράθεση απλών ή επεξεργασμένων δεδομένων μπορεί να είναι και επιβεβλημένη από την φύση της έρευνάς σας. Ο καλύτερος οδηγός για την κατανόηση αλλά και την παράθεση στατιστικών στοιχείων είναι ο Loren Haskins and Kirk Jeffrey, *Understanding Quantitative History* (London: The MIT Press, 1990).

Αριθμητικά Δεδομένα σε Πίνακες

Ο πιο ευπαρουσίαστος τρόπος για να ενσωματώσετε αριθμητικά δεδομένα στην ιστορική σας εργασία είναι να χρησιμοποιήσετε την επιλογή 'Πίνακας' του κειμενογράφου σας. Στο παράδειγμά μας παρακάτω θα χρησιμοποιήσουμε τον κειμενογράφο Word της Microsoft στην έκδοση 2003 για να σας δείξουμε πώς να δημιουργήσετε εύκολα πίνακες.

Από την πρώτη σειρά των επιλογών, στην κορυφή της οθόνης σας επιλέξτε 'Πίνακας\Εισαγωγή\Πίνακας' και στο παράθυρο που ανοίγει επιλέξτε 'Αριθμός Σηλών' = 3 και 'Αριθμός Γραμμών' = 4. Στα κελιά που δημιουργούνται γράψτε τους αριθμούς που φαίνονται στον Πίνακα παρακάτω.

1923	57.769	21.362
1926	61.380	61.380
1929	68.738	50.055
1931	43.215	43.045

Φέρτε τον δείκτη του ποντικιού σας στην πρώτη κάθετη γραμμή αριστερά και όταν αυτός γίνει μια κάθετη γραμμή με δύο μικρά βέλη, κάντε κλικ και σύρατε την γραμμή προς τα δεξιά έτσι ώστε ο πίνακας να μικρύνει. Το ίδιο κάντε και με τις άλλες κάθετες γραμμές μέχρι ο πίνακας να έχει την παρακάτω μορφή. Για να μετακινήσετε όλον τον πίνακα μαζί βάλτε το ποντίκι μέσα στο πίνακα και πάνω στο τετράγωνο με τον σταυρό, πάνω αριστερά.

Κάντε κλικ πάνω στο τετράγωνο και σύρατε τον πίνακα δεξιά ή αριστερά μέχρι να έρθει στην μέση του κειμένου. Μετά κάντε κλικ πάλι στο τετράγωνο έτσι ώστε να μαυρίσει όλος ο πίνακας και επιλέξτε το κουμπί (Στοίχιση στο κέντρο) στην δεύτερη σειρά κουμπιών στην κορυφή της οθόνης σας.

1923	57.769	21.362
1926	61.380	61.380
1929	68.738	50.055
1931	43.215	43.045

Για να προσθέσετε τον τίτλο του πίνακα και τους τίτλους των στηλών, κάντε κλικ πάνω στον αριθμό 1 στο έτος 1923 και σύρατε το ποντίκι σας δεξιά μέχρι να μαυρίσει ολόκληρη η πρώτη γραμμή. Μετά επιλέξτε **τρεις συνεχόμενες φορές** 'Πίνακας\Eισαγωγή\Γραμμές Επάνω' για να δημιουργηθούν δύο άδειες γραμμές πάνω από τους αριθμούς που έχετε γράψει. Κατόπιν, επιλέξτε με το ποντίκι σας όλη την πρώτη γραμμή και μετά 'Πίνακας\Συγχώνευση κελιών' (κάντε κλικ στο βελάκι του 'Πίνακας' εάν δεν φαίνεται η τελευταία επιλογή) και γράψτε τα υπόλοιπα στοιχεία του πίνακα.

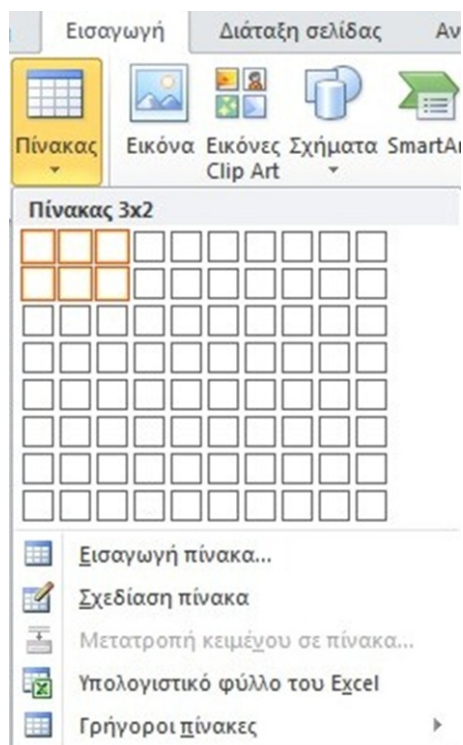
Πίνακας 1		
Ελληνική Παραγωγή και Εξαγωγή Καπνού 1923-1931		
Έτη	Παραγωγή (τόνοι)	Εξαγωγή (τόνοι)
1923	57.769	21.362
1926	61.380	61.380
1929	68.738	50.055
1931	43.215	43.045

Κάντε πάλι κλικ στο τετράγωνο του πίνακα πάνω αριστερά και αφού μαυρίσει ολόκληρος επιλέξτε 'Πίνακας\Αυτόματη μορφοποίηση πίνακα'. Διαλέξτε μια μορφοποίηση και μετά πατήστε πάλι το κουμπί 'Στοίχιση στο κέντρο' (δες παραπάνω). Επιλέξτε τις δύο πάνω γραμμές του πίνακα και επιλέξτε πάλι στο κουμπί 'Στοίχιση στο κέντρο' για να έχετε το αποτέλεσμα που φαίνεται παρακάτω. Η μορφοποίηση του πίνακά μας είναι η επιλογή 'Πλέγμα Πίνακα 8' ή 'Grid 8').

Πίνακας 1		
Ελληνική Παραγωγή και Εξαγωγή Καπνού 1923-1931		
Έτη	Παραγωγή (τόνοι)	Εξαγωγή (τόνοι)
1923	57.769	21.362
1926	61.380	61.380
1929	68.738	50.055
1931	43.215	43.045

Πηγή: Grèce. Ministère des affaires étrangères. *La Grèce Actuelle* (Athènes: 1933), p. 150.

Με παρόμοιο τρόπο μπορείτε να δημιουργήσετε πίνακες και στην έκδοση 2007/2010 κλπ. του Word.

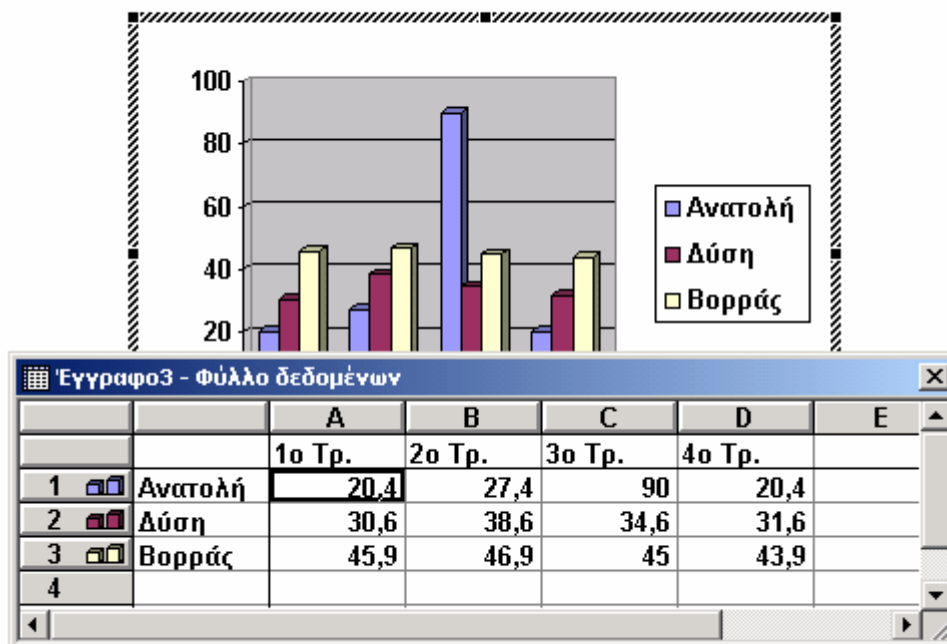

Γραφήματα με το Microsoft Graph (στο Word 2003 κλπ)

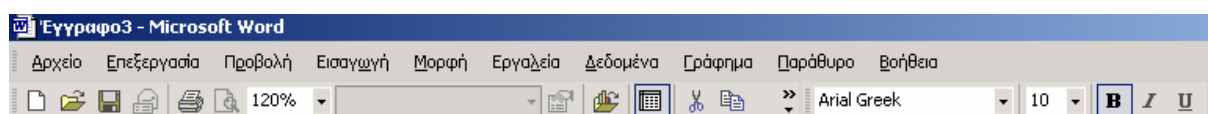

Ένας πίνακας δείχνει τα αριθμητικά σας στοιχεία τακτοποιημένα και αναγνώσιμα. Εάν όμως ο αναγνώστης πρέπει να κατανοήσει διακυμάνσεις αριθμητικών τιμών τότε πρέπει να δημιουργήσετε γράφημα. Μερικά ήδη γραφημάτων φαίνονται στην εικόνα αριστερά και είναι ραβδογράμματα, γραφήματα πίτας, περιοχής, κυλίνδρων και κώνων, γραμμών, δακτυλίων σε δύο ή και τρεις διαστάσεις.

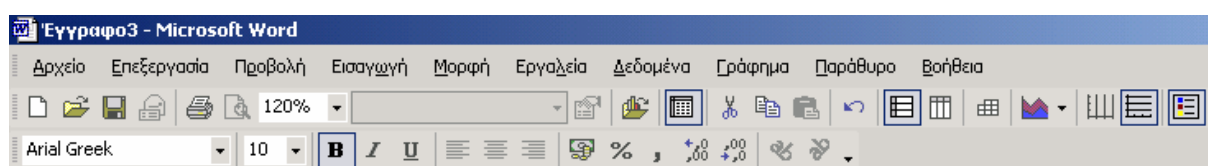
Ο πιο εύκολος τρόπος για να εισαγάγετε γραφήματα στην ιστορική εργασία σας είναι με την χρήση του Microsoft Graph, που αποτελεί μέρος του κειμενογράφου Word 2003. Επιλέξτε 'Εισαγωγή\Αντικείμενο' και βρείτε την επιλογή 'Γράφημα του Microsoft Graph'. Επιλέξτε το και πατήστε 'OK' για να ανοίξει ένα νέο παράθυρο με μια σειρά από δεδομένα και ένα γράφημα ως παράδειγμα.

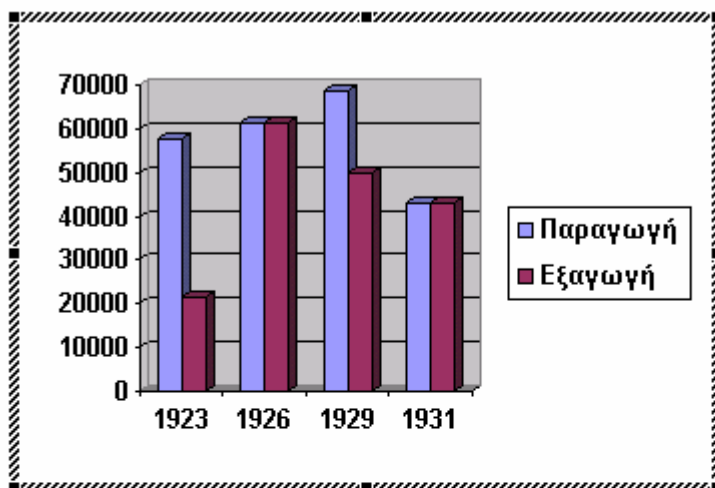
Εάν οι επιλογές στην κορυφή της οθόνης σας είναι όπως στην παρακάτω εικόνα,

τοποθετείστε το ποντίκι δίπλα από το A στο Arial Greek και όταν γίνει ένας σταυρός σύρατε όλη την γραμμή των επιλογών προς τα κάτω και αριστερά μέχρι να έχει την μορφή που εμφανίζεται στην εικόνα παρακάτω.

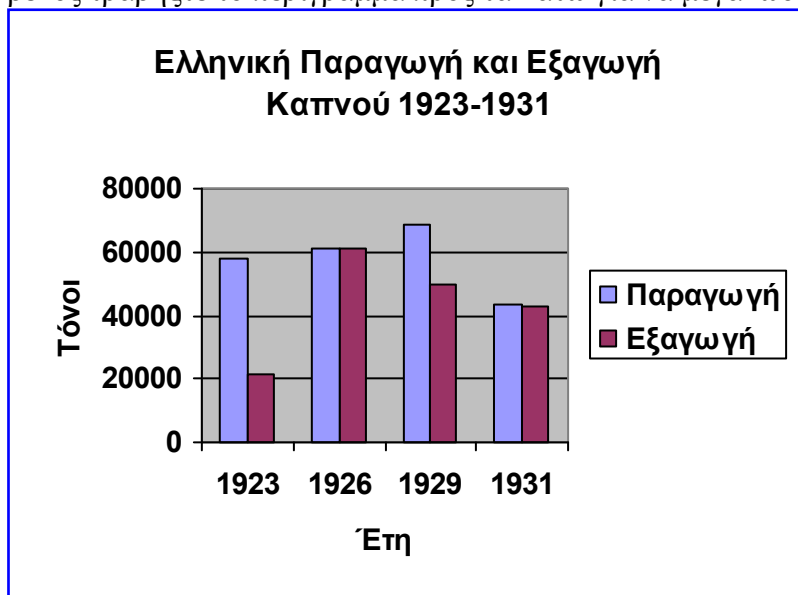

Επιλέξτε με το ποντίκι τα κελιά κάτω από τα γράμματα A, B, C, D καθώς και τα κελιά αριστερά από τους πρώτους αριθμούς και αλλάξτε το κείμενο. Το ίδιο κάντε και με τα αριθμητικά δεδομένα. Όσα κελιά δεν θα χρησιμοποιηθούν κάντε επάνω τους κλικ και πατήστε το πλήκτρο Delete ή Del στο πληκτρολόγιό σας για να διαγραφούν τα δεδομένα. Εάν οι τίτλοι 'Παραγωγή' και 'Εξαγωγή' δεν φαίνονται ολόκληροι, βάλτε το ποντίκι ανάμεσα στο δεύτερο κουμπί και στο κουμπί A και όταν γίνει ο δείκτης του ποντικιού ένας μαύρος σταυρός κάντε κλικ και σύρατε την κάθετη γραμμή λίγο δεξιά. Τα αριθμητικά δεδομένα και το γράφημά σας πρέπει να φαίνονται όπως στην εικόνα παρακάτω.

		A	B	C	D
		1923	1926	1929	1931
1	Παραγωγή	57769	61380	68738	43215
2	Εξαγωγή	21362	61380	50055	43045
3					
4					

Κάντε τώρα δεξί κλικ στο λευκό μέρος του γραφήματος και επιλέξτε 'Επιλογές γραφήματος' και μετά το κουμπί 'Τίτλοι'. Γράψτε τα κείμενα όπως φαίνονται στην εικόνα παρακάτω. Μετά βάλτε το ποντίκι στην μαύρη κουκίδα του περιγράμματος, κάτω δεξιά και όταν γίνει βέλος τραβήξτε το περίγραμμα προς τα κάτω για να μεγαλώσει το γράφημα. Κάντε

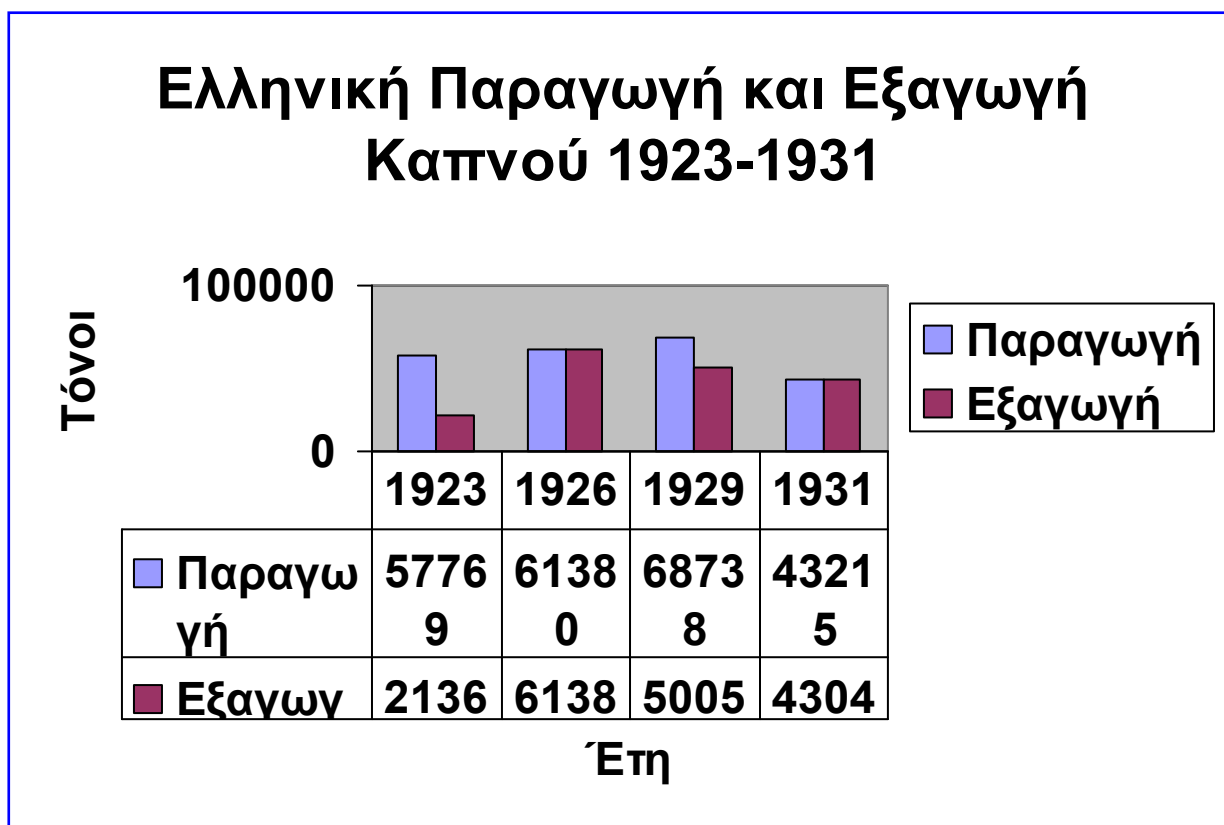

κλικ έξω από το γράφημα για να γίνει μέρος της εργασίας σας. Για να υπάρχει κείμενο δεξιά από το γράφημά σας κάντε δεξί κλικ στον λευκό χώρο δίπλα στο γράφημα και επιλέξτε 'Μορφοποίηση αντικειμένου'. Στο κουμπί 'Μορφή' επιλέξτε 'Τετράγωνο' και 'Αριστερά' και πατήστε 'OK'. Διαγράψτε τις κενές σειρές (εάν υπάρχουν) ανάμεσα στο τέλος του κειμένου σας από πάνω και στο γράφημα και γράψτε νέο κείμενο δεξιά από το γράφημα. Εάν θέλετε να βάλετε το

γράφημά σας μέσα σε εξωτερικό περίγραμμα, κάντε δεξί κλικ στον λευκό χώρο δίπλα στο γράφημα και επιλέξτε 'Μορφοποίηση αντικειμένου'. Στο κουμπί 'Χρώματα και Γραμμές' επιλέξτε 'Χρώμα' και ό,τι άλλες επιλογές πάχους γραμμής θέλετε για το περίγραμμά σας και πατήστε 'OK'. Εάν, όταν κάνετε δεξί κλικ, δείτε την επιλογή 'Περιγράμματα και Σκίαση' τότε κάντε τις ρυθμίσεις από εκεί. Επιλέξτε 'Πλαίσιο', 'Χρώμα' και 'Πλάτος'.

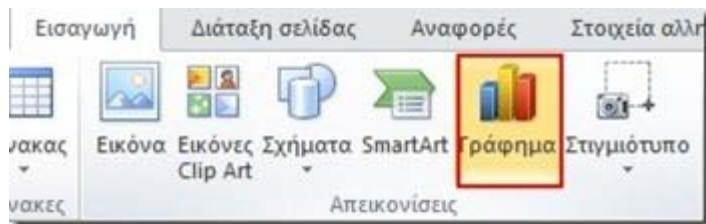
Μπορείτε να επιλέξετε διαφορετικά είδη γραφημάτων με δύο τρόπους. Κάντε διπλό κλικ στην λευκή επιφάνεια του γραφήματος και από τα κουμπιά στην κορυφή της οθόνης επιλέξτε το βέλος δίπλα στο κουμπί 'Τύπος Γραφήματος' και μετά μία από τις εικόνες των γραφημάτων. Όταν είστε ικανοποιημένοι, κάντε κλικ έξω από το περίγραμμα του γραφήματος. Ο δεύτερος τρόπος επιλογής γραφήματος και αυτός που σας παρέχει μεγαλύτερη ποικιλία τύπων φαίνεται εάν κάνετε διπλό κλικ στην λευκή επιφάνεια του γραφήματος και μετά **δεξί κλικ** στην ίδια επιφάνεια και επιλέξετε 'Τύπος γραφήματος'. Κάντε τις επιλογές σας και μετά κλικ έξω από το γράφημα. Προσέξτε όταν επιλέγετε τύπο γραφήματος διότι ο κάθε τύπος δίνει διαφορετική εικόνα στην παρουσίαση των δεδομένων σας και κάποιοι μπορεί να αποκρύψουν ή να παραμορφώσουν τα δεδομένα σας.

Εάν θέλετε το γράφημα να περιέχει και τα αριθμητικά σας δεδομένα τότε κάντε πάλι διπλό κλικ στην λευκή επιφάνεια και από τα εικονίδια στην κορυφή της οθόνης σας επιλέξτε το κουμπί 'Πίνακας Δεδομένων'. Με αυτόν τον τρόπο το γράφημά σας θα έχει την εικόνα που φαίνεται παρακάτω. Εάν οι λέξεις 'Παραγωγή' ή 'Εξαγωγή' δεν φαίνονται ολόκληρες, κάντε κλικ στο γράφημα, βάλτε το ποντίκι σας πάνω στον δεξί μεσαίο κύκλο και όταν γίνει βέλος πατήστε και τραβήξτε το περίγραμμα του γραφήματος δεξιά για να μεγαλώσει και να φανούν ολόκληρες οι λέξεις.

Για να μετακινήσετε ένα γράφημα κάντε κλικ σε οποιοδήποτε σημείο του και σύρατέ το σε όποια κατεύθυνση θέλετε.

Με παρόμοιο τρόπο μπορείτε να δημιουργήσετε γραφήματα και στο Word 2007/2010 κλπ.

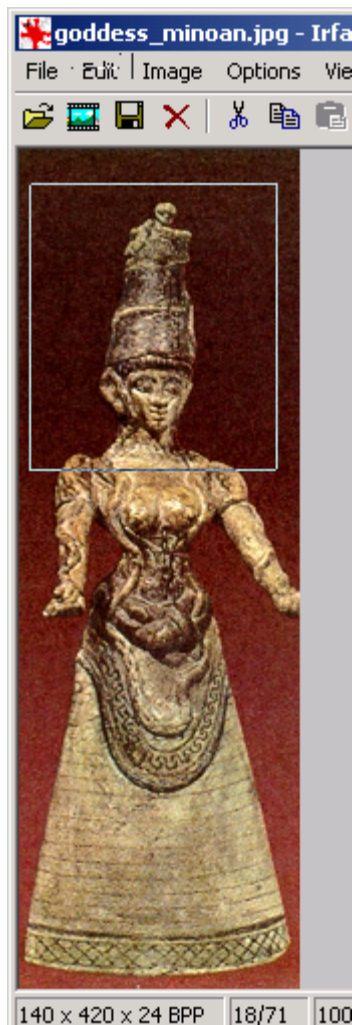

Δείτε έναν πρακτικό και σύντομο οδηγό για ευκολίες του Word 2007/2010 κλπ στην διεύθυνση <http://officesmart.wordpress.com/category/microsoft-office-greek/word/>.

Εικόνες, Διαγράμματα, Πλαίσια Κειμένου

Η σημερινή ιστορική εργασία και διατριβή πρέπει να συμπεριλαμβάνει και οπτικό υλικό το οποίο θα ενσωματωθεί στο κείμενο. Ο τρόπος με τον οποίο θα ενσωματώσετε μία εικόνα στο κείμενό σας είναι μάλλον απλός στους σύγχρονους κειμενογράφους. Στο Word 2003 κλπ, εντοπίζετε το σημείο στο οποίο θέλετε να εισαγάγετε την εικόνα. Κατόπιν, επιλέγετε 'Εισαγωγή\Εικόνα\Από αρχείο' και αφού βρείτε την εικόνα που έχετε κατεβάσει από το Διαδίκτυο ή έχετε σαρώσει μέσω του σαρωτή σας (scanner), την επιλέγετε με το ποντίκι σας για να γίνει η εισαγωγή. Οι εικόνες μπορούν να μεταφερθούν σε οποιοδήποτε σημείο του κειμένου σας αρκεί να κάνετε κλικ με το ποντίκι σας πάνω τους και να τις σύρετε στην θέση που θέλουμε. Εάν θέλετε το κείμενο να περιτρέχει την εικόνα από δεξιά, κάντε **δεξί κλικ** πάνω στην εικόνα και επιλέξτε 'Μορφοποίηση εικόνας'. Μετά, επιλέξτε 'Μορφή', 'Τετράγωνο' και 'Αριστερά' και κάντε κλικ στο 'OK'. Για να αυξομειώσετε το μέγεθος της εικόνας, κάντε κλικ πάνω της, βάλτε τον δείκτη στον κάτω δεξιά άσπρο κύκλο και τραβήξτε διαγώνια προς τα έξω ή προς τα μέσα για το επιθυμητό μέγεθος.

Εάν χρειασθεί να επεξεργασθείτε μία εικόνα, πρέπει να χρησιμοποιήσετε κάποιο ειδικό πρόγραμμα. Εμείς προτείνουμε το *IrfanView* <http://www.irfanview.com/> που διανέμεται δωρεάν. Αφού κάνετε την εγκατάσταση του προγράμματος, χρησιμοποιείτε 'File\Open' και φορτώστε την εικόνα που θέλετε να επεξεργασθείτε. Εάν θέλετε να χρησιμοποιήσετε μόνο ένα τμήμα της εικόνας, κάντε κλικ μέσα στην εικόνα και πάνω αριστερά και σύρατε το ποντίκι σας με κατεύθυνση κάτω δεξιά (έξω από τον ώμο της θεάς, στο παράδειγμά μας). Εάν το κάνετε αυτό θα έχει σχηματισθεί ένα τετράγωνο γύρω από το κομμάτι της εικόνας που θέλετε να κόψετε. Επιλέξτε 'Edit\Crop Selection' και θα έχετε μόνο την περιοχή της εικόνας που έχετε επιλέξει. Με 'File\Save as' φυλάξτε την εικόνα στον δίσκο σας και σε οποιαδήποτε μορφή αρχείων εικόνων θέλετε. Εάν θέλετε να εισαγάγετε την κομμένη εικόνα κατ' ευθείαν στο Word, επιλέξτε 'Edit\Copy' στο IrfanView και 'Επεξεργασία\Επικόλληση' στο Word.

Εάν θέλετε να γράψετε μία λέξη ή φράση πάνω στην εικόνα, επιλέξτε πάλι με το ποντίκι σας (όπως περιγρά-

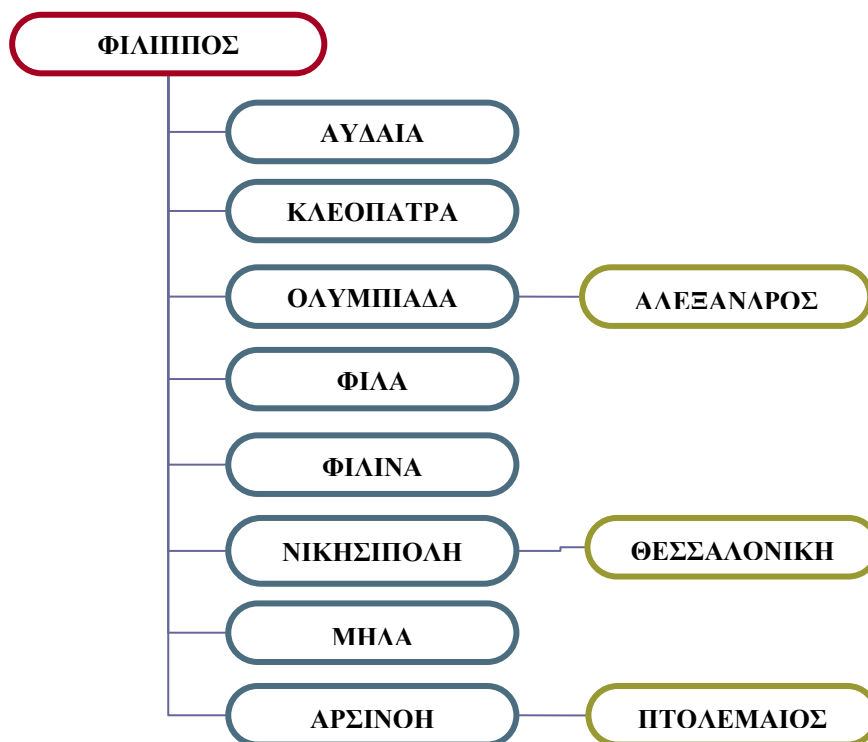
ψαμε παραπάνω) ένα τμήμα της εικόνας και μετά 'Edit\Insert text...'. Στο παράθυρο που ανοίγει, επιλέξτε 'Choose font' και μετά 'Font=Arial' και 'Script=Greek' και 'Color' αυτό που θέλετε. Γράψτε μία λέξη στα ελληνικά, πατήστε 'OK' και μετά κάντε κλικ έξω από την επιλεγμένη περιοχή. Η εικόνα σας έχει τώρα ενσωματωμένο το κείμενο που γράψατε.

Για να ταξινομήσετε τις εικόνες σας σε άλμπουμ, προτείνουμε το δικό μας και δωρεάν πρόγραμμα *FotoArchive* <http://users.hol.gr/~dilos/anistor/software/fotoarchive.htm>.

Με τα προγράμματα που μόλις αναφέραμε μπορείτε να επεξεργαστείτε μια εικόνα με διάφορους τρόπους αλλά δεν μπορείτε ή είναι αρκετά πολύπλοκο να φτιάξετε μια εικόνα. Εάν πρέπει να σχεδιάσετε κάτι με γραμμές ή να σχεδιάσετε γεωμετρικά σχήματα, χρησιμοποιείτε τα εργαλεία σχεδίασεως του Word. Κάντε **δεξί κλικ** στην γκρι περιοχή στο πάνω μέρος της οθόνης σας και επιλέξτε 'Σχεδίαση'. Με τα εικονίδια στο κάτω μέρος της οθόνης μπορείτε να σχεδιάσετε απλές γραμμές και γεωμετρικά σχέδια ή να επιλέξετε από τα έτοιμα.

Εάν χρειασθεί να ενσωματώσετε αρχεία ήχου ή βιντεοκλίπ, θα το κάνετε με την εντολή 'Εισαγωγή\Αντικείμενο' και αφού επιλέξετε τον κατάλληλο τύπο αρχείου.

Επίσης, επιλέγοντας 'Εισαγωγή\Διάγραμμα' στο Word 2003 κλπ, μπορείτε να δημιουργήσετε, για παράδειγμα, γενεαλογικά δένδρα. Μερικές φορές, ίσως χρειασθεί να περικλείσετε ένα κείμενο διαφορετικό αλλά συσχετιζόμενο με την εργασία ή διατριβή (π.χ. μία ιστορική πηγή, όπως μία επιστολή) μέσα σε πλαίσιο. Σ' αυτήν την

περίπτωση, επιλέξτε 'Εισαγωγή\Πλαίσιο κειμένου' (κάντε κλικ στο βελάκι εάν η επιλογή δεν φαίνεται) και μετά κλικ μέσα στο μεγάλο πλαίσιο. Αρχίστε να γράφετε το κείμενό σας, τραβώντας το πλαίσιο από τους λευκούς κύκλους προς τα κάτω ή δεξιά, έτσι ώστε να φαίνεται όλο το κείμενο. Μετά, τραβήξτε και μικρύνετε το εξωτερικό περίγραμμα, τραβώντας το με το ποντίκι προς τα μέσα. Κάντε **δεξί κλικ** πάνω σε μία από τις γραμμές του εσωτερικού περιγράμματος και μορφοποιήστε το πλαίσιο κειμένου, όπως κάνατε και με την εικόνα παραπάνω. Επιπλέον, κάντε **δεξί κλικ** πάνω στο εξωτερικό περίγραμμα ('Μορφοποίηση καμβά σχεδίασης') και μορφοποιήστε το επιλέγοντας 'Μορφή', 'Τετράγωνο' και 'Αριστερά'.

Τα πλαίσια κειμένου χρησιμοποιούνται για να ξεχωρίσετε ένα κείμενο από το σώμα της εργασίας σας ή διατριβής. Θα μπορούσε να είναι μια σημαντική επεξήγηση.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η Βασική Εργαλειοθήκη του Ιστορικού

Για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της σωστής συγγραφής της ιστορικής εργασίας ή διατριβής, ο ιστορικός πρέπει να έχει στην διάθεσή του εργαλεία πληροφοριακού χαρακτήρα (cookbook information), δηλαδή εγκυκλοπαιδείες και λεξικά, αλλά και γλωσσικά βοηθήματα. Οι καλύτερες σύγχρονες εγκυκλοπαιδείες στα ελληνικά είναι η γενική *Πάπυρος-Larousse-Britannica* (61 τόμοι και 2 τόμοι Ελλάς) και η μεγάλη *Υδρία Παγκόσμια και Ελληνική* (55 τόμοι), η οποία δεν κυκλοφορεί πλέον αλλά είναι εξαιρετική για ελληνικά ιστορικά, αρχαιολογικά, φιλολογικά θέματα και θα την βρείτε σε μεγάλες βιβλιοθήκες. Από την βιβλιοθήκη σας δεν πρέπει να λείπει η έκδοση της *Britannica* σε DVD-ROM <http://www.britannica.com/> με την οποία θα έχετε σε πολύ χαμηλό κόστος την μεγαλύτερη και εγκυρότερη αγγλόφωνη εγκυκλοπαίδεια (πολλά από τα μη ελληνικού ενδιαφέροντος θέματα λείπουν από την ελληνική έκδοση του Παπύρου). Ακόμη, το καλύτερο λεξικό ολόκληρης της ελληνικής γλώσσας παραμένει το Δ. Δημητράκος, επιμ. *Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσας*, (9 τόμοι αλλά παλαιότερα κυκλοφόρησε και σε 15 ημίτομους). Πιο εύχρηστο λεξικό καθημερινής χρήσεως είναι το *Σύγχρονο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας των εκδόσεων Πατάκη*. Καλό ηλεκτρονικό λεξικό είναι το *Μείζον Ελληνικό Λεξικό* (Αθήνα: Τεγόπουλος-Φυτράκης-Αρμονία, 1997) σε CD-ROM ενώ για τις ξένες γλώσσες προτιμείστε τα λεξικά της εταιρείας Magenda <http://www.magenta.gr/>. Εάν θα χρειασθείτε ιδιαίτερη βοήθεια με την ξενόγλωσση βιβλιογραφία, σας συνιστούμε το πολύ χρήσιμο *Oxford English-Greek Learner's Dictionary* των D. N. Stavropoulos και A. S. Hornby (Oxford University Press), το *Ελληνο-Γαλλικό Λεξικό Κάουφμαν* (Librairie Kauffmann) και το *Μέγα Ελληνο-Γερμανικό Λεξικό Pons* (Γρίβας). Εάν χρειασθεί να κατανοήσετε ιδιαίτερους όρους συνιστούμε το *Random Webster College Dictionary* (αγγλικά), το *Petit Robert* (γαλλικά), το *Wahrig Deutsches Wörterbuch* ή την μικρή έκδοση του λεξικού Duden (γερμανικά). Εάν χρειάζεται να μάθετε λατινικά προτιμείστε την έκδοση Gavin Betts, *Teach Yourself Latin* (Kent: Hodder & Stoughton) και το πολύ καλό λεξικό Ε. Δ. Τσακαλώτος, *Λατινικό-Ελληνικό λεξικό* (Ανατύπωση Επικαιρότητα).

Εάν η σύνδεσή σας με το Διαδίκτυο είναι μόνιμη τότε θα βρείτε δωρεάν πολλά λεξικά, εγκυκλοπαιδείες, γεωγραφικούς άτλαντες και άλλες πληροφορίες γενικού ενδιαφέροντος σε διάφορες διευθύνσεις. Εμείς προτείνουμε την <http://www.reference.com/> για γενικές πληροφορίες ενώ θα βρείτε το Merriam-Webster Dictionary στην <http://www.m-w.com/home.htm> ή <http://www.webster.com/>. Ακόμη, αγγλο-ελληνικά και ελληνο-αγγλικά λεξικά θα βρείτε στις διευθύνσεις <http://www.kypros.org/cgi-bin/lexicon> και <http://www.ectaco.com/online/diction.php3?lang=5> και <http://www.fora.gr/lexiko/>. Ένα καλό αγγλο-ελληνικό λεξικό των αρχών του 20^{ου} αιώνα θα βρείτε στην διεύθυνση <http://www.lib.uchicago.edu/efts/Woodhouse/>. Επίσης, λεξικά από και προς την αγγλική γλώσσα για διάφορες γλώσσες (συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής) που μπορείτε να κατεβάσετε δωρεάν στον υπολογιστή σας θα βρείτε στην διεύθυνση <http://www.freelang.net/dictionary/index.html>. Λατινικές λέξεις μπορείτε να ερμηνεύσετε στα αγγλικά στην διεύθυνση <http://www.nd.edu/~archives/latgramm.htm> αλλά και στην <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?redirect=true&lang=Latin>.

Βιβλιοθήκες

Για να βρείτε έναν πίνακα με τις ελληνικές Βιβλιοθήκες στο Διαδίκτυο ψάξτε στην διεύθυνση <http://old.certh.gr/library/gr/libraries/librariesgr.html>.

Αρχεία

Τα οργανωμένα αρχεία στην Ελλάδα είναι δυστυχώς μετρημένα στα δάχτυλα του ενός χεριού. Εάν η έρευνά σας αφορά την Ελλάδα της Επανάστασης και του 19^{ου} αιώνα πρέπει να

επισκεφθείτε τα Γενικά Αρχεία του Κράτους <http://gak.att.sch.gr/>. Ορισμένα αρχεία της ίδιας εποχής αλλά και παλαιότερα από τον 9^ο αιώνα θα βρείτε στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας <http://www.nlg.gr/>. Αρχεία του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα θα βρείτε στην Βιβλιοθήκη της Βουλής /Μπενάκειος Βιβλιοθήκη <http://www.hellenicparliament.gr/Dioikitiki-Organosi/Ypiresies/D-nsi-Benakeiou-Vivliothikis-kai-Sylogon-Politikon-Prosopikotiton/>. Αρχαικές συλλογές για τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα περιλαμβάνει και το Μουσείο Μπενάκη <http://www.benaki.gr/>. Σπάνια βιβλία περιηγητών, αλλά και σύγχρονη βιβλιογραφία θα βρείτε στην Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, Σουηδίας 56, Αθήνα <http://www.ascsa.edu.gr/gennadius/www.htm>. Το Υπουργείο Εξωτερικών είναι ίσως το μόνο (λόγω της φύσεώς του) που διαθέτει το πιο οργανωμένο ιστορικό αρχείο <http://www2.mfa.gr/www.mfa.gr/el-gr/the+ministry/structure/archives/>.

Πληροφοριακά Ιστορικά Βιβλία

Τα πληροφοριακά ιστορικά βιβλία (reference books on history) είναι ειδικές ξενόγλωσσες εκδόσεις που αποτελούν οδηγό κατά την αρχική βιβλιογραφική έρευνα μιας διατριβής. Με άλλα λόγια, περιέχουν την απολύτως κορυφαία βιβλιογραφία την οποία πρέπει να γνωρίζει και να αναγνώσει ο συγγραφέας της ιστορικής διατριβής όταν αρχίζει να μελετά το θέμα του. Σας συνιστούμε λοιπόν να ενημερωθείτε από το Mary Beth Norton and Pamela Gerardi, eds, *Guide to Historical Literature (The American Historical Association's)* (N. York: Oxford Univ. Press, 1995), 2 volumes. Το δίτομο αυτό έργο περιέχει την βασική βιβλιογραφία για οποιοδήποτε θέμα σε πέντε κύριες γλώσσες (αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά) αλλά και σε πολλές άλλες (ανάλογα με το θέμα) την οποία μπορείτε να βρείτε στις βιβλιοθήκες ή και να αγοράσετε από τα μεγάλα Διαδικτυακά βιβλιοπωλεία.

Βιβλία

Όπως έχουμε ήδη πει, η έρευνά σας πρέπει να αρχίσει από γενικά βιβλία. Μέσω του Διαδικτύου, μπορείτε να διερευνήσετε τον ΑΔΚ (Ανοικτό Δημόσιο Κατάλογο ή OPAC) του συστήματος βιβλιοθηκών του Πανεπιστημίου Αθηνών <http://www.lib.uoa.gr/yphresies/opac/> αλλά και τον αντίστοιχο της Εθνικής Βιβλιοθήκης <http://www.nlg.gr/>. Εάν η κοντινότερή σας βιβλιοθήκη (πανεπιστημιακή ή άλλη) διαθέτει ΑΔΚ μέσω Διαδικτύου, τότε χρησιμοποιείτε εκείνον για να εντοπίσετε βιβλία τα οποία μπορείτε να διαβάσετε ή και να δανειστείτε. Σε επίπεδο διατριβής θα χρειασθεί να ενημερωθείτε για την τρέχουσα βιβλιογραφία πάνω στο θέμα σας. Γι' αυτόν τον λόγο προτείνουμε να διερευνήσετε τις τέσσερις μεγαλύτερες και σπουδαιότερες βιβλιοθήκες του κόσμου: την Αμερικανική Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου <http://catalog.loc.gov/>, την Βρετανική Βιβλιοθήκη <http://www.bl.uk/catalogues/blpc.html>, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας <http://www.bnf.fr/> και την Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης <http://www.ub.uni-heidelberg.de/>. Επίσης, μπορείτε να διερευνήσετε ηλεκτρονικά και την Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων <http://catalog.parliament.gr/>. Από τον ίδιο ιστότοπο μπορείτε να διερευνήσετε και βιβλιοθήκες σε άλλα ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια.

Επιστημονικά Περιοδικά

Για επιστημονικά περιοδικά μπορείτε φυσικά να κοιτάξετε στα ράφια της πανεπιστημιακής σας βιβλιοθήκης αλλά για πιο οργανωμένη και σοβαρή έρευνα θα πρέπει να διερευνήσετε τα ευρετήρια των βάσεων δεδομένων που πιθανόν να διατίθενται μέσω του ιστότοπου της βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου σας. Δείτε τον συλλογικό κατάλογο περιοδικών <http://ekt.gr/products/skp/index.html>. Πολλές και διαφορετικές βάσεις δεδομένων μπορείτε να διερευνήσετε μέσω του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης <http://ekt.gr/>. Μεγάλη συλλογή επιστημονικών περιοδικών διαθέτει το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών <http://www.eie.gr/>.

Εφημερίδες

Για να ενημερωθείτε για το ποιες εφημερίδες κυκλοφορούσαν στην Ελλάδα αλλά και σε μεγάλες πρωτεύουσες του εξωτερικού σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, συμβουλευθείτε το Παναγιώτης Χριστόπουλος, επιμ. *Κατάλογος. Εφημερίδες αποκείμενες στην Βιβλιοθήκη της Βουλής* (Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, 1993). Εάν χρειάζεται να βρείτε άρθρα των *New York Times* <http://www.nytimes.com/> ή των *The Times* (London) <http://www.timesonline.co.uk/>, πρέπει να συμβουλευθείτε τα θεματικά ευρετήρια (Index) που έχουν εκδώσει ή δύο αυτές εφημερίδες. Σήμερα, οι μεγάλες εφημερίδες διαθέτουν ευρετηριασμένο αρχείο πρόσφατων άρθρων στο Διαδίκτυο. Βρείτε τις μεγαλύτερες εφημερίδες του κόσμου στο <http://www.newspapers.com>. Για τις ελληνικές εφημερίδες προτιμήστε την διεύθυνση <http://www.mme.gr/>.

Το Διαδίκτυο

Μικρό ιστορικό

Την δεκαετία του 1970 <http://archives.icom.museum/vlmp/computing.html>, τα υπολογιστικά συστήματα στις Η.Π.Α. κατελάμβαναν δωμάτια ή και κτίρια ολόκληρα. Οι υπεύθυνοι των συστημάτων εργάζονταν με άσπρες μπλούζες και σκούφους και ήταν μανιακοί με τις τρίχες και την σκόνη διότι αυτά τα δύο μπορούσαν πολύ εύκολα να εξαφανίσουν τα δεδομένα που είχαν αποτυπωθεί σε «καπελιέρες» ή μαγνητικές ταινίες. Γύρω στα 1980, στις βιβλιοθήκες των μεγάλων πανεπιστημίων των Ηνωμένων Πολιτειών, ο φοιτητής και ερευνητής των ανθρωπιστικών επιστημών έπρεπε να νικήσει τον τρόπο της μαύρης οθόνης με την λευκή γραμμή που αναβόσβηνε και να μελετήσει τις λεπτομερείς οδηγίες χρήσεως για να πραγματοποιήσει ηλεκτρονική βιβλιογραφική έρευνα. Εάν διερευνούσε μέσω του υπολογιστή, μπορούσε να ψάξει την βάση δεδομένων όλων των ακαδημαϊκών και μεγάλων δημοσίων βιβλιοθηκών των Η.Π.Α. και να παραγγείλει μέσω του δικτύου αλληλοδανεισμού και από οπουδήποτε στην χώρα (inter-library loan service) τα βιβλία που χρειαζόταν.

Την εποχή αυτή ήρθαμε κι εμείς σε πρώτη επαφή με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή πολιτειακού πανεπιστημίου του Οχάιο των Η.Π.Α. Είναι απίστευτη η ψυχική δύναμη που έπρεπε να καταβάλει ο άνθρωπος που δεν είχε άμεση σχέση με τις μηχανές, για να πλησιάσει μία οθόνη που έμοιαζε να είχε ζωή: η καρδιά της παλλόταν στην άσπρη γραμμή που αναβόσβηνε στο έρεβος. Η δύναμη, η θέληση, η περιέργεια όμως νίκησαν και ο υπολογιστής της βιβλιοθήκης του Kent State University έγινε ο αχώριστος φίλος μας για την βιβλιογραφική έρευνα της διατριβής μας. Αλίμονο, η επιστροφή στην Ελλάδα λίγα χρόνια αργότερα ήταν απολύτως αποκαρδιωτική: η «μαυρομύτα» (το μολύβι) βασίλευε ακόμη παντού.

Το σαράκι της υψηλής τεχνολογίας, όμως, είχε φωλιάσει μέσα μας. Στον πρώτο μας υπολογιστή (τύπου PC <http://emulation.france.free.fr/scans/Soreal/pub/Amstrad-pcw-page-1.jpg>) και εκτυπωτή, που αγοράσαμε το 1985, γράφαμε και τυπώναμε μόνο κείμενα σε περιβάλλον χαρακτήρων (λευκά γράμματα σε πράσινη/μαύρη οθόνη DOS). Σύντομα, όμως, προμηθευτήκαμε ειδικό πρόγραμμα που σχεδίαζε και εκτύπωνε ραβδογράμματα και γραφήματα πίτας ενώ αρχίσαμε να πειραματιζόμαστε με τις γλώσσες προγραμματισμού BASIC <http://en.wikipedia.org/wiki/BASIC> και LOGO <http://www.softronix.com/logo.html>. Οι πειραματισμοί μας με τον προγραμματισμό αφορούσαν σε μικρές βάσεις δεδομένων και δημιουργία διαγωνισμάτων πολλαπλής επιλογής (multiple choice), στα οποία ο χρήστης μάθαινε αμέσως ποιες απαντήσεις ήταν σωστές και ποια ήταν η βαθμολογία του. Όλα αυτά, βέβαια, σε μια προσπάθεια να υπηρετήσουμε καλύτερα την Ιστορία με την χρήση του ανατέλλοντος για τον ιδιώτη χρήστη μέσου που ονομαζόταν ηλεκτρονικός υπολογιστής.

Την περίοδο 1992-1996, άνθισε στην Ελλάδα η επικοινωνία σε περιβάλλον χαρακτήρων (λευκά γράμματα σε μαύρη οθόνη DOS και UNIX) μεταξύ ελεύθερων ή εμπορικών Ηλεκτρονικών Βάσεων Πληροφοριών (BBS=Bulletin Board Services) και χρηστών. Έτσι κι εμείς, από το 1993 μέχρι το 1995 και με την χρήση ενός μόντεμ ταχύτητας 2400bps, μάθαμε τα μυστικά επικοινωνίας μεταξύ των υπολογιστών. Αλλά τα πράγματα δεν σταμάτησαν εκεί. Το 1994, μια εμπορική Βάση απέκτησε γραμμή επικοινωνίας με το εξωτερικό και συνέδεσε τους χρήστες της με το Διαδίκτυο (Internet). Οι χρήστες αγόραζαν πανάκριβα ώρες επικοινωνίας με το Διαδίκτυο για να περιηγηθούν σε ρυθμό χαρακτήρων και σε πολύ λίγες διευθύνσεις, χωρίς καθόλου εικόνες, ήχους ή ταινίες. Μαγεμένοι από τις εξελίξεις, τον Απρίλιο του 1995 πραγματοποιήσαμε την πρώτη μας σύνδεση (Slip connection) με το Διαδίκτυο (σε περιβάλλον χαρακτήρων (DOS-UNIX)).

Οι βελτιώσεις όμως ακολούθησαν η μία την άλλη με καταγιστικό ρυθμό. Μέχρι το τέλος του 1995 μια ομάδα φοιτητών και επιστημόνων από το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόι (University of Illinois, U.S.A.) είχαν τελειοποιήσει ένα γραφικό περιβάλλον επικοινωνίας για τον χρήστη του Διαδικτύου που ονομάστηκε MOSAIC 2.0.0 <http://www.ncsa.illinois.edu/Projects/mosaic.html> ενώ ταυτοχρόνως δύο πρώην φοιτητές του ίδιου πανεπιστημίου διέθεσαν δωρεάν την ιστορική τελική έκδοση 1.20 του Netscape <http://www.blooberry.com/indexdot/history/netscape.htm>. Πολύ σύντομα, εμφανίσθηκαν και άλλοι γραφικοί φυλλομετρητές (browsers) για το Διαδίκτυο, μεταξύ των οποίων και ο γνωστός μας Internet Explorer <http://www.blooberry.com/indexdot/history/browsers2.htm>. Αμέσως προμηθευτήκαμε και εγκαταστήσαμε τα νέα προγράμματα (τόρα βρίσκονται στο Αρχείο Ιστορικού Λογισμικού που διατηρούμε) και αρχίσαμε να περιηγούμαστε το Διαδίκτυο σε γραφικό περιβάλλον. Υπήρξαμε ο πρώτος Έλληνας εκπαιδευμένος ιστορικός που περιηγήθηκε σε BBS και σε περιβάλλον χαρακτήρων αρχικά και σε γραφικό περιβάλλον αργότερα στο Διαδίκτυο με ιδιωτική σύνδεση από το σπίτι του. Από τότε παρακολουθούμε στενά και συμβάλλουμε με όλες μας τις δυνάμεις στην ανάπτυξη και προώθηση της Ιστορίας μέσω του Διαδικτύου.

Για την Ιστορία του Διαδικτύου δες:

A Little History of the World Wide Web <http://www.w3.org/History.html>

History of the Internet http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Internet

All about the Internet <http://www.isoc.org/internet/history/>

Σύνδεση στο Διαδίκτυο

Οι περισσότεροι φοιτητές δεν διατηρούν μόνιμη σύνδεση στο Διαδίκτυο αλλά προτιμούν είτε τα σημεία ελεύθερης πρόσβασης (free internet spots) είτε τις καφετέριες που προσφέρουν πρόσβαση με μικρή ωριαία πληρωμή (Internet café) είτε κάποια κάρτα προπληρωμένου χρόνου προσβάσεως (Internet access card). Νομίζουμε ότι από την στιγμή που θα πρέπει να χρησιμοποιείτε το Διαδίκτυο συχνά, είναι ανάγκη να αποκτήσετε μόνιμη σύνδεση μέσω κάποιου μεγάλου παροχέα. Οι πιο μεγάλοι ελληνικοί παροχείς προσβάσεως στο Διαδίκτυο είναι (κατ' αλφαβητική σειρά) η Forthnet, η Hellas on Line και η Otenet. Ενώ οι τιμές τους (ανάλογα με τον τύπο συνδέσεως) είναι λίγο πολύ οι ίδιες, ο κάθε ένας έχει υπέρ και κατά. Μένει λοιπόν σε εσάς να μελετήσετε προσεκτικά τις ευκολίες που περιγράφονται στις ιστοσελίδες τους και να αποφασίσετε ποιος παροχέας σας ταιριάζει. Πάντως η σύνδεση που θα επιλέξετε πρέπει να περιλαμβάνει ηλεκτρονική διεύθυνση (e-mail), μεγάλο χώρο στο ταχυδρομικό σας κουτί (mailbox) για τα μηνύματα και τα συνημμένα τους (attachments) και όσο το δυνατόν μεγαλύτερο χώρο για τις δικές σας ιστοσελίδες (web space).

Μεγάλοι Παροχείς (αλφαβητική σειρά)

Forthnet <http://www.forthnet.gr/index4.html>

Hellas on Line <http://www.hol.gr/>
 Otenet <http://www.otenet.gr/>
 Άλλοι <http://dir.forthnet.gr/1213-0-gr.html>

Αναζήτηση

Σήμερα, το Διαδίκτυο είναι μια τεράστια βιβλιοθήκη πολυμέσων (κειμένων, εικόνων, ήχων) αλλά και ένα μέσο επικοινωνίας. Το πρόβλημα είναι να μπορέσει ο χρήστης να βρει ακριβώς αυτό που ζητάει. Το 1995 αρχίσαμε να σημειώνουμε σε ειδικά τετράδια τους διαδικτυακούς τόπους που σχετιζόνταν με την Ιστορία, σε μια προσπάθεια παγκόσμιας καταγραφής τους. Σύντομα καταλάβαμε ότι αυτοί αυξάνονταν με γεωμετρική πρόοδο και ήταν αδύνατη η παρακολούθησή τους. Το ίδιο όμως είδαν και ιδιωτικές εταιρίες οι οποίες δημιούργησαν μηχανές αναζήτησης (search engines) έτσι ώστε να γράφει ο χρήστης μία λέξη ή φράση και να έχει αμέσως τους συνδέσμους (links) με τις σχετικές ιστοσελίδες. Σήμερα, η πιο δημοφιλής μηχανή είναι η Google <http://www.google.gr/>. Μπορείτε να βρείτε όλες τις μηχανές αναζήτησης στην διεύθυνση http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_search_engines.

Ταξινόμηση και Αξιολόγηση Διαδικτυακών Τόπων

Το Διαδίκτυο μοιάζει (στο μεγαλύτερο μέρος του) με μια μεγάλη θεματικά ταξινομημένη καρτελοθήκη. Για να μπορεί όμως κανείς να κατανοήσει την ταξινόμηση πρέπει να γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο είναι καταναμημένες οι διευθύνσεις των ιστοτόπων.

Κατ' αρχάς οι υπολογιστές που είναι συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο χωρίζονται στους εξυπηρετητές (servers) και στους πελάτες (clients). Ο εξυπηρετητής είναι το υπολογιστικό σύστημα που περιέχει τις πληροφορίες ενώ ο πελάτης είναι ο υπολογιστής που χρησιμοποιείτε από το σπίτι σας ή από κάποιο δημόσιο χώρο και με τον οποίο επικοινωνείτε με τον εξυπηρετητή. Για να μπορεί ο πελάτης να βρει τον εξυπηρετητή που έχει τις πληροφορίες που χρειάζεστε πρέπει να του δώσετε μία εντολή, η οποία δεν είναι άλλη από την διεύθυνση του εξυπηρετητή στο Διαδίκτυο (π.χ. www.hol.gr).

Η κάθε διαδικτυακή διεύθυνση αποτελείται από τρία μέρη: α) τον τρόπο επικοινωνίας (πρόθεμα), β) το όνομα του εξυπηρετητή (όνομα) και γ) το είδος του περιεχομένου του εξυπηρετητή ή την γεωγραφική του θέση στην υδρόγειο ή την χώρα (κατάληξη). Το πρόθεμα είναι συνήθως τα γράμματα http (=hypertext transfer protocol), ftp (=file transfer protocol) και σπανιότατα πλέον telnet. Οι περισσότερες διευθύνσεις ξεκινούν με το πρόθεμα http που σημαίνει ότι ο εξυπηρετητής περιέχει ιστοσελίδες ενώ αυτές που ξεκινούν με ftp σημαίνει ότι ο εξυπηρετητής περιέχει αρχεία που μπορείτε να κατεβάσετε στον υπολογιστή σας. Το πρωτόκολλο telnet χρησιμοποιείται σπανιότατα σε ορισμένες βιβλιοθήκες για την διερεύνηση του καταλόγου τους.

Το όνομα του εξυπηρετητή παρουσιάζεται με διάφορους τρόπους και μπορεί να είναι μία λέξη ή πολλές λέξεις ενωμένες ή λέξεις που χωρίζονται με παύλες, το σημάδι της υπογράμμισης ή τελείες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, το όνομα μιας διευθύνσεως στο Διαδίκτυο θα αρχίζει με τα γράμματα www (=world wide web) ή ftp (=file transfer protocol).

Όπως έχουμε ήδη πει, η κατάληξη της διευθύνσεως είναι αυτή που μας φανερώνει το περιεχόμενο του εξυπηρετητή. Στις Η.Π.Α. οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι edu (=educational), gov (=government), org (=organizations), com (=commercial), net (=network), mil (=military), int (=International organizations) και σπανιότερα us (=united states). Στον υπόλοιπο κόσμο επικρατεί μία μάλλον άναρχη κατάσταση κατά την οποία η κατάληξη δηλώνει μόνο την χώρα στην οποία βρίσκεται ο εξυπηρετητής και έτσι το περιεχό-

μενο του ιστότοπου δεν είναι κατ' ανάγκη φανερό. Μόνο στην Μεγάλη Βρετανία έχει καθιερωθεί ένα σύστημα παρόμοιο με αυτό των Η.Π.Α. κατά το οποίο αν και όλες οι διευθύνσεις στην χώρα καταλήγουν σε uk (=united kingdom), υπάρχει μία παραλήγουσα η οποία δηλώνει το περιεχόμενο του εξυπηρετητή. Χρησιμοποιούνται δηλαδή τα αρχικά ac (=academic), sch (=school), org (=organization) για ακαδημαϊκά ιδρύματα και οργανισμούς, co (=commercial), ltd, plc, net για εμπορικούς εξυπηρετητές.

Έτσι λοιπόν και σε μεγάλο ποσοστό υπάρχει ένας τρόπος για να μπορεί ο χρήστης του Διαδικτύου να γνωρίζει το περιεχόμενο και την ποιότητα ενός ιστότοπου πριν καν τον επισκεφθεί. Για παράδειγμα, άλλη βαρύτητα έχει μία ιστορική ιστοσελίδα που βρίσκεται σε κάποιο πανεπιστήμιο (κατάληξη edu) και άλλη μία ιστοσελίδα με το ίδιο θέμα που είναι μέρος ενός εμπορικού ιστότοπου (κατάληξη com). Φυσικά, αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι δηλωμένοι com ιστότοποι είναι κατ' ανάγκη χαμηλής ποιότητας. Απλώς ο ιστορικός πρέπει να είναι προσεκτικός και να εξετάζει λεπτομερώς το περιεχόμενο ενός ιστότοπου πριν το χρησιμοποιήσει, όπως άλλωστε εξετάζει οποιαδήποτε άλλη πηγή. Για παράδειγμα, αλλιώς θα αξιολογήσει κανείς ένα βιβλίο που αντικρούει την ελληνικότητα των Αρχαίων Μακεδόνων και είναι γραμμένο από εκπαιδευμένο ιστορικό και αλλιώς έναν βιβλίο που είναι φανερά προπαγανδιστικό, χωρίς τεκμηρίωση. Με τον ίδιο τρόπο, αλλιώς θα αξιολογήσει έναν ιστότοπο που είναι φανερό ότι είναι προπαγανδιστικός και αλλιώς έναν παρόμοιο ιστότοπο που οι σελίδες του είναι γραμμένες από ιστορικούς ερευνητές.

Συνεχής Ενημέρωση: Λίστες και Ομάδες Συζητήσεων

Αρχικά, το Διαδίκτυο σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε με κύριο στόχο την ενημέρωση, την ανταλλαγή απόψεων και την συνεργασία ανάμεσα σε επιστήμονες. Ο ίδιος στόχος εξυπηρετείται και σήμερα μέσω των Ηλεκτρονικών Διασκέψεων που διακρίνονται σε ελεύθερες και ελεγχόμενες Ταχυδρομικές Λίστες Συζητήσεων (Discussion Lists/Groups). Οι Λίστες Συζητήσεων ονομάζονται ελεύθερες όταν ο καθένας μπορεί να εγγραφεί σε αυτές αφού στείλει ένα απλό μήνυμα σε μία συγκεκριμένη διεύθυνση του Διαδικτύου. Αντιθέτως, για να λάβετε μέρος σε μία ελεγχόμενη Λίστα Συζητήσεων πρέπει μαζί με το μήνυμά σας να δώσετε και άλλα στοιχεία που θα σας ζητηθούν (π.χ. ιδιότητα, σχολή, δημοσιεύσεις, ερευνητικά ενδιαφέροντα κλπ.). Οι ελεγχόμενες Λίστες δεν αποκλείουν συνήθως κανέναν που θα ήθελε να παρακολουθήσει τις συζητήσεις, απλώς οι υπεύθυνοι τους θέλουν να γνωρίζουν ποιοι είναι αυτοί που επιθυμούν να γίνουν μέλη της συγκεκριμένης Λίστας. Η κάθε Λίστα δέχεται μηνύματα που αφορούν μόνο την θεματολογία για την οποία έχει δημιουργηθεί. Για παράδειγμα στην ελεύθερη CLASSICS οι συζητήσεις αφορούν την ελληνορωμαϊκή εποχή και την μελέτη της ενώ η ελεγχόμενη H-DIPLO αφορά διεθνή διπλωματικά θέματα. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία, οι συζητήσεις στις λίστες γίνονται στα αγγλικά ακόμη και εάν οι λίστες αφορούν Ιστορίες άλλων κρατών (όπως η RUSSIAN-STUDIES). Βέβαια αυτό δεν αποκλείει και την χρήση, για παράδειγμα, των γαλλικών στην λίστα H-FRANCE.

Οι κυριότερες γενικές λίστες βρίσκονται στο YAHOO <http://groups.yahoo.com/> και στο GOOGLE (μαζί με τα παλιά USENET groups) <http://groups.google.com/>. Οι ακαδημαϊκές λίστες για τις ανθρωπιστικές και τις κοινωνικές επιστήμες των αμερικανικών πανεπιστημίων ανήκουν στο H-NET <http://www.h-net.org/> ενώ των βρετανικών στο <http://www.jiscmail.ac.uk/>.

Η εγγραφή σας σε μία Λίστα (Discussion List) είναι απλή υπόθεση. Συμπληρώνετε ένα απλό ηλεκτρονικό έντυπο με τα στοιχεία σας και κυρίως την ηλεκτρονική ταχυδρομική σας διεύθυνση (e-mail). Μετά από λίγα λεπτά ή μερικές ώρες θα λάβετε ένα μήνυμα καλωσορίσματος από τον υπεύθυνο της Λίστας και σχεδόν ταυτοχρόνως θα αρχίσετε να λαμβάνετε

στο ταχυδρομικό σας κουτί μηνύματα που στέλνονται από μέλη της Λίστας προς όλους τους υπόλοιπους. Τα μηνύματα αυτά μπορεί να είναι ερωτήσεις (π.χ. μήπως έχει κανείς διαβάσει το τάδε βιβλίο), απαντήσεις σε προηγούμενα ερωτήματα ή διαφορετικές απόψεις από αυτές που εκφράστηκαν από άλλα μέλη της Λίστας για συγκεκριμένο θέμα. Μια επιλογή από Λίστες Συζητήσεων που αφορούν την Ιστορία και την Αρχαιολογία μπορείτε να δείτε στην ειδική σελίδα του ANISTORITON <http://www.anistor.gr/english/main/Mlists.htm> .

Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ

Μετά την ολοκλήρωση της ιστορικής εργασίας ή διατριβής και τις διορθώσεις που θα γίνουν από τους επιβλέποντες είναι πράγματι κρίμα να πετάξει κανείς μόχθο μηνών ή και ετών στην λήθη. Σήμερα, πρέπει όλες οι εργασίες να δημοσιεύονται έτσι ώστε ο συγγραφέας να διαβάζετε από όλους τους ενδιαφερόμενους αλλά και να δέχεται κριτική από πολλούς. Ο μόνος τρόπος δημοσιοποίησης μια εργασίας με ελάχιστο κόστος είναι η ηλεκτρονική της δημοσίευση, κυρίως στο Διαδίκτυο. Εδώ και πολλά χρόνια, έχουμε επιχειρηματολογήσει υπέρ της ηλεκτρονικής δημοσίευσης {Demetris Loizos, “Internet Publications?” *Anistoriton* V971, 14 November 1997, <http://www.anistor.gr/english/enback/v971.htm> [Επίσκεψη: 30 Νοεμβρίου, 2011]} ιστορικών εργασιών αλλά, γιατί όχι, και διατριβών.

Η ηλεκτρονική δημοσίευση ενός κειμένου προϋποθέτει την δημιουργία τουλάχιστον μίας ιστοσελίδας και, συνεπώς, θα πρέπει να έχετε αγοράσει συνδρομή με κάποιον παροχέα ο οποίος θα φιλοξενήσει και την σελίδα σας. Στο Διαδίκτυο υπάρχουν εταιρείες οι οποίες παρέχουν χώρο για ιστοσελίδες δωρεάν. Δυστυχώς, όμως, θέτουν μεγάλους περιορισμούς (π.χ. μόνο μερικούς αναγνώστες ή προσβάσεις ανά μέρα και/ή πολλές και ενοχλητικές διαφημίσεις) και έτσι σας εκβιάζουν, κατά κάποιον τρόπο, για να αγοράσετε χώρο στους ιστότοπούς τους. Γι’ αυτόν τον λόγο σας προτείνουμε ανεπιφύλακτα να γίνεται συνδρομητής κάποιου μεγάλου παροχέα και να αποκτήσετε δικό σας μόνιμο χώρο στο Διαδίκτυο χωρίς διαφημίσεις. Παρ’ όλα αυτά μπορείτε να δημιουργήσετε εύκολα και δωρεάν μερικές δικές σας ιστοσελίδες στις εταιρείες <http://www.110mb.com/> και <http://www.php0h.com/>.

Για να δημοσιεύσετε την εργασία σας στο Διαδίκτυο πρέπει πρώτα να την μετατρέψετε στην γλώσσα που καταλαβαίνουν οι φυλλομετρητές (browsers) που είναι γνωστή ως HTML. Έτσι, οι ιστοσελίδες και κατ’ επέκταση το κείμενό σας θα μπορεί να διαβάζεται από τον π.χ. Internet Explorer. Ο πιο εύκολος τρόπος για να γίνει η μετατροπή αυτή είναι να ανοίξετε το κείμενό σας στον κειμενογράφο σας (π.χ. Word) και να το φυλάξετε σε μορφή HTML ή HTM. Παραδείγματος χάριν, στο Word 2003 επιλέξτε ‘Αρχείο\Αποθήκευση ως ιστοσελίδα’. Μετά ανοίξτε τον φυλλομετρητή σας (π.χ. Internet Explorer) και επιλέξτε ‘Αρχείο\Ανοιγμα’. Βρείτε στον δίσκο σας την ιστοσελίδα που μόλις αποθηκεύσατε και ανοίξτε την για να δείτε πως θα παρουσιάζετε στο Διαδίκτυο.

Για να δημοσιεύσετε την ιστοσελίδα σας στο Διαδίκτυο, ακολουθείστε τις οδηγίες του παροχέα σας για να την ανεβάσετε στον χώρο που θα σας έχει διατεθεί μαζί με την συνδρομή σας.

Με την χρήση του κειμενογράφου, βέβαια, η σελίδα μας θα είναι στην πιο απλή μορφή. Για να γίνει μια πραγματική ιστοσελίδα με χρώματα και εικόνες πρέπει να ασχοληθείτε λίγο παραπάνω. Δηλαδή, να μάθετε λίγο την (πολύ εύκολη) γλώσσα των ιστοσελίδων (HTML) και να χρησιμοποιήσετε κάποιο πρόγραμμα δημοσίευσης ιστοσελίδων. Το πιο εύκολο και δωρεάν πρόγραμμα δημιουργίας ιστοσελίδων είναι το KOMPOZER <http://kompozer.net/>. Για να μάθετε την χρήση της HTML αγοράστε ένα βιβλίο για την

HTML στα ελληνικά (φροντίστε να αναφέρει ότι είναι για απολύτως αρχάριους) ή μελετήστε τις ακόλουθες ιστοσελίδες για εύκολη εκμάθηση της HTML.

Εκμάθηση της HTML για αρχάριους:

<http://www.accessv.com/~email/webpages/>

<http://www.doghousestudio.com.au/Ozwebweaver/>

Εάν χρειαστείτε ένα πρόγραμμα FTP για να ανεβάσετε τις σελίδες σας προτιμείτε το δωρεάν διανεμόμενο WS_FTP LE (ΠΡΟΣΟΧΗ: αυτό με την κατάληξη LE) από την διεύθυνση <http://www.wsftple.com/> ή http://www.oldversion.com/download-WS-FTP-Limited-Edition-WS_FTP-LE-6.html.

Άλλος τρόπος δημοσίευσης στο Διαδίκτυο είναι με την μετατροπή του κειμένου σας σε αρχείο PDF. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το δωρεάν διανεμόμενο πρόγραμμα PrimoPDF από τον ιστότοπο <http://www.primopdf.com/>. Το πρόγραμμα αυτό μετατρέπει αρχεία Word σε οποιαδήποτε γλώσσα, συμπεριλαμβανομένων των μονοτονικών και πολυτονικών ελληνικών. Μετά την εγκατάσταση ανοίξτε ένα κείμενο στο Word. Επιλέξτε 'Εκτύπωση' και από τους εκτυπωτές επιλέξτε τον PrimoPDF (οδηγό εκτυπώσεως) που έχει δημιουργηθεί από την εγκατάσταση. Το PDF κείμενο είναι έτοιμο. Εναλλακτικά, θα πρέπει να επενδύσετε στην αγορά του Adobe Acrobat full version <http://www.adobe.com/>. Προσοχή! Μην μπερδεύετε αυτό το πρόγραμμα με το δωρεάν διανεμόμενο Adobe Acrobat Reader <http://www.adobe.com/products/reader.html>, το οποίο απλώς διαβάζει τα αρχεία PDF που θα δημιουργήσετε με το Adobe Acrobat full version.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η συγγραφή της Ιστορίας είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο και κοπιαστικό έργο που απαιτεί θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις, οργάνωση, μεθοδικότητα και μεγάλη προσοχή. Τον 21^ο αιώνα ο ιστορικός πρέπει να χρησιμοποιήσει την υψηλή τεχνολογία και κυρίως τον ηλεκτρονικό υπολογιστή για να πραγματοποιήσει την έρευνα του γρηγορότερα, να γράψει και να διορθώσει το ιστορικό κείμενο ταχύτερα, να αφιερώσει περισσότερο χρόνο στην έρευνα και στην μελέτη των πηγών του. Παρ' όλα αυτά, ο υπολογιστής δεν μπορεί να αντικαταστήσει τις μεθόδους ιστορικής έρευνας που χρησιμοποιούνται από την εποχή του Θουκυδίδη. Απλώς παραμένει ένα εξαιρετικά χρήσιμο και εύχρηστο εργαλείο για τον σημερινό ιστορικό.

Ο επιμελής φοιτητής και ο υποψήφιος διδάκτωρ Ιστορίας που θα ακολουθήσει προσεκτικά και με επιμέλεια τις οδηγίες που περιέχονται στον παρόντα οδηγό θα συγγράψει μια τουλάχιστον ικανοποιητική ιστορική εργασία ή διατριβή. Η τελειοποίηση των ερευνητικών δεξιοτήτων, της αναλύσεως και αξιολογήσεως των πηγών και της γλαφυρής ιστορικής συγγραφής, όμως, απαιτούν χρόνο και συνεχή εξάσκηση. Όσο περισσότερο διορθώνετε τα κείμενά σας και γενικά ασχολείστε με την συγγραφή, τόσο περισσότερο θα βελτιώνετε το συγγραφικό σας στυλ και θα μεστώνει ο γραπτός σας λόγος αλλά και θα αυξάνονται οι αναγνώστες σας ενώ το κείμενό σας θα αντέχει στον χρόνο.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Αναθεώρηση: Ιανουάριος 2012

Γενικές Διευθύνσεις για τον Ιστορικό

History on Line <http://ihr.sas.ac.uk/search/>
 Historical Text Archive <http://historicaltextarchive.com/>
 Internet history Sourcebook <http://www.fordham.edu/halsall/>
 Scholars' Guide to WWW <http://tiger.uic.edu/~rjensen/index.html>

Αρχαία Ιστορία

Ancient History Resources <http://www.historesearch.com/ancient.html>
 Electronic Resources for Classicists: The Second Generation
<http://www.tlg.uci.edu/index/resources.html>
 Perseus Digital Library <http://www.perseus.tufts.edu/>
 Resources for Classical Studies <http://www.library.vanderbilt.edu/central/classics.html>

Βυζαντινή και Μεσαιωνική Ιστορία

Byzance Web <http://byzance.dr10.cnrs.fr/>
 Byzantina <http://www.byzantina.com/>
 The Labyrinth: Resources for Medieval Studies
<http://www.georgetown.edu/labyrinth/labyrinth-home.html>
 Medieval & Renaissance History Resources <http://www.snowcrest.net/jmike/medieval.html>

Νεώτερη Ιστορία

History of Modern Greece: Primary Documents
http://eudocs.lib.byu.edu/index.php/History_of_Greece:_Primary_Documents
 The WWI Document Archives <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/>
 World War II Resources <http://www.ibiblio.org/pha/>

Βιβλιογραφία

Ανίστωρ. Ελληνική Ιστορική Βιβλιογραφία, 1975-2004. [ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ]:
<http://users.hol.gr/~dilos/anistor/software/istoriki/filis.htm>

Βιβλιοθήκες και Αρχεία

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη <http://www.ascsa.edu.gr/gennadius/www.htm>
 Γενικά Αρχεία του Κράτους <http://gak.att.sch.gr/>
 Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας <http://www.nlg.gr/>
 Μουσείο Μπενάκη <http://www.benaki.gr/>

Κύριοι Ανοικτοί Δημόσιοι Κατάλογοι Βιβλιοθηκών

Αμερικανική Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου <http://catalog.loc.gov/>
 Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Χαϊδελβέργης <http://www.ub.uni-heidelberg.de/>
 Βρετανική Βιβλιοθήκη <http://www.bl.uk/catalogues/blpc.html>
 Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας <http://www.bnf.fr/>
 Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος <http://www.nlg.gr/>

Εγκυκλοπαίδειες-Λεξικά- Γενικές Πληροφορίες

Αγγλο-ελληνικά και ελληνο-αγγλικά Λεξικά <http://www.kypros.org/cgi-bin/lexicon>
 Αγγλο-ελληνικό Λεξικό <http://www.ectaco.com/online/diction.php3?lang=5>
 Αγγλο-ελληνικό Λεξικό <http://www.fora.gr/lexiko/>

Αγγλο-ελληνικό Λεξικό <http://www.lib.uchicago.edu/efts/Woodhouse/>
 Britannica <http://www.britannica.com/>
 Ευρετήριο Ελλάς <http://dir.forthnet.gr/>
 Λεξικά (για κατέβασμα στον Η/Υ σας) <http://www.freelang.net/dictionary/index.html>
 Λατινικό Λεξικό <http://www.nd.edu/~archives/latgramm.htm>
 Magenta <http://www.magenta.gr/> (πληροφορίες για προϊόν)
 Merriam-Webster Dictionary <http://www.m-w.com/home.htm> ή <http://www.webster.com/>
 Reference Desk <http://www.refdesk.com/>
 Reference Sources <http://www.nova.edu/library/eleclib/readyref.htm>
 Reference <http://www.reference.com/>

Περιοδικά και Εφημερίδες (τίτλοι ή/και κείμενα)

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης <http://www.ekt.gr/>
 Για περισσότερες βάσεις άρθρων ξενόγλωσσών περιοδικών δείτε τις ειδικές σελίδες του ANISTORITON <http://www.anistor.gr/english/journals/journalsframes.htm>

Διεθνείς Εφημερίδες <http://www.newspapers.com>
 Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών <http://www.eie.gr/>
 Ελληνικές εφημερίδες και περιοδικά <http://www.mme.gr/> .
 New York Times <http://www.nytimes.com/>
 The Times (London) <http://www.timesonline.co.uk/>

Λίστες και Ομάδες Συζητήσεων

H-NET <http://www.h-net.org/>
 JISC <http://www.jiscmail.ac.uk/>.
 YAHOO Groups <http://groups.yahoo.com/>
 GOOGLE Groups (μαζί με τα παλιά USENET groups) <http://groups.google.com/>

Γενικοί Οδηγοί του Διαδικτύου

<http://www.internet-guide.co.uk/>

Βιβλιοπωλεία

Amazon USA <http://www.amazon.com/>
 Amazon CA <http://www.amazon.ca/>
 Amazon UK <http://www.amazon.co.uk/>
 Amazon DE <http://www.amazon.de/>
 Amazon AT <http://www.amazon.at/>
 Amazon FR <http://www.amazon.fr/>
 Barnes and Nobles (USA) <http://www.barnesandnoble.com/>
 Oxbow Books <http://www.oxbowbooks.com/>
 UK Blackwell's <http://bookshop.blackwell.co.uk/>
 USA Powell's <http://www.powells.com/>
 Για εξαντλημένα ή χρησιμοποιημένα βιβλία συνήθως σε φτηνές τιμές:
 Bookfinder.com <http://www.bookfinder.com/>
 Alibris <http://www.alibris.com/>
 AbeBooks <http://www.abebooks.com/>

**ΟΔΗΓΟΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ/ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ**

Αναθεώρηση: Ιανουάριος 2012

Διάβασε Πρώτα

Στην κατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τα δέκα βιβλία (στα ελληνικά και αγγλικά) στην Αρχαία, Βυζαντινή/Μεσαιωνική και Νεώτερη Ιστορία που, κατά την γνώμη μας, πρέπει απαραίτητως να έχει μελετήσει ο τελειόφοιτος πριν λάβει το πρώτο του πτυχίο στην Ιστορία. Όλα τα βιβλία κυκλοφορούν στην ελληνική βιβλιοαγορά ή μπορούν να αγοραστούν από τα ξενόγλωσσα διαδικτυακά βιβλιοπωλεία. Κάποια από αυτά που αναφέρουμε στην αγγλική γλώσσα μπορεί να έχουν μεταφραστεί και στα ελληνικά. Εξαντλημένα ξενόγλωσσα βιβλία μπορείτε να αγοράσετε σε φτηνές γενικά τιμές μέσω του BookFinder στην διεύθυνση <http://www.bookfinder.com>

Αρχαία Ιστορία: Διάβασε Πρώτα

- Cary, M. and H. H. Scullard. *A History of Rome*. 3rd Ed. London: Macmillan, 1975.
 Goodman, Martin. *The Roman World 44BC-AD180*. London: Routledge, 1997.
 Grimal, Nicolas. *A History of Ancient Egypt*. Oxford: Blackwell, 1992.
 Λοΐζος, Δημήτρης. *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί Λαοί*. [ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ]: <http://users.hol.gr/~dilos/ellada/ellada.htm>
 Rostovtzeff, M. *The Social and Economic History of the Roman Empire*. 2nd Ed. Oxford: Clarendon, 1957.
 Treuil, René. *Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου*. Αναθεωρημένη Ελληνική Έκδοση. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1996.
 Triger, B. G, et al. *Ancient Egypt. A Social History*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983.
 Roux, George. *Ancient Mesopotamia*. 3rd. Ed. London: Penguin, 1992.
 Sealey, Raphael. *A History of the Greek City States 700-338 B.C*. Berkeley, Ca.: Univ. of California Press, 1976.
 Shipley, Graham. *The Greek World After Alexander 323-30 B.C.*. London: Routledge, 2000.

Βυζάντιο και Δυτικός Μεσαίονας: Διάβασε Πρώτα

- Bloch, Marc. *Feudal Society [Translation of La société féodale]*. 2 vols. Chicago: Chicago Univ. Press, 1964.
 Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Ι. *Βυζαντινή Ανατολή και Λατινική Δύση [Μετάφραση του Byzantine East and Latin West]*. Αθήνα: Εστία, 1976;
 ή
 Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Ι. *Μεσαιωνικός δυτικός πολιτισμός και οι κόσμοι του Βυζαντίου και Ισλάμ [Μετάφραση του Medieval Western Civilization and the Worlds of Byzantium and Islam]*. Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 1993.
 Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*. 3 Τόμοι. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1991-1992.
 Λαΐου-Θωμαδάκη, Αγγελική. *Η αγροτική κοινωνία την Βυζαντινή εποχή [Μετάφραση του Peasant Society in the Late Byzantine Empire]*. Αθήνα: Μορφ. Ίδρυμα Εθνικής Τραπ. Ελλάδος, 1987.
 Le Goff, Jacques. *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης [Μετάφραση του Civilisation de l'Occident Médiéval, 400-1500]*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1993.
 Obolensky, Dimitri. *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500-1453*. N. York: St. Vladimir's Seminary Press, 1971.

- Runciman, Steven. *The Fall of Constantinople, 1453*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, Canto Edition, 1990.
- Runciman, Steven. *A History of the Crusades*. 3 vols. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1951.
- Tierney, Brian and Sidney Painter. *Western Europe in the Middle Ages, 300-1475*. 5th Edition. N. York: McGraw-Hill, 1992.
- White, Lynn T. Jr. *Medieval Technology and Social Change*. 1962 Ed. London: Oxford Univ. Press, 1980.

Νεώτερη Ιστορία: Διάβασε Πρώτα

- Doyle, William. *The Old European Order, 1660-1800*. 2nd Edition. Oxford: Oxford Univ. Press, 1992.
- Green, V. H. H. *Renaissance and Reformation*. Revised Edition. London: Arnold, 1974.
- Grenville, J. A. S. *A History of the World in the Twentieth Century*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1994.
- Hobsbawm, E. J. *The Age of Revolution, 1789-1848*. 1962 Edition. London: Penguin, 1977.
- Jelavich, Barbara. *History of the Balkans. 18th & 19th Centuries. The 20th Century*. 2 vols. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1983.
- Kohn, Hans. *The Idea of Nationalism*. 1946 Edition. Toronto: MacMillan, 1969.
- Rudé, George. *The Crowd in the French Revolution*. 1959 Edition. Westport, Conn.: Greenwood, 1986.
- Sugar, Peter F. *Southeastern Europe under the Ottoman Rule, 1354-1804*. Seattle: Univ. of Washington Press, 1977.
- Schumpeter, Joseph A. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. 3rd Edition. N. York: Harper, 1950.
- Taylor, A. J. P. *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*. 1954 Edition. Oxford: Oxford Univ. Press, 1971.

Γενική Ιστορική Βιβλιογραφία

- Historical Abstracts*. Santa Barbara, Ca.: ABC-Clio, 1955-.
- Norton, Mary Beth and Pamela Gerardi. Eds. *Guide to Historical Literature (The American Historical Association's)*. 2 vols. N. York: Oxford Univ. Press, 1995.

Γενικά Ιστορικά Έργα

- Η ιστορία του ελληνικού έθνους*. 16 τόμοι σε 17 τόμους. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1970-2000.
- Boardman, John. Ed. *The Oxford History of the Classical World*. Oxford: Oxford Univ. Press, 1986.
- Langer, William L. and Peter N. Stearns. Eds. *The Encyclopedia of World History with CDROM*. 6th Ed. N. York: Houghton Mifflin Company, 2001.
- The Cambridge Ancient History*. 3rd Ed. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1970-2006.
- The New Cambridge Medieval History*. N. York: Cambridge Univ. Press, 1995.
- The New Cambridge Modern History*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1970-.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Αρχαία Ιστορία

- Bowder, Diana. Ed. *Who was who in the Greek World 776B.C.-30B.C.*. Ithaca, N.Y.: Cornell Univ. Press, 1982.
- Bowder, Diana. Ed. *Who was who in the Roman World 753B.C.-A.D. 476*. Ithaca, N.Y.: Cornell Univ. Press, 1980.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Βυζαντινή και Μεσαιωνική Ιστορία

- Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Εισαγωγή στην Μεσαιωνική Ιστορία και την μελέτη της*. 2^η Έκδ. Θεσ/νίκη: Βάνιας, 1988.
- Paetow, Louis John. *A Guide to the Study of medieval History*. Millwood, NY: Kraus Reprint, 1980 (Reprint of 1931 Edition).
- Boyce, Gray Cowan. *Literature of medieval History, 1930-1975: A Supplement to Louis John Paetow "A Guide to the Study of medieval History."* 5 vols. Millwood, NY: Kraus Reprint, 1980.
- Fines, John. Ed. *Who's who in the Middle Ages*. N. York: Stein & Day, 1980.
- International Medieval Bibliography*. Leeds: Univ. of Leeds, 1967.
- Kazhdan, Alexander P. Ed. *Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.
- Powel, James M. *Medieval Studies: An Introduction*. Syracuse, NY: Syracuse Univ. Press, 1976.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Νεώτερη ιστορία

- Catalogue général des livres imprimés: Auteurs*. 231 vols. Paris : Imprimerie nationale, 1900-1981.
- Coppa, Frank K. J. and William Roberts. *Modern Italian History. An Annotated Bibliography*. Westport, CT: Greenwood, 1990.
- Deutsche Bibliographie. Halbjahres-Verzeichnis 1953-*. Frankfurt a. M.: Buchöndler-Vereinigung, 1953-.
- Deutsche Nationalbibliographie. Leipzig: Börsenverein der Deutschen Buchändler, 1931-*.
- Allgemeine deutsche Biographie*. 56 vols. Leipzig: Dunker, 1875-1912.
- Dictionnaire de biographie française*. Τομ. 1-. Paris: Letouzey et Anvé, 1933-.
- Dizionario biografico degli italiani*. Τομ. 1-. Roma: Instit. Della Enciclopedia Italiana, 1960-.
- Neue Deutsche Biographie*. Τομ. 1-. Berlin: Duncker & Humbolt, 1953-.
- Who's Who in France. Τομ. 1 (1953/1954). Paris: Lafitte, 1953-.
- Who's Who in Germany. 1ος (1956). Munich: Who's Who, 1955-.
- Aufricht, Hans. *Guide to the League of Nations Publications. A Bibliographic Survey of the Work of the League: 1920-1947*. N. York: AMS Press, 1966.
- UNDEX. *United Nations Documents Index*. Vol. 1-. N. York: United nations, 1950-.
- Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια*. 40 τόμοι. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1979-1985.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Ανατολική Ευρώπη και Ρωσία

- Paxton, John. *Companion to Russian History*. N. York: Facts on File, 1983.
- ABSEES. *Soviet & East European Abstarcts*. Vol. 1 (1970-). Oxford: Oxford Microform Publications, 1970-.
- The American Bibliography of Slavic and East European Studies*. 1967-. Stanford, Ca.: American Association for the Advancement of Slavic Studies, 1972-.
- Langer, William L. Ed. *An Encyclopaedia of World History: Ancient medieval and Modern. Chronologically Arranged*. 5th ed. Boston: Houghton Mifflin, 1972.
- Statesman's Yearbook*. N. York: St. Martin's, 1864-
- Διγκαβές, Γ. *Αλμανάκ*. Θεσσαλονίκη: 1990-.

Βιογραφία Γενικά

- Biography Index*. N. York: Wilson, 1949-.
- Current Biography*. N. York: Wilson, 1940-.
- Who's Who*. N. York: St. Martin's Press, 1906-.

Who was Who. London: Adams & Chas. Black, 1920-.

Ιστορική Στατιστική

Loren Haskins and Kirk Jeffrey. *Understanding Quantitative History*. London: The MIT Press, 1990.

Mitchel, B. R. *European Historical Statistics. Europe, 1750-1988*. N. York: Stockton Press, 1996.

Demographic Yearbook. Annuaire Démographique. 1948-. N. York: United Nations Statistical Office, 1948-.

McCarthy, Justin. Ed. *The Arab World, Turkey and the Balkans, 1878-1914: A Handbook of Historical Statistics*. Boston: Hall, 1982.

Statistical Yearbook. Annuaire Statistique. 1948-. N. York: United Nations Statistical Office, 1948-.

Ιστορικοί Άτλαντες

Άτλαντας Νεώτερης Ελληνικής και Παγκόσμιας Ιστορίας. Αθήνα: Γεωγραφικό Ινστιτούτο Σωκράτη Αγγελέτου, 1986.

Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Χάρτες πρώιμης βυζαντινής περιόδου (324-565)*. Θεσ/κη: Βάνιας, 1991.

Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Χάρτες μέσης βυζαντινής περιόδου (565-1081)*. Θεσ/κη: Βάνιας, 1991.

Καρολίδης, Παύλος. *Ιστορικός Άτλας [Προϊστορία-1945]*. Αθήνα: Λουκόπουλος, [1927-1982;].

Παγκόσμιος Ιστορικός Άτλαντας [Προϊστορία-1990]. Μετάφραση του *The Concise Atlas of World History*. [Times Books, 1982]. Λευκωσία: Φιλίππιδης, 1994.

Overy, Richard. Ed. *Hammond Atlas of World History*. 6th Ed. London: Times Books, 2002.

Past Worlds. The Times Atlas of Archaeology. London: Times Books, 1995.

Morkot, Robert. *The Penguin Historical Atlas of Ancient Greece*. London: Penguin, 1996.

Manley, Bill. *The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt*. London: Penguin, 1996.

Scarre, Chris. *The Penguin Historical Atlas of Ancient Rome*. London: Penguin, 1995.

Οδηγοί Βιβλίων

Library of Congress Subject Headings. 13th Ed. Washington: Library of Congress, 1990.

Sheehy, Eugene P. *Guide to Reference Books*. 10th Ed. Chicago: American Library Association, 1986.

Τίτλοι και Ευρετήρια Περιοδικών

Academic Index [1985-].

Arts & Humanities Citation Index (AHCI) [1977-]. Philadelphia: Institute for Scientific Information, 1978-.

Bibliographic Index. N. York: Wilson, 1945-.

The Combined Retrospective Index Set to Journals in History, 1838-1974. 11 vols. Washington, DC: Carrollton Press, 1977.

Essay and General Literature Index. 1900 to date. N. York: Wilson, 1934-.

Humanities Index. N. York: Wilson, 1975-.

Nineteenth Century Reader's Guide to periodical Literature [1890-1922]. 2 vols. N. York: Wilson, 1944.

Poole's Index to Periodical Literature [1802-1906]. 6 vols. Boston: Houghton, 1888-1908.

Reader's Guide to periodical Literature. N. York: Wilson, 1905-.

Social Science & Humanities Index. N. York: Wilson, 1966-1974.

Social Sciences Citation Index [1972-]. Philadelphia: Institute for Scientific Information, 1978-.

Ulrich's International Periodicals Directory. N. York: Bowker, Latest Edition.

Τίτλοι και Ευρετήρια Εφημερίδων

Παναγιώτης Χριστόπουλος, Επιμ. *Κατάλογος. Εφημερίδες αποκείμενες στην Βιβλιοθήκη της Βουλής.* Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, 1993.

New York Times Index. N. York: N. York Times, 1851-.

Palmer's Index to the Times [London] Newspaper 1790-June 1941. London: Palmer, 1868-1943.

The Times Index 1785-1789. Reading: Research Publications, 1978-1981.

The Times Index July 1941-. Reading: Research Publications, 1941-.

Γραμματικές, Λεξικά και Εγκυκλοπαίδειες

Η Ελληνική Γλώσσα

Δ. Δημητράκου. *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης.* 9 Τόμοι ή 15 Ημίτομοι. Αθήνα: Δημητράκος/Τεγόπουλος-Ασημακόπουλος, 1954/1964/2002. (στο πολυτονικό)

Δ. Δημητράκου *Νέον Λεξικόν. Ορθογραφικόν και Ερμηνευτικόν.* 1 Τόμος. Αθήνα: Δημητράκος/Τεγόπουλος-Ασημακόπουλος, 1956/1965. (στο πολυτονικό)

Holton, David και Άλλοι. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας. Μετάφραση του Greek Grammar: A Comprehensive Grammar of the Modern Language.* 1997. Βασίλης Σπυρόπουλος. Μεταφρ. Αθήνα: Πατάκης, 1999. (στο μονοτονικό)

Ιορδανίδου, Α. Επιμ. *Οδηγός της Νεοελληνικής Γλώσσας.* Αθήνα: Πατάκης, 1999.

Καρζής, Θ. *Τα σωστά ελληνικά.* 4^η Έκδ. Αθήνα: Φιλιπότης, 1995.

Κριαράς, Εμμαουήλ. *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης δημοτικής.* Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1995.

Μείζον Ελληνικό Λεξικό. Αθήνα: Τεγόπουλος-Φυτράκης-Αρμονία, 1997. Ηλεκτρονική Έκδοση σε CD-ROM, 1997.

Σύγχρονο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Πατάκης, 1991.

Τζάρτζανος, Αχιλλέας. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής).* Αθήνα: Ο.Ε.Σ.Β, 1946-1953. Ανατύπωση Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1989. (στο πολυτονικό)

Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής).* Ανατύπωση εκδόσεως 1941 με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Παν/μιο Θεσ/κης, 1993. (στο πολυτονικό)

Τσοπανάκης, Αγαπητός. *Νεοελληνική Γραμματική.* Θεσσαλονίκη/Αθήνα: Κυριακίδη/Εστία, 1994. (στο πολυτονικό)

Εγκυκλοπαίδειες

Πάπυρος-Larousse-Britannica. 61 τόμοι και 2 τόμοι *Ελλάς.* Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, 1982-1998 [περιλαμβάνει και λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας]. Ηλεκτρονική Έκδοση σε CD-ROM, 2004.

Υδρία Παγκόσμια και Ελληνική. 55 Τόμοι. Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, 1978-1988.

Ξένες Γλώσσες

Αγγλικό-Ελληνικό και Ελληνικό-Αγγλικό Ηλεκτρονικό Λεξικό. 1 CD-ROM. Αθήνα: Magenda. *Random House Webster's College Dictionary.*

Stavropoulos, D. N. and A. S. Hornby. *Oxford English-Greek Learner's Dictionary.* Oxford: Oxford University Press, 1977.

Γαλλικό-Ελληνικό και Ελληνικό-Γαλλικό Ηλεκτρονικό Λεξικό. 1 CD-ROM. Αθήνα: Magenda.

- Ελληνο-Γαλλικό Λεξικό Κάουφμαν*. Αθήνα: Librairie Kauffmann, 2002.
- Le Petit Robert Dictionnaire de la langue française*. Paris : Le Robert, 1984.
- Γερμανο-Ελληνικό Μέγα Λεξικό Pons*. Stuttgart: E.K. Sprachen, 2008 (Αθήνα: Γρίβας).
- Γερμανικό-Ελληνικό και Ελληνικό-Γερμανικό Ηλεκτρονικό Λεξικό*. 1 CD-ROM. Αθήνα: Magenda.
- Wahrig Deutsches Wörterbuch*. Mosaic Verlag, 1980.
- Ιταλικό-Ελληνικό και Ελληνικό-Ιταλικό Ηλεκτρονικό Λεξικό*. 1 CD-ROM. Αθήνα: Magenda.
- Gavin Betts, *Teach Yourself Latin*. Kent: Hodder & Stoughton, 1986.
- Τσακαλώτος, Ε. Δ. *Λατινικό-Ελληνικό λεξικό*. Ανατύπωση εκδόσεως 1921. Αθήνα: Επικαιρότητα, [1995;].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Οι Κυριότερες Συντομογραφίες

1. Σύγχρονες Συντομογραφίες

& άλ.	και άλλοι
εικ.	εικόνα, εικόνες
εκδ., Εκδ.	εκδόσεις, εκδότης
έκδ., Έκδ.	έκδοση
επιμ., Επιμ.	Επιμέλεια, Επιμελητής
Ίδιο	Στο ίδιο έργο
κ. αλ.	και αλλού
κ. εξ.	και εξής
κεφ., Κεφ.	κεφάλαιο
κοκ	και ούτω καθ' εξής
μ.Χ.	μετά Χριστό
ό. π.	όπως παραπάνω
π.Χ.	προ Χριστού
περ.	περίπου
Πρβλ.	παράβαλε
σ.	σελίδα, σελίδες
σημ.	σημείωση
συμπλ.	συμπληρωμένη (έκδοση)
σχεδ., σχ.	σχέδιο
τεύχ.	τεύχος
τόμ.	τόμος, τόμοι
υποσ.	υποσημείωση

2. Συντομογραφίες βιβλιογραφο-τεχνικές

α) Γενικές

ι) Ελληνικές

αυτ.	=	αυτόθι	κ.ο.κ.	=	και ούτω καθ' εξής
βλ.	=	βλέπε	ό.π.	=	όπου παραπάνω
βλ. αν.	=	βλέπε ανωτέρω	πρβ.	=	παραβάλε
βλ. κατ.	=	βλέπε κατωτέρω	π.χ.	=	παραδείγματος χάρη
β.π.κ.	=	βλέπε πιο κάτω	σ., σελ.	=	σελίδα (-δες)
β.π.π.	=	βλέπε πιο πάνω	σημ.	=	σημείωση
έκδ.-εκδ.	=	έκδοση-εκδότης	στ.	=	στήλη
ένθ' αν.	=	ένθα ανωτέρω	τ.	=	τόμος
κ.ά.	=	και άλλα (άλλοι)	υποσ.	=	υποσημείωση
κ.ε.	=	και εξής	χ.τ.	=	χωρίς τόπο
κεφ.	=	κεφάλαιο	χφ., χφφ.	=	χειρόγραφο (-α)
κλπ.	=	και λοιπά	χ.χ.	=	χωρίς χρονολογία

ii) Λατινικές

ante		=	ανωτέρω, προηγουμένως	
ca.	=	circa	=	περίπου
cf.	=	confer	=	πρβ.
col.	=	columna	=	στήλη
ed., edd.	=	edidit, ediderunt	=	εξέδωσε, εξέδωσαν
ed. cit.	=	editio(ne) citata	=	η (στην) αναφερθείσα έκδοση

e.g.	= exempli gratia	= π.χ.
etc.	= et cetera	= κλπ.
f., ff.	= folio, folia	= φύλλο, φύλλα
facs.	= facsimile	= πανομοιότυπο
fasc.	= fasciculus	= τεύχος
ib., ibid.	= ibidem	= αυτόθι
id.	= idem	= ο ίδιος (ενν. συγγραφέας)
i.e.	= id est	= δηλ.
impr.	= imprimatur	= ας τυπωθεί
infra		= κατωτέρω, πιο κάτω
loc. cit.	= loco citato	= ένθ' αν., ό.π.
p., pp.	= pagina (-ae)	= σελίδα (-ες)
passim		= εδώ και εκεί, συχνά
sc.	= scilicet	= δηλ.
sq., sqq. ή seq., seqq.	= sequens, sequentia	= κ.ε.
s.a.	= sine anno	} εκδόσεως
s.l.	= sine loco	
s.n.	= sine nomine	= χωρίς όνομα συγγραφέα
s.v.	= sub voce	= στη λέξη, λήμμα
v.	= vide	= βλ.
v. inf.	= vide infra	= βλ. κατ.
v. s.	= vide supra	= βλ. αν., β.π.π.

B. Common Abbreviations Used in Footnotes, Bibliographies, Catalogs, and Reference Books

anon.	Anonymous
app.	appendix
art.	article (plural, arts.)
b.	born
bk.	book (plural, bks.)
bull.	bulletin
c.	copyright
ca.	<i>circa</i> , about, approximately. Used with approximate dates, e.g., "ca. 1804."
cf.	<i>confer</i> , compare. Used only when the writer wishes the reader to compare two or more works.
ch. or chap.	chapter (plural, chaps.)
col.	column (plural, cols.)
comp.	compiler (plural, comps.)
d.	died
diss.	dissertation
ed.	edition, editor (plural eds.)
e.g.	<i>exempli gratia</i> , for example
enl.	enlarged
et al.	<i>et alia</i> , and others
et seq.	<i>et sequens</i> , and the following
fac.	facsimile
fig.	figure (plural, figs.)
fr.	fragment
ibid.	<i>ibidem</i> , in the same place
id.	<i>idem</i> , the same (person)
i.e.	<i>id est</i> , that is
ill.	illustrated, illustration
infra below	(referring to a later point in the work)
l. or ll.	line(s)
loc. cit.	<i>loco citato</i> , in the place cited (referring to the same passage cited in an immediately previous footnote)
MS	manuscript (plural, MSS)
n.	note, footnote (plural, nn.)
n.d.	no date (of publication is given)
no.	number (plural, nos.)
n.p.	no place (of publication) or no publisher (is given)
n.s.	new series
o.p.	out of print
op. cit.	<i>opere citato</i> , in the work cited
o.s.	old series
p.	page (plural, pp.)
par.	paragraph (plural, pars.)
passim	here and there (throughout the work cited)
pseud.	pseudonym
pt.	part (plural, pts.)
q.v.	<i>quod vide</i> , which see
rev.	revised

rpt.	reprinted
sc.	scene
<i>sic</i> quotation)	so, thus (enclosed in brackets to indicate an error or unusual statement in a
supp.	supplement (plural, supps.)
supra	above (referring to an earlier point in the work)
trans.	translator
viz.	<i>videlicet</i> , namely
v. or vol.	volume (plural, vols.)
vs.	<i>versus</i> , against

Γ. ΤΟ ΔΕΚΑΔΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ ΝΤΙΟΥΙ

ΟΙ ΔΕΚΑ ΜΕΓΑΛΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ

- 000 Γενικά
- 100 Φιλοσοφία και συναφείς κλάδοι
- 200 Θρησκεία
- 300 Κοινωνικές Επιστήμες
- 400 Γλώσσα
- 500 Φυσικές Επιστήμες
- 600 Εφαρμοσμένες Επιστήμες (Τεχνολογία)
- 700 Καλές Τέχνες
- 800 Λογοτεχνία
- 900 Γεωγραφία -Ιστορία

ΟΙ ΕΚΑΤΟ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ

000 Γενικά

- 010 Βιβλιογραφίες και κατάλογοι βιβλίων
- 020 Βιβλιοθηκονομία
- 030 Γενικές εγκυκλοπαίδειες
- 040
- 050 Περιοδικά
- 060 Οργανισμοί, εταιρείες, μουσεία, κτλ.
- 070 Δημοσιογραφία, εφημερίδες, εκδοτική
- 080 Συλλογές δοκιμίων, διαλέξεων, συνεντεύξεων, κτλ.
- 090 Σπάνια βιβλία και χειρόγραφα βιβλία

100 Φιλοσοφία και συναφείς κλάδοι

- 110 Μεταφυσική
- 120 Γνώση, αιτία, σκοπός
- 130 Παραφυσικά φαινόμενα
- 140 Φιλοσοφικά συστήματα
- 150 Ψυχολογία
- 160 Λογική
- 170 Ηθική. (Φιλοσοφία της ηθικής)
- 180 Αρχαία, Μεσαιωνική και Ανατολική φιλοσοφία
- 190 Νεότερη Δυτική φιλοσοφία

200 Θρησκεία

- 210 Φυσική θρησκεία
- 220 Αγία Γραφή
- 230 Χριστιανική θεολογία
- 240 Χριστιανική ηθική και θεολογία της αφοσίωσης
- 250 Χριστιανική-εκκλησία και τάγματα
- 260 Χριστιανική κοινωνική και εκκλησιαστική θεολογία
- 270 Εκκλησιαστική ιστορία 280 Χριστιανικά δόγματα
- 290 Άλλες θρησκείες και συγκριτική θρησκεία. (Και μυθολογία)

300 Κοινωνικές Επιστήμες

- 310 Στατιστική
- 320 Πολιτικές επιστήμες

- 330 Οικονομία
- 340 Δίκαιο
- 350 Δημόσια διοίκηση
- 360 Κοινωνικά προβλήματα και υπηρεσίες
- 370 Εκπαίδευση
- 380 Εμπόριο, επικοινωνίες, μεταφορές
- 390 Ήθη και έθιμα. Λαογραφία

400 Γλώσσα

- 410 Γλωσσολογία
- 420 Αγγλική και αγγλοσαξονικές γλώσσες
- 430 Γερμανική και γερμανικές γλώσσες
- 440 Ρωμανικές γλώσσες και γαλλική
- 450 Ιταλική, ρωμανική και ραιτο-ρωμανική γλώσσα
- 460 Ισπανική και πορτογαλική γλώσσα
- 470 Λατινική γλώσσα
- 480 Αρχαία ελληνική και νεοελληνική γλώσσα
- 490 Άλλες γλώσσες

500 Φυσικές Επιστήμες

- 510 Μαθηματικά
- 520 Αστρονομία και συναφείς επιστήμες
- 530 Φυσική
- 540 Χημεία
- 550 Γεωλογικές επιστήμες
- 560 Παλαιοντολογία. Παλαιοζωολογία
- 570 Επιστήμες της ζωής. (Βιολογία)
- 580 Βοτανικές επιστήμες
- 590 Ζωολογικές επιστήμες

600 Εφαρμοσμένες Επιστήμες (Τεχνολογία)

- 610 Ιατρική
- 620 Μηχανική
- 630 Γεωργία
- 640 Οικιακή οικονομία και οικογενειακή διαβίωση
- 650 Διοικητική βοηθητικών υπηρεσιών
- 660 Χημική τεχνολογία
- 670 Βιομηχανία
- 680 Βιομηχανία προϊόντων για ειδική χρήση
- 690 Οικοδομές

700 Καλές Τέχνες

- 710 Αστική και τέχνη του τοπίου
- 720 Αρχιτεκτονική
- 730 Πλαστικές τέχνες. Γλυπτική.
- 740 Σχέδιο, διακοσμητική και ελάσσονες τέχνες
- 750 Ζωγραφική
- 760 Γραφικές τέχνες. Πολλαπλά
- 770 Φωτογραφία
- 780 Μουσική

790 Ψυχαγωγική και σκηνική τέχνη. Αθλητισμός

800 Λογοτεχνία

810 Αγγλόφωνη αμερικανική λογοτεχνία

820 Αγγλική και αγγλοσαξονική λογοτεχνία

830 Γερμανική λογοτεχνία

840 Λογοτεχνία των ρωμανικών γλωσσών και γαλλική λογοτεχνία

850 Λογοτεχνία των ιταλικών, ρωμανικών και ραιτο-ρωμανικών γλωσσών

860 Ισπανική και πορτογαλική λογοτεχνία

870 Λογοτεχνία των ιταλικών γλωσσών. Λατινική λογοτεχνία

880 Αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Νεοελληνική λογοτεχνία

890 Λογοτεχνία άλλων γλωσσών

900 Γεωγραφία. Ιστορία

910 Γενική γεωγραφία, ταξίδια, εξερευνήσεις

920 Βιογραφίες, γενεαλογία, εμβλήματα

930 Ιστορία του αρχαίου κόσμου

940 Ιστορία της Ευρώπης

950 Ιστορία της Ασίας

960 Ιστορία της Αφρικής

970 Ιστορία της Βόρειας Αμερικής

980 Ιστορία της Νότιας Αμερικής

990 Ιστορία των λοιπών περιοχών της γης

* * *

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΟΔΗΓΟ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Eco, Umberto. *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία*. Αθήνα: Νήσος, 1994.

Θεοφιλίδης, Χ. *Η συγγραφή επιστημονικής εργασίας*. Αθήνα: Δαρδάνος, 1995.

Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Εισαγωγή στην Τεχνική της Επιστημονικής Ιστορικής Εργασίας*. Θεσ/νίκη: Βάνιας, 1988.

Μεταλληνός, Γ. Δ. *Εγκόλπιον Επιστημονικής Έρευνας*. Αθήνα: Αρμός, 1994.

Ντελόπουλος, Κυριάκος. *Οργάνωσε την Βιβλιοθήκη σου*. Αθήνα: Gutenberg, 1987.

Μπέλλας, Θ. *Δομή και γραφή της επιστημονικής εργασίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Παππάς, Θ. *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2002.

Τσιμπούκης, Κ. Ι. *Τρόπος συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας*. 2^η Έκδ. Αθήνα: Έρευνα, 1986.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Badke, William B. *The Survivor's Guide to Library Research*. Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1990.

Barzun, Jacques and Henry F. Graff. *The Modern Researcher*. 4th Ed. N. York: Harcourt, Brace, Yovanovitch, 1985.

Benjamin, Jules R. *A Student's Guide to History*. 7th Ed. Boston: Bedford, 1998.

Boston University Department of History Writing Guide.

http://www.bu.edu/history/writing_guide.html [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Brundage, Anthgony. *Going to the Sources. A Guide to Historical Research and Writing*, 3rd Ed. Wheeling, Il.: Harlan, 2002.

Chicago/Turabian Documentation. The Writing Center. University of Wisconsin.

<http://www.wisc.edu/writing/Handbook/DocChicago.html> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Crouse, Maurice. Citing Electronic Information in History Papers. The University of Memphis. 27 March 2003. <http://cassian.memphis.edu/history/mcrouse/elcite.html> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Hacker, Diana and Barbara Fister. Research and Documentation on line.

<http://www.dianahacker.com/resdoc/> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Frick, Elisabeth. *History: Illustrated Search Strategy and Sources*. 2nd Ed. Ann Arbor. Michigan: Pierian Press, 1995.

Kumar, Ranjit. *Research Methodology. A Step by Step Guide for Beginners*. London: SAGE, 1996.

Lodewick, Alyssa E. "Penning The Past: Advice on Writing in the Historical Disciplines" Brown University, History Department.
http://www.brown.edu/Student_Services/Writing_Center/resources_writers/article_lodewick.html [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Marius, Richard. *A Short Guide to Writing about History*. N. York: Longman, 1999.

McDowell, W. H. *Historical Research. A Guide*. London: Longman, 2002.

Page, Melvin E. *A Brief Citation Guide for Internet Sources in History and the Humanities (Version 2.1)*. 20 February 1996. <http://www2.h-net.msu.edu/~africa/citation.html> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Quaratielo, Arlene Rodda. *The College Student's Research Companion*. N. York: Neal-Schuman, 1997.

Researching & Writing A History Paper: A Step by Step Guide! University of Colorado.
<http://www.wshs.org/historyday/pdfs/CreatingPaper.pdf> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Shafer, Robert Jones. *A Guide to Historical Method*. 3rd Ed. Chicago: Dorsey Press, 1980.

Tyler, Lyon G. Documenting Electronic Sources. An Example Sheet. William and Mary College. <http://www.wm.edu/hwrc/Worksheets/docelectronics.html> [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Δημήτρης Ι. Λοΐζος

Ο Δημήτρης Ι. Λοΐζος δίδαξε επί σειρά ετών Ελληνική, Ευρωπαϊκή και Αμερικανική Ιστορία σε Αμερικανικό Πανεπιστήμιο ενώ ασχολήθηκε και με θέματα Ελληνικής Αρχαιολογίας. Σήμερα, είναι στέλεχος στην ακαδημαϊκή διοίκηση μεγάλου εκπαιδευτικού ιδρύματος στην Ελλάδα. Είναι ο πρώτος (από το 1990) και ακόμη ο μόνος στην Ελλάδα ειδικός στην Ιστορική Πληροφορική (Historical Computing). Ειδικός στην [Ιστορική Πληροφορική](#) θεωρείται ο εκπαιδευμένος Ιστορικός που ασχολείται με την ανάλυση, τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη εφαρμογών με ηλεκτρονικούς υπολογιστές (βάσεις δεδομένων και εφαρμογές πολυμέσων) για την διερεύνηση, την μελέτη και την διδασκαλία της Ιστορίας. Ο Δ. Λοΐζος διευθύνει το δίγλωσσο Ιστορικό επιστημονικό περιοδικό [Anistoriton/Ανιστόρητον](#), επιμελείται της [Ιστορικής Βιβλιογραφίας Ανίστωρ](#) και είναι διευθυντής της ιστορικής επιστημονικής ομάδας ηλεκτρονικών συζητήσεων [greek-history](#), [history-world](#), και [istoria](#).

Ο Δ. Ι. Λοΐζος σπούδασε Αρχαία Ιστορία και Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και Νεώτερη Ιστορία και Οικονομικά στο Deree College. Ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στην Διπλωματική και Οικονομική Ιστορία στο Kent State University της Πολιτείας Οχάιο των Η.Π.Α. ενώ ασχολήθηκε και με την ανάπτυξη εφαρμογών για ηλεκτρονικούς υπολογιστές.

Προσωπική Ιστοσελίδα: <http://users.hol.gr/~dilos/loizos.htm>

*****